Naar een hoger plan

De vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken in Den Haag

Maarten Davelaar
Andrea Damacena Martins
Ingrid Doude van Troostwijk

Verwey-Jonker Instituut

Naar een hoger plan

De vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken in Den Haag

Maarten Davelaar
Andrea Damacena Martins
Ingrid Doude van Troostwijk

November 2012

STEK voor Stad en Kerk

STICHTING SMO
STEUNPUNT VOOR MIGRANTEN EN HUN ORGANISATIES

mara

Gemeente Den Haag

Verwey-
Jonker
Instituut

Woord vooraf

Tijdens mijn studiejaren (1988-1994) werkte ik als vrijwilliger bij VluchtelingenWerk. Elke vrijdagavond organiseerde de Evangelische Broedergemeente (EBG) in Zeist een bijeenkomst voor vluchtelingen, afkomstig uit allerlei landen. Deze mensen hadden alles achtergelaten in de hoop dat het elders beter zou zijn. Toch leefden zij ook in Nederland vaak in moeilijke en onzekere omstandigheden.

Internationale en migrantenkerken vormen niet zelden de plek waar mensen, al is het maar voor even, een thuis vinden. Die mensen die – om welke reden dan ook – niet zo snel bij een reguliere welzijnsinstelling aankloppen, staan vaak wel open voor gesprekken met een voorganger die de eigen taal en cultuur kent. Persoonlijk kennis opdoen over het nieuwe land ('Hoe houd ik mij in Nederland staande?') staat vervolgens centraal. Het verrast mij niet, dat uit: *Naar een hoger plan. De vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken in Den Haag* blijkt hoe belangrijk de functie van deze voorgangers is, en hoe vaak zij de 'brug' vormen naar allerlei maatschappelijke organisaties.

Uit de interviews wordt duidelijk, dat een grote verantwoordelijkheid wordt gevoeld voor het welzijn van de samenleving. Migranten zien hun vrijwilligersactiviteiten vaak als iets vanzelfsprekends. Er worden veel en zeer uiteenlopende projecten georganiseerd. Meestal sturen deze activiteiten aan op zelfredzaamheid. Al doende wordt de Nederlandse taal geleerd en een netwerk opgebouwd.

Als voorzitter van SKIN herken ik veel in deze rapportage. Tegelijk helpt het onderzoek onze vereniging, omdat zij de situatie in Den Haag beter inzichtelijk maakt. Hiervoor zijn deskundige migrantenvoorgangers benaderd. Ik hoop dat: *Naar een hoger plan. De vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken in Den Haag* leidt tot meer waardering en erkenning van het werk dat vanuit internationale en migrantenkerken in Den Haag verricht wordt, en tot een blijvende open communicatie tussen de lokale overheid en de kerken.

In deze tijd van economische crisis zijn afzonderlijke kerken meer nog dan voorheen aangewezen op hun eigen draagkracht, bijvoorbeeld als het gaat om kerkhuisvesting en de facilitering van activiteiten. Waar nog een inhaalslag te maken valt, is op het gebied van samenwerking tussen kerken onderling. Het is wenselijk dat er expertise en ervaringen worden uitgewisseld, ook met

gevestigde, autochtone kerken. Dit raakt het hart van onze vereniging, samen Kerk zijn.

De vrijwilligers, van wie de inzet en persoonlijke motivatie beschreven is in de rapportage, doen hun werk vaak in de luwte, buiten het zicht. Even goed is hun inzet van grote waarde voor zowel de eigen gemeenschap als ook voor de gehele samenleving. Ik hoop van harte dat dit onderzoek internationale en migrantenkerken stimuleert zich bewust te worden van hun eigen kracht. Ik hoop dat het geloofsgemeenschappen en kerken aanspoort meer samen te werken, over culturele grenzen heen. En ten slotte hoop ik dat dit onderzoek lokale overheden stimuleert om vrijwilligersinitiatieven op waarde te schatten en naar vermogen te faciliteren.

Ds. Rhoïnde Mijnals-Doth
Voorzitter SKIN, Samen Kerk in Nederland, landelijke vereniging van christelijke migrantenkerken en -geloofsgemeenschappen.

Inhoud

Woord vooraf **3**

Samenvatting **7**
Migranten, netwerken en beleid 7
Vrijwillige inzet en sociale activiteiten 8
Toekomst 10

1 Inleiding **13**
1.1 Aanleiding en achtergrond 14
1.2 Definities 17
1.3 Doel, vraagstelling en opzet 19
1.4 Leeswijzer 24

2 Inzichten over de rol van migrantenkerken **25**
2.1 Religie over grenzen: migrantenkerken in internationaal perspectief 25
2.2 Kerken en civil society 28
2.3 Kerken en overheidsbeleid 32

3 Den Haag: karakteristieken van kerken, netwerken en beleid **39**
3.1 Gegevens en karakteristieken internationale en migrantenkerken 39
3.2 Gemeentebeleid ten opzichte van vrijwilligerswerk, kerken en kerkelijke organisaties 42
3.3 Netwerken van kerken, maatschappelijke organisaties en de overheid 46
3.4 Conclusie 53

4 Vrijwillige inzet en sociale activiteiten binnen de internationale en migrantenkerken in Den Haag **55**
4.1 De rol van kerken 55
4.2 Redenen om actief te zijn in de samenleving 57
4.3 Domeinen en speerpunten binnen de sociale activiteiten 60
4.4 Meerwaarde en knelpunten sociale activiteiten internationale en migrantenkerken 65
4.5 Conclusie 71

5 De toekomst: versterking van de vrijwillige inzet binnen de internationale en migrantenkerken 73
5.1 Behoeften, wensen, verwachtingen vanuit de kerken 73
5.2 Visies vanuit overheid en maatschappelijke organisaties op de toekomst van vrijwillige inzet vanuit de kerken 81
5.3 Conclusie 84

6 Slotbeschouwing en aanbevelingen: mogelijkheden voor versterking vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken 87
6.1 Bijdrage aan samenleving 87
6.2 Contact en communicatie 87
6.3 Samenwerking 88
6.4 Knelpunten 89
6.5 Versterking netwerk? 90
6.6 Aanbevelingen 92

Literatuur, bronnen, websites 95

Bijlagen:
1 Geënquêteerde kerken & organisaties 102
2 Interviews 103
3 Deelnemers groepsbijeenkomsten 104
4 Kerken en initiatieven uitgelicht 105
5 Leden Klankbordgroep 109

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken in Den Haag. De vraag die we willen beantwoorden is hoe deze inzet versterkt zou kunnen worden. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van Stek – voor Stad en Kerk, Stichting SMO en Stichting Mara. De gemeente Den Haag maakte het onderzoek financieel mogelijk. Het gaat in dit onderzoek niet om de religieuze functies van kerken, al speelt de religieuze identiteit wel een rol in de motivatie van kerken om activiteiten te organiseren. Bovendien is lang niet elke kerk maatschappelijk actief, sommige kerken zeggen geen sociale taken te kunnen of willen oppakken. Voor dit onderzoek zijn in eerste instantie kerken benaderd die hun sociale rol wél nadrukkelijk benoemen. Binnen het onderzoek is langs verschillende wegen en met uiteenlopende methoden informatie vergaard (zie hoofdstuk 1). Deze rapportage is opgebouwd rond een aantal thema's. Wij vatten hieronder de belangrijkste bevindingen samen.

Migranten, netwerken en beleid

Netwerken

De internationale en migrantenkerken in Den Haag verschillen sterk in hun ontstaansgeschiedenis, in de achtergrond van hun leden en wat betreft hun positie in (lokale) netwerken. Het beeld dat kerken gesloten groepen vertegenwoordigen behoeft bijstelling: veel kerkgemeenschappen herbergen mensen met uiteenlopende etnische achtergronden. Ze maken verder deel uit van verschillende lokale en (inter)nationale netwerken, vaak transnationale verbanden met de landen van oorsprong. Over het algemeen heerst er onder deze groep kerken tevredenheid over de samenwerking met andere groepen en organisaties in de stad, hoewel men die wel verder zou willen uitbreiden. Het onderzoek toont echter ook aan dat behoorlijk veel internationale en migrantenkerken geen of slechts sporadisch contact hebben met andere organisaties. Tot slot is de samenwerking met de gevestigde kerken in de afgelopen jaren gegroeid, maar kost het moeite deze te onderhouden.

Beleid

Het onderzoek laat zien dat kerken via hun vrijwilligerswerk en sociale projecten in de stad bijdragen aan doelen die de overheid ook nastreeft: participatie, zelfredzaamheid en het versterken van verbindingen en het vertrouwen tussen mensen en groepen. Laagdrempelige projecten bieden kansen voor leden van migrantenkerken om vanuit een vertrouwde *setting* actief te worden. Een voorbeeld van zo'n project is 'Taal in de Buurt', waar mensen in hun eigen wijk Nederlandse taalles krijgen. Kerken kunnen hieraan meedoen door het werven van deelnemers, vrijwilligers en ruimten.

De gemeente Den Haag wil de ontwikkeling van een verzorgingsmaatschappij naar een participatiemaatschappij bevorderen. Solidariteit, informele hulp, vrijwilligerswerk en toeleiding van mensen naar betaald werk spelen hierbij een grote rol. De overheid beschouwt internationale en migrantenkerken als belangrijke ingangen voor het bekendmaken van de ondersteuning die overheid en welzijnsorganisaties in de stad kunnen bieden. Er komen veel mensen samen, waaronder ook degenen die de overheid met haar beleid gericht op ondersteuning van zelfredzaamheid en participatie wil bereiken. Uit het onderzoek komt verder naar voren dat kerken contact hebben met voor de overheid en algemene organisaties moeilijk bereikbare groepen, of een ledenbestand hebben dat in de ogen van de overheid daartoe behoort. Bovendien zijn de internationale en migrantenkerken leveranciers van vrijwilligers in de stad, en vormen ze een potentiële bron voor nieuwe vrijwilligers.

Vrijwillige inzet en sociale activiteiten

Thuisbasis en springplank

Kerken zijn een bron van sociaal kapitaal, kerken 'produceren' welzijn en dragen bij aan verbindingen tussen mensen. Het door de internationale en migrantenkerken georganiseerde vrijwilligerswerk is flexibel en laagdrempelig, zo laat het onderzoek zien. De kerken zijn actief op verschillende gebieden zoals armoedebestrijding, integratie, participatie en onderwijs. Ze bieden daarbij tevens activiteiten aan die specifiek zijn gericht op mannen, vrouwen of kinderen/jongeren. De hulpverlening is informeel, en heeft als kenmerk dat ze 'holistisch' is - ofwel niet gespecialiseerd of gefragmenteerd. In de hulpverlening speelt vertrouwen in de persoon van de voorganger een belangrijke rol. Persoonlijke netwerken (hulpvrager en hulpbieder kennen elkaar) bepalen sterk of, en naar wie, er wordt doorverwezen. De kerken zorgen in de eerste plaats voor een 'thuisbasis', maar werken vanuit die basis ook meer en meer aan het bieden van een 'springplank' naar succesvolle participatie in de maatschappij. De kerken hebben goed zicht op wat er in verschillende gemeenschappen van 'nieuwe Nederlanders' speelt. Ze kunnen vroegtijdig

informeren over problemen en spanningen, die vaak niet alleen in de kerkgemeenschap gesignaleerd worden, maar ook in de bredere context van de wijk of stad.

Organisatie

Internationale en migrantenkerken organiseren hun sociale werk op verschillende manieren. Een aantal kerken kent - net als 'gevestigde' Nederlandse kerken - aparte commissies (bijvoorbeeld de diaconie). Van daaruit coördineren door de kerkelijke gemeente aangestelde vrijwilligers de sociale taken van de kerk, samen met de voorganger en andere vrijwilligers. Uit het onderzoek blijkt echter ook dat het regelmatig voorkomt dat de voorganger meerdere rollen tegelijkertijd vervult en ook coördinator van de vrijwilligers is. In grotere gemeenschappen is dit meestal uitgebreider gestructureerd en zijn er speciale coördinatoren die de vrijwilligersgroepen begeleiden. Sommige kerken hebben een aparte stichting opgericht voor het vrijwilligerswerk en de sociale activiteiten. Daarvoor dragen kerken verschillende redenen aan. Religieuze en maatschappelijke activiteiten worden gescheiden ter vergemakkelijking van de samenwerking met anderen, met het oog op een betere toegang tot eventuele subsidies, of simpelweg ter bevordering van een heldere taakverdeling binnen de kerk.

Knelpunten

Knelpunten komen ook uit het onderzoek naar voren. Zo blijft het begrip 'vrijwilligerswerk' en de wijze waarop dit georganiseerd is in de Nederlandse samenleving, vaak onbegrepen. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor een begrip als mantelzorg. Daardoor weet een deel van de migranten niet de weg te vinden naar vrijwilligersorganisaties, of benoemen ze het vrijwillige werk dat ze doen niet als zodanig. Dit zou een van de verklaringen kunnen zijn waarom campagnes om vrijwilligerswerk te stimuleren (zoals bijvoorbeeld 'Haagse Helden'), deze doelgroep vooralsnog maar matig bereiken. Overigens spelen taalproblemen ook nog steeds een niet te onderschatten rol.

Ook de interne organisatie van het vrijwilligerswerk kan soms verbeterd worden. Meerdere kerken zeggen behoefte te hebben aan verbetering van de kwaliteit van het vrijwilligerswerk en van hun sociale projecten, bijvoorbeeld via training en toerusting van vrijwilligers. Tegelijkertijd nemen vooral voorgangers geregeld te veel verantwoordelijkheden op de schouders. Soms omdat dat bij hun positie zou horen, of omdat er te weinig capabele plaatsvervangers zijn. Maar een andere reden is dat een deel van de migrantenkerken geen structurele taakverdeling kent. Ook blijven veel mensen een beroep op de voorgangers doen – zij kunnen of willen niet geholpen worden door anderen binnen of buiten de kerk. Toch zouden sommige kerken mensen eerder en preciezer kunnen doorverwijzen. Goede contacten met zorg- en welzijnsinstanties kunnen een 'warme overdracht' bevorderen. Samenwerking met deze organisaties vindt hier en daar wel plaats, maar nog op beperkte

schaal. Het ontbreekt duidelijk op een aantal fronten aan aansluiting tussen de (achterban van) migrantenkerken en reguliere voorzieningen en instanties in de maatschappij.

Veel kerken hebben daarnaast grote zorgen rondom huisvesting. Veel kerken zijn op tijdelijke plekken gehuisvest, en zouden graag meer zekerheid willen over hun toekomst. Met een eigen gebouw kan men ook beter activiteiten ontplooien, zo is de veel gehoorde redenering. Daarnaast blijven de gevolgen van de crisis niet onopgemerkt; veel kerken merken dat hun inkomsten uit bijvoorbeeld collecten en giften van de leden teruglopen. Terwijl de hulpvragen toenemen, mede doordat reguliere hulpinstanties aan het bezuinigen zijn.

Toekomst

Erkenning

Een deel van de kerken voelt zich voldoende erkend door de overheid. Deze kerken organiseren naar eigen tevredenheid hun contacten met ambtenaren, politici of overheidsdiensten, of hebben daar geen behoefte aan. Bij andere kerken is er sprake van onvrede over het gebrek aan erkenning vanuit de overheid. Zij zeggen meer contact te willen met de overheid, maar niet alle kerken weten hoe ze dat moeten organiseren. Anderen geven te kennen dat ze niet weten waar ze aan toe zijn, missen continuïteit in het beleid van de overheid, en hebben daarom moeite om de juiste koers te kiezen in het contact met de overheid. Ook wordt het ontbreken van een vast aanspreekpunt bij de overheid als probleem ervaren. Er is vanuit deze kerken vooral behoefte aan duidelijkheid over wat de overheid kan doen op punten als huisvesting en subsidies voor sociale activiteiten. Daarbij zijn de verwachtingen naar de overheid (te) hoog.

Veel kerken zien desalniettemin dat onderling contact van toenemend belang is en dat ze elkaar kunnen steunen en versterken. De kerken menen dat er meer onderlinge relaties ontstaan zijn. Daarnaast zijn de partnerschappen met maatschappelijke organisaties in de stad versterkt. Tegelijkertijd toont het onderzoek aan dat deze tot op heden beperkt blijven tot een klein aantal organisaties.

De overheid en algemene organisaties in de stad zien graag op hun beurt dat er meer verbindingen ontstaan tussen algemene (welzijns)organisaties en kerken. Algemene (welzijns)organisaties zien internationale en migrantenkerken als mogelijke partners bij het versterken van de zelfredzaamheid en participatie van mensen. Ook zien zij mogelijkheden om in samenwerking met kerken in contact te komen met anders moeilijk te bereiken individuen en groepen. Tegelijkertijd is er ook soms terughoudendheid in de samenwerking

vast te stellen. De waardering voor elkaars expertise is niet altijd even groot en prille vormen van samenwerking zetten niet altijd door. Toch laten diverse in dit rapport aangehaalde initiatieven zien dat concrete samenwerking vruchtbaar kan zijn.

Overheid en algemene organisaties hebben behoefte aan een duidelijkere inbreng vanuit de internationale- en migrantenkerken. Bijvoorbeeld in de vorm van een centraal aanspreekpunt, en een betere toegang tot de kerkelijke netwerken. Ook hoopt de gemeente Den Haag dat de internationale en migrantenkerken beter gebruik gaan maken van het aanbod (bijvoorbeeld trainingen, voorlichting over versterking vrijwilligerswerk, ondersteuning) van de gevestigde welzijnsorganisaties. Vanuit de overheid en welzijnsinstellingen hoopt men bovendien dat vanuit de migrantenkerken nog meer vrijwilligers actief zullen worden. Kerken en andere levensbeschouwelijke organisaties zijn de in omvang tweede sector (na de sportsector) waarin mensen vrijwilligerswerk verrichten, en de gemeente Den Haag hoopt dat deze inzet versterkt kan worden. De gemeente beseft dat het, waar het gaat om intensievere betrokkenheid vanuit de migrantenkerken bij het vrijwilligerswerk in de stad, eerst nodig is 'vertrouwen te kweken'.

Versterking samenwerking

De gemeente Den Haag heeft aan dit onderzoek een vervolgactie gekoppeld: in overleg met de organisaties SMO, Stek en Mara zal zij besluiten of en hoe een vervolgproject kan worden gestart om de ondersteuning van het vrijwilligerswerk - zoals nu wordt uitgevoerd door de organisaties voor maatschappelijk activeringswerk in de stad - te versterken en uit te breiden naar de migrantenkerken. Wij concluderen op basis van ons onderzoek dat de Haagse samenleving baat kan hebben bij ondersteuning van de vrijwillige inzet van de internationale en migrantenkerken. Door een versterkt netwerk zouden de aangesloten kerken betere toegang kunnen krijgen tot de faciliteiten die er binnen het vrijwilligerswerk in Den Haag zijn – en zouden signalen over problemen en positieve ontwikkelingen beter kunnen circuleren tussen en worden opgepakt door kerken, andere organisaties en de overheid. De versterking van de informele, vrijwillige inzet van kerken zal vooral via de lijn van samenwerking moeten plaatsvinden: zowel als kerken onderling, als met algemene organisaties.

Aanbevelingen

De onderzoekers bevelen aan te verkennen of een licht, professioneel ondersteund, netwerk van internationale en migrantenkerken kan worden opgezet. Daarbij kan worden voortgebouwd op eerdere initiatieven in Den Haag, zoals dat van de Stichting Migranten en Organisaties (SMO). SMO is al meerdere jaren een gewaardeerd en actief platform voor Haagse migrantenkerken rond hun sociale inzet. Het is ook een vraagbaak voor individuele hulpvragen van (kerkelijk betrokken) migranten. Om het voorgestelde netwerk met steunpunt

voldoende draagvlak en draagkracht mee te kunnen geven zou er echter een nieuw initiatief nodig zijn. De rapportage benoemt op basis van het onderzoek een aantal voorwaarden en stappen om aan een netwerk van internationale en migrantenkerken te werken. Daarbij worden enkele andere aanbevelingen gedaan, onder andere over contact en samenwerking. Het is belangrijk rekening te houden met het feit dat het creëren van bekendheid, betrokkenheid en samenwerking tijd nodig heeft. Vertrouwen moet groeien.

1 Inleiding

'Onze taak als kerk is om mensen zich thuis te laten voelen' (Church of St John and St Philip).

'Vooral in deze tijd van crisis is het belangrijk dat mensen hun kwaliteiten herkennen. En dat ze getraind worden om nuttig te zijn voor de stad, en niet alleen een last voor de overheid te zijn'[1] (Acts Revival Church).

'Kerken staan niet los van de gemeenschap' (Bulgaarse Kerk).

Den Haag, 17 maart 2012, de wijk Transvaal. In het Atrium van de Julianakerk wordt het startsein gegeven voor een onderzoek naar vrijwillige inzet en internationale en migrantenkerken. De muzikaal omlijste bijeenkomst fungeert tegelijk als ontmoetingsmoment voor voorgangers van kerken, trekkers van verschillende sociale projecten in Den Haag en kerkelijk betrokken vrijwilligers. Speciale gasten zijn wethouder Karsten Klein (Jeugd, Welzijn en Sport) en Kathleen Ferrier (oud voorzitter van het landelijke netwerk van migrantenkerken, de Stichting Samen Kerk in Nederland (SKiN), lid van de Tweede Kamer). Zij benadrukken samen met Albert Abraham (voorzitter van Stichting SMO – het lokale ondersteuningspunt voor migrantenkerken) in verschillende toonaarden het belang van vrijwillige inzet voor de (Haagse) samenleving, en de opdracht aan migranten om actief mee te doen in de samenleving: de taal te leren, kinderen goed te begeleiden en een rol te willen spelen in allerlei facetten van de samenleving.

De onderzoekers krijgen nadrukkelijk de opdracht mee goed te luisteren en met een open houding onderzoek te doen en benaderbaar te zijn. Aan hen de taak de dynamiek en de bijdrage van migrantenkerken in Den Haag rondom de vrijwillige inzet in beeld te brengen, te duiden wat goed en wat minder gaat, en mee te denken over hoe een verdere versterking van de sociale activiteiten van kerken mogelijk kan worden.

1 'Especially in this crisis period, people need to see what their qualities are and to be trained to be useful in the city, [to be] not only a liability to the government'.

1.1 Aanleiding en achtergrond

De vrijwillige inzet van mensen voor hun medemens en voor hun leefomgeving is van alle tijden. Onderzoek laat steeds weer zien dat Nederland vergeleken met andere landen een heel actieve civil society kent. Zeer veel Nederlanders zetten zich ook in als vrijwilliger. Kerken in Nederland hebben in het stimuleren van vrijwilligerswerk in de samenleving altijd een belangrijke rol gespeeld. Ze vormen een belangrijk bestanddeel van de civil society. Die civil society en vooral de vrijwillige inzet daarbij staan momenteel (weer) volop in de belangstelling. Overheid en deskundigen hebben veel aandacht voor de positieve kanten daarvan, zoals de bijdrage aan sociale samenhang, aan het 'ontzorgen' van de overheid en aan het bevorderen van zelfredzaamheid van mensen. In veel overheidsvisies moet – in het licht van de grenzen aan de rol van de overheid en de markt - de 'eigen kracht van de burgers en hun verbanden een belangrijke rol spelen bij het verzachten of oplossen van maatschappelijke problemen. Zoals bij hulp aan mensen die om welke redenen dan ook de weg niet goed kunnen vinden in de samenleving en ook weinig gebruikmaken van de ondersteuning die de overheid zelf biedt. Kerken maken deel uit van de civil society. Het is daarom relevant om te bekijken wat de bijdrage vanuit dit deel van de civil society is aan het ontwikkelen van de eigen kracht van (groepen) burgers.

Vrijwillige inzet en kerken

Er is al het nodige bekend over vrijwilligerswerk onder religieuze groeperingen binnen de civil society, onder andere via uitvoerig onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (Schmeets & Te Riele, 2009) en het SCP (Dekker & De Hart, 2009, De Hart, 2011). Elders is veel specifiek onderzoek verricht naar vrijwilligerswerk en 'immigrantenreligies'. In Nederland is daar pas de laatste jaren meer systematisch aandacht voor (De Hart, 2009) bijvoorbeeld rond de betekenis van migrantenkerken voor Amsterdam (Euser et al., 2006); het maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag (Van der Sar & Visser, 2006), de bijdrage van christelijke geloofsgemeenschappen in Rotterdam aan de samenleving (Castillo Guerra et al., 2008) en in relatie tot kerkelijke presentie in 'krachtwijken' (Grevel, 2009). Geen resultaat van wetenschappelijk onderzoek, maar wel informatief is tot slot de Gids voor Christelijke Migranten Gemeenschappen in Rotterdam (Calvert, 2007). In enkele studies naar de bijdrage van levensbeschouwelijke organisaties bij het bestrijden van sociale uitsluiting, komt de rol van christelijke migrantengemeenschappen ook uitvoerig aan de orde (Davelaar et al., 2010, Davelaar en Van den Toorn, 2010).

Gratis en waardevol

Uit het onderzoek 'Gratis en Waardevol – Rol, positie en maatschappelijke rendement van migrantenkerken in Den Haag' (Van der Sar & Visser, 2006)

blijkt dat vanuit migrantenkerken veel activiteiten worden ontplooid die gericht zijn op preventie, opvang en begeleiding. Tijdens de gesprekken die wij voerden voor ons onderzoek werd veelvuldig gewezen op dit eerdere onderzoek. Verscheidene Haagse migrantenkerken waren actief betrokken bij de uitvoering ervan. Het werd destijds uitgevoerd in opdracht van de koepelorganisatie voor migrantenkerken, SKiN (Samen Kerk in Nederland) en Stek – voor Stad en Kerk, in Den Haag. Dat onderzoek laat zien hoeveel informele zorg, begeleiding en ondersteuning er vanuit de vele migrantenkerken wordt geboden, en doet een poging die zaken te kwantificeren. Het rapport toont ook dat het voor het verder slagen van het vrijwilligerswerk in migrantenkerken noodzakelijk is dat meer geïnvesteerd wordt in de versterking van het kader, de zelfredzaamheid van en communicatie binnen de kerken en aanverwante stichtingen. Het rapport roept ook op tot meer contact tussen migrantenkerken en de overige Haagse kerken en tot erkenning door de overheid van de rol die de kerken spelen in de samenleving. Ook wordt gesignaleerd dat voor veel kerken het vinden van geschikte huisvesting moeizaam verloopt.

Huisvestingsproblematiek

Dat huisvesting voor de kerken een belangrijk thema vormt, bleek ook al iets eerder uit het onderzoek 'Gebedsruimte in Den Haag' (Bos, 2005) dat destijds in opdracht van de gemeente Den Haag is uitgevoerd. Dat onderzoek vond plaats naar aanleiding van een hoorzitting op het stadhuis (mei 2004) en het ontzeggen van een zestal migrantenkerken van de toegang tot hun gebouwen. Redenen waren onvoldoende brandveiligheid en het feit dat bestemmingsplannen het gebruik als gebedsruimte niet toestond (Van der Sar en Visser, 2006: 10). In een motie vroeg de gemeenteraad vervolgens om een onderzoek naar de huisvestingsproblematiek van religieuze organisaties. Na dat onderzoek besloot de gemeente tot onder andere het reserveren van meer ruimte voor gebedshuizen in bestemmingsplannen. Ook is de gemeente voornemens een faciliterende rol te spelen in het benutten van vrijkomend onroerend goed (lees: leegstaande, kantoren, schoolgebouwen en dergelijke). Daarnaast besloot de gemeente tot samenwerking met Stek – voor Stad en Kerk[2] bij het opzetten van een - door de gemeente gesubsidieerd – loket 'Migrantenkerken (z)onder dak': gericht op betere informatie-uitwisseling (Van der Sar & Visser, 2006: 10).

HMK & SMO

Beide genoemde onderzoeken en de gesprekken die eruit voortvloeiden, zowel binnen de kerken (met een belangrijke rol voor de Council of African Churches, CAC) en tussen kerken en overheid, vormden de katalysator om die loketfunctie verder uit te bouwen.

---

2 Stek wordt nader toegelicht in hoofdstuk 3.3.

De CAC richt zich op samenwerking op religieus gebied. Het bleek dat veel vragen die bij hen terecht kwamen door mensen met een niet-Afrikaanse achtergrond gesteld werden en vaak betrekking hadden op sociaal-maatschappelijk problemen. Daarom werd de Stichting Haagse Migranten Kerken (HMK) opgericht, bedoeld om alle internationale en migrantenkerken in Den Haag te bereiken. Maar ook de HMK richtte zich vooral op de religieuze kant, en voor de sociaal maatschappelijke vraagstukken werd daarom later de 'Stichting Steunpunt Migranten en Organisaties (SMO)[3]' opgericht. SMO werkte ook na het beëindigen van de subsidie voor het huisvestingsloket, verder. Stek zorgde daarbij voor een werkbudget en kantoorruimte. SMO heeft als kleine vrijwilligersorganisatie in de afgelopen jaren veel werk verzet. Met pastor Albert Abraham als voorzitter en drijvende kracht heeft een groep voorgangers uit Afrikaanse kerken een belangrijke rol vervuld in het beantwoorden van individuele vragen van leden van bij SMO betrokken kerken, gewerkt aan voorlichting binnen kerken over uiteenlopende thema's en een brugfunctie proberen te vervullen tussen de christelijke migrantengemeenschappen in De Haag en verschillende organisaties en de overheid.

Vrijwillige inzet versterken

Toch werd het SMO en Stek steeds duidelijker dat het tijd was voor nieuwe stappen. Daarvoor waren verschillende redenen:

- Ruimte willen geven aan de capaciteiten van vrijwilligers en de kracht van (informele) sociale initiatieven.
- Toenemende problemen van kerkleden en kerken om het hoofd boven water te houden als gevolg van economische crisis & bezuinigingen.
- Nog steeds niet opgeloste huisvestingsproblemen.
- De zorgen om continuïteit: vrijwilligerswerk stuit op grenzen.

In 2011 bespraken Stek, SMO, en Mara[4] daarom de mogelijkheden voor het versterken van de inzet van het vrijwilligerswerk. Zij hebben het initiatief genomen voor het project *'Vrijwillige inzet, migranten aan zet: Verkenning & ontwikkeling van omvang, potentie en organisatie van vrijwilligerswerk in migrantenkerken'*.

Het onderzoek waar dit rapport het verslag van bevat, vormt onderdeel van dit project. De initiatiefnemers hadden een verkennend onderzoek voor ogen naar de omvang, draagkracht, potentie en knelpunten rond vrijwillige inzet binnen en vanuit migrantenkerken. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Stek, in samenwerking met SMO en Mara. Het onderzoek is mogelijk gemaakt door de gemeente Den Haag, in het kader van het Aanvalsplan

3 SMO wordt nader toegelicht in hoofdstuk 3.3.

4 Mara wordt nader toegelicht in hoofdstuk 3.3.

Vrijwilligers. Stek, SMO en Mara hebben na enkele verkennende gesprekken Maarten Davelaar (Verwey-Jonker Instituut) en zelfstandig gevestigd onderzoeker Andrea Damacena Martins gevraagd dit onderzoek uit te voeren. Het onderzoek is tussen maart en augustus 2012 verricht. Dit rapport bevat het verslag van dit onderzoek. De eventuele uitvoering van andere onderdelen van het bredere project is afhankelijk gesteld van de uitkomsten van het onderzoek.

1.2 Definities

'Vrijwillige inzet, migranten aan zet: Verkenning & ontwikkeling van omvang, potentie en organisatie van vrijwilligerswerk in migrantenkerken'. Uit de titel van het onderzoek komt duidelijk naar voren dat de focus van het onderzoek ligt op de verschillende facetten van het vrijwilligerswerk in migrantenkerken in Den Haag.

Definities

Migrantenkerken of Internationale kerken?
Met migranten worden mensen bedoeld die, om wat voor reden dan ook, hun land hebben verlaten om elders een bestaan op te bouwen. Een belangrijk nadeel bij het hanteren van de term 'migrant' is de nadruk die het gebruik van de term meestal legt op één aspect van de identiteit van een persoon van zijn/haar land van oorsprong verlaten heeft. Het is ook, zo ervaren veel migranten, een term die vooral het perspectief van de ontvangende samenleving voorop stelt: deze labelt de nieuwkomer - en vaak ook nog decennia lang diens nazaten – als migrant. Een punt van discussie is daarom de vraag hoe lang (groepen) mensen nog met die term kunnen worden aangeduid: mogen bijvoorbeeld Nederlanders van Surinaamse afkomst, waarvan velen al in de jaren zeventig naar Nederland gekomen zijn, nog 'migranten' genoemd worden?

Tegelijkertijd is het gebruik van de term 'migrantenkerken' behoorlijk ingeburgerd. Zo spreekt het landelijk samenwerkingsverband SKiN (Samen Kerk in Nederland)[5] over 'niet-inheemse kerken' en 'migrantenkerken' en hanteert zij als definitie voor deze kerken: 'Migrantenkerken zijn niet inheemse christelijke geloofsgemeenschappen in Nederland, gesticht door migrantenchristenen (SKiN, 2009)'.

5 In 1992 ontstond een platform van niet-inheemse kerken door de initiatieven van Molukse, Indonesische en Surinaamse kerken. Dit groeide in de loop der jaren. Samen Kerk In Nederland (SKIN), opgericht in 1997, is een onafhankelijke landelijke vereniging van christelijke migrantenkerken en –geloofsgemeenschappen in Nederland. Op dit moment zijn 74 migrantenkerken en –geloofsgemeenschappen lid met een achterban van 65.000 leden (www.skinkerken.nl).

Tijdens de beginfase van het onderzoek werd al gauw duidelijk dat de term 'migrantenkerken' niet toereikend was. Sommige kerken herkennen zichzelf niet in de term 'migrantenkerk', maar benoemen zichzelf als internationale kerk. Anderen hebben zo'n gevarieerd ledenbestand dat ze niet als traditionele migrantenkerken aangeduid kunnen worden.

In dit onderzoek is ervoor gekozen om te spreken over internationale en migrantenkerken. Op deze manier wordt beter recht gedaan aan de grote diversiteit binnen de kerken.

Civil Society

De term 'civil society' wordt op verschillende manieren gebruikt en omschreven, zeer afhankelijk van de context (zie ook 2.2). In dit onderzoek is 'civil society' gebruikt in de meest brede zin van het woord. De civil society is het deel van de maatschappij waarin burgers buiten de privésfeer, overheden en de markt, vrijwillige verbanden met elkaar aangaan en zich om gemeenschappelijke aangelegenheden bekommeren (De Hart en Dekker, 2009). Civil society wordt in dit onderzoek niet gebruikt als een strikt afgebakend geheel, maar als een maatschappelijke sfeer, waarin overlapping en samenwerking bestaat met de overheid en de markt.

Afbakening

Het gaat in dit onderzoek om de verschillende activiteiten die internationale en migrantenkerken in Den Haag organiseren. Daarbij is gekeken naar de aard van de activiteiten, de samenwerking tussen kerken onderling, met welzijnsinstellingen en met gemeente Den Haag.

Het gaat in dit onderzoek niet om de religieuze functies van kerken, al speelt de religieuze identiteit soms wel een rol in de motivatie van kerken om activiteiten te organiseren.

Bovendien is lang niet elke kerk maatschappelijk actief, sommige kerken geven zelf aan geen sociale taken te kunnen of willen oppakken. Daarbij moet wel worden aangetekend dat ook het organiseren van alleen kerkelijke vieringen effecten kan hebben die te vertalen zijn in termen van welzijn, sociaal kapitaal, sociale binding en kan leiden tot een actievere deelname binnen allerlei maatschappelijke verbanden. Voor de interviews, groepsgesprekken en de enquête in dit onderzoek zijn evenwel in eerste instantie kerken benaderd die hun sociale rol wél nadrukkelijk benoemen.

1.3 *Doel, vraagstelling en opzet*

Doel

Als doel van dit onderzoek formuleerden de opdrachtgevers (Stek in samenwerking met SMO en Mara) en de financier van het onderzoek (de gemeente Den Haag) de volgende doelen:

Het onderzoek moet een heldere stand van zaken bieden door aandacht te besteden aan:

- Organisatie graad & soorten activiteiten
- Potentie: kwantitatief en kwalitatief
- Draagvlak en draagkracht
- Knelpunten – noden – behoeften – wensen

Bij aanvang van dit onderzoek zijn bovenstaande punten toegespitst tot onderzoeksdoelen die tot een beeld moeten leiden van:

- De soorten activiteiten die de kerken en hun leden organiseren: voor de eigen leden of voor andere mensen in de stad die steun nodig hebben.
- De wijze waarop die activiteiten georganiseerd zijn.
- De wijze waarop de participatie van vrijwilligers daarbij versterkt kan worden.
- Welke problemen kerken tegen komen als het gaat om de vrijwillige inzet voor kwetsbare mensen – binnen en buiten de eigen kerk.
- De toekomstige rol van de kerken in de Haagse samenleving: inzicht in wat kerken zelf kunnen bijdragen, wat ze van elkaar (mogen) verlangen en wat ze van de overheid verwachten.

De gemeente heeft aan het onderzoek een belangrijke vervolgactie gekoppeld[6]: op basis van de uitkomsten van het onderzoek zal zij - in overleg met de organisaties SMO, Stek en Mara - besluiten of en hoe een vervolgproject kan worden gestat om de ondersteuning van het vrijwilligerswerk door de organisaties voor maatschappelijk activeringswerk[7] in de stad te versterken en uit te breiden naar de migrantenkerken.

De dragende organisaties (Stek, SMO en Mara) hebben verder bij de start van het onderzoek de verwachting uitgesproken dat het onderzoek kan

6 Subsidiebeschikking onderzoek, 18 november 2011.

7 Het maatschappelijk activeringswerk kan als volgt omschreven worden: Vanuit het maatschappelijk activeringswerk worden mensen (al dan niet uit de eigen levensbeschouwelijke achterban) gemobiliseerd om zich op vrijwillige basis in te zetten ten behoeve van maatschappelijk achtergestelde en/of sociaal kwetsbare groepen in de maatschappij. De organisaties zijn er ook om problemen te signaleren en aan te pakken. Hun vrijwilligers zijn de oren en ogen van de stad.

bijdragen aan verbreding en versterking van de contacten tussen de internationale en migrantenkerken onderling.

Vraagstelling

Hoofdvraag

Wat is de stand van zaken van de vrijwillige inzet van de internationale en migrantenkerken in Den Haag en hoe kan deze inzet versterkt worden?

Subvragen

- Wat zijn de karakteristieken van de internationale en migrantenkerken in Den Haag? (3.1).
- Wat is relevant gemeentelijk beleid als het gaat om vrijwilligerswerk en kerken? (3.2).
- Met wie vormen de kerken netwerken in en buiten de stad? (3.3).
- Op welke manier wordt er samengewerkt? (3.3).
- Waar ontbreken contacten of worden er obstakels ervaren? (3.3, 5.1, 5.2).
- Hoe zien de kerken hun maatschappelijke rol? (4.1).
- Welke redenen hebben de internationale en migrantenkerken om actief te zijn in de samenleving? Waarom doen ze wat ze doen? (4.2).
- Op welke domeinen zijn de internationale en migrantenkerken actief? (4.3).
- Wat zijn in de ogen van de kerken belangrijke noden onder de eigen leden? (4.3).
- Welke knelpunten constateren de kerken rond het werven en inzetten van vrijwilligers? (4.4).
- Wat is de mogelijke meerwaarde van de sociale inzet van de internationale en migrantenkerken? (4.4).
- Wat zijn de behoeften, wensen en verwachtingen vanuit de kerken rond versterking van de vrijwillige inzet in de toekomst? Hoe denken kerken dat ze deze verbetering kunnen bereiken? Welke rol verwachten ze van de overheid? (5.1).
- Wat zijn de visies van maatschappelijke organisaties en de overheid op de toekomst? (5.2).
- Welke perspectieven zijn er voor de vorming van een activeringsorganisatie van en voor de migrantenkerken? Welke concrete stappen zouden kunnen worden gezet? (5.3, 6).

Opzet

Om een antwoord te krijgen op bovenstaande vragen is het onderzoek opgebouwd uit verschillende onderdelen die in nauwe samenspraak met de opdrachtgever en de participerende organisaties zijn gekozen.

In de opzet is rekening gehouden met een aantal zaken. Allereerst is het voorstel voor dit onderzoek ontwikkeld binnen een groter projectvoorstel gericht op versterking van vrijwillige inzet vanuit de internationale en migrantenkerken. Op basis van het onderzoek zullen Stek, SMO en Mara en de gemeente Den Haag besluiten of en hoe het vervolg van het project uitgevoerd zal worden. Een belangrijk onderdeel van het bredere projectvoorstel vormt het verkennen van de contouren voor een netwerk of licht ondersteund verband met als doel de vrijwillige inzet vanuit de kerken verder te versterken.

Ten tweede gaat de onderzoeksopzet uit van actieve betrokkenheid van (vertegenwoordigers van) de kerken gedurende alle fases van het onderzoek (inbrengen thema's, werving kerken voor deelname aan enquête en interviews, deelname aan gespreksgroepen, deelname aan klankbordgroep, ruimte voor reactie op conceptrapportage in de klankbordgroep, e.d.).

Ten slotte is voor dit onderzoek een betrekkelijk korte tijd uitgetrokken: van april tot en met augustus 2012. Dat stelde duidelijke grenzen aan de opzet en omvang van het onderzoek.

Onderdelen onderzoek

Het onderzoek kende de volgende onderdelen:

- Analyse van documenten en websites.
- Online- enquête (ingevuld door 20 kerken).
- 2 Groepsgesprekken.
- 9 Interviews met kerken die op maatschappelijk gebied actief zijn.
- 6 Interviews met 'externe' organisaties.
- Informatie is ook vergaard en contacten zijn gelegd door deelname aan enkele bijeenkomsten, zoals de startbijeenkomst, en de 'GloHH Visionary Day' georganiseerd door Global Harvest Hour.
- Daarnaast is er intensief gebruik gemaakt van (inter)nationale literatuur en eerdere onderzoeken die gedaan zijn naar de rol van kerken in civil society, vrijwilligerswerk en maatschappelijke activiteiten.
- Tenslotte discussies in een viertal klankbord groepsbijeenkomsten (waarvan bespreking conceptrapportage in de laatste).

Enquête

Er is veel tijd geïnvesteerd in het ontwikkelen van geschikte vragen. Doordat de doelgroep van de enquête zeer divers is, moesten er met veel details en uitzonderingen rekening worden gehouden. Zo is er onder andere besloten om over internationale en migrantenkerken te spreken. Voordat de enquête online ging, is de enquête getest door verschillende personen, waaronder vertegenwoordigers van Stek en SMO.

De eerste respons op de oproep via de e-mail was zeer laag. Na uitnodiging per brief en herinnering per mail zijn meer kerken begonnen met het invullen van de enquête. Daarnaast is er ook bij elk contact (interviews et cetera)

persoonlijk gevraagd om het invullen van de enquête. Er is aangeboden om assistentie te verlenen bij het invullen van de enquête, bij bijvoorbeeld taalproblemen. We zijn vier dagen op het kantoor van Stek aanwezig geweest, waarop mensen vrij konden binnenlopen met vragen of verzoeken om assistentie. Daar is geen gebruik van gemaakt. Ook hebben we alle betrokkenen opgeroepen om ons te bellen met grote en kleine vragen, opmerkingen. Een aantal vertegenwoordigers van kerken en stichtingen heeft daar gebruik van gemaakt.

Er zijn vijftien extra kerken benaderd vanwege de eerste, lage, respons. Daarnaast zijn er twee reminders per e-mail verstuurd. Ook is een aantal malen de uiterste invuldatum verlengd. In de laatste week is er nogmaals een oproep verstuurd, en ook is er via contactpersonen bij STEK geprobeerd mensen te benaderen. Bovendien zijn er ook kerken telefonisch benaderd. Het bleek erg lastig om kerken te bereiken via e-mail en brieven. Ondanks de uitnodiging voor de startbijeenkomst op 17 maart en de eerste officiële brief van april via de genoemde stichtingen, bleek het bestaan van het onderzoek vaak onbekend.

Daarnaast lijkt de lengte van de enquête een struikelblok te zijn. Bij sluiting van de enquête hadden twintig kerken de enquête ingevuld, acht enquêtes waren niet (geheel) volledig ingevuld.

Interviews

De interviews vonden meestal plaats bij de kerken of de organisaties zelf, of in het kantoor van STEK en duurden meestal 1 tot 1,5 uur. De interviews werden afgenomen aan de hand van een topiclijst. Er is geprobeerd om zoveel mogelijk kerken met verschillende achtergronden te interviewen, om zo een breed overzicht te krijgen. Daarnaast wilden we ook mensen van buiten de kring van direct betrokkenen laten reageren en meedenken. Voor de 'blik van buiten' zorgden vertegenwoordigers van vrijwilligers- en welzijnsorganisaties, de gemeente Den Haag en een collega-organisatie in Rotterdam.

We zijn altijd zeer vriendelijk ontvangen en mensen hebben openhartig verteld over hun ervaringen en hun visie gegeven. Een overzicht van geïnterviewden is in de bijlage opgenomen.

Groepsgesprekken

De werving voor het eerste groepsgesprek is gedaan door SMO. De goede opkomst van het groepsgesprek met kerkleiders over projecten/beleid/verwachtingen voor de toekomst/samenwerking met overheid, liet zien dat met name de oorspronkelijk Afrikaanse kerken behoorlijk goed op de hoogte zijn van het onderzoek.

Het tweede groepsgesprek vond plaats bij Stek. Het was een open gesprek waarin veel bruikbare suggesties en opmerkingen werden gemaakt over de *praktijk* van het vrijwilligerswerk binnen sociale projecten in de kerken.

Klankbordgroep
De klankbordgroep bestond uit medewerkers van Stek, Mara en SMO, aangevuld met enkele andere leden. Er zijn vier bijeenkomsten van de klankbordgroep geweest (5 maart, 19 maart, 2 juli, 27 augustus). Zij hebben meegedacht en gediscussieerd over de opzet en uitvoering van het onderzoek. Bij de derde bijeenkomst werd een korte tussentijdse rapportage gepresenteerd, de leden van de klankbordgroep konden terugkoppeling geven en de eerste bevindingen van het onderzoek toetsen. Tijdens de laatste bijeenkomst is de conceptrapportage besproken. Aan die bespreking namen ook enkele andere geïnteresseerden/belanghebbenden deel (zie bijlage 5). Daarnaast zijn nog verschillende schriftelijke en mondelinge reacties ontvangen.

Overige onderzoeksactiviteiten
Er is een uitgebreide inventarisatie gemaakt van websites van kerken, welzijnsorganisaties en overheid. Tijdens deze inventarisaties hebben we veel relevante documenten verzameld (o.a. beleidsstukken, verslagen van kerken, overzichten van sociale activiteiten).

Daarnaast is de 'GloHH Visionary Day' van de Global Harvest Hour bezocht. Deze middag werd speciaal georganiseerd voor vrijwilligers om hen te bedanken voor hun inspanningen. Aanwezig waren onder andere lokale politici (CDA, CU), vertegenwoordigers van Stek, SKiN Nederland en SMO.

Tot slot is er veel (internationale) literatuur verzameld over de rol van (migranten)kerken in de samenleving; civil society en de overheid; religie en beleid; vrijwilligerswerk en informele zorg. Met kennis van de al bestaande literatuur is het mogelijk om bevindingen te vergelijken, te toetsen en te onderbouwen.

Algemene opmerkingen bij het onderzoek
Het blijkt lastig om in contact te komen met een deel van de kerken. E-mails worden niet altijd beantwoord, en ook de telefonische bereikbaarheid is vaak slecht. Dit heeft waarschijnlijk te maken met diverse factoren. Voorgangers zijn vaak druk bezet, bezig met contact met de eigen gemeenteleden, op reis, et cetera. Meestal zijn de contactpersonen van kerken vrijwilligers en doen ze het kerkelijke werk naast hun 'gewone' baan. Dit is misschien ook een van de redenen dat websites en andere online informatie vaak niet up to date zijn; ook de websites worden vaak onderhouden door vrijwilligers. Als zij daarmee stoppen is niet altijd in vervanging voorzien. Ook is niet altijd sprake van een duidelijke taakverdeling, bijvoorbeeld in het beantwoorden van vragen van 'buitenaf'. Het kan ook zijn dat een aantal kerken zo weinig vragen van buitenaf krijgt, dat men het kennelijk niet nodig heeft gevonden daar intern afspraken over te maken. De Stichting Samen Kerk in Nederland – landelijke vereniging van migrantenkerken (SKiN) - verwoordt de problemen met het up to date houden van contactgegevens als volgt: *'Migrantenkerken zijn letterlijk (nog) steeds 'in beweging'. Daardoor is het lastig om een adressenbestand*

actueel te houden en eventueel op rubriek (bijvoorbeeld plaatsnaam) te sorteren. Het kan ook voorkomen dat adressen, telefoonnummers en e-mail-adressen achterhaald zijn. Het is voor de drukke voorgangers, naast al hun beslommeringen, bijna onmogelijk om nog een goede administratie bij te houden en bij de vele veranderingen andere contacten naast hun eigen gemeenteleden daarvan op de hoogte te stellen' (SKiN, 2009). Als er eenmaal contact tot stand was gekomen, waren bijna alle kerken bereid om mee te werken aan het onderzoek. Vrijwel alle kerken gaven aan graag te willen weten wat er met het onderzoek zou gaan gebeuren na afronding.

Het onderzoek heeft al veel nieuwe contacten opgeleverd, mensen die graag willen samenwerken, met vragen zitten, nieuwsgierig zijn naar andere kerken. Alle geïnterviewden willen graag op de hoogte blijven van voortgang en hebben belangstelling voor het bijwonen van de officiële presentatie.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat het resultaat van een kleine literatuurstudie naar inzichten over de rol van migrantenkerken. Er wordt ingegaan op het internationale perspectief op migrantenkerken, op migrantenkerken in de civil society, en tot slot op de relatie tussen migrantenkerken en beleid. Hoofdstuk 3 geeft een overzicht over de internationale en migrantenkerken in Den Haag. Ook wordt het gemeentebeleid ten opzichte van vrijwilligerswerk en kerken er nader toegelicht en krijgen de netwerken tussen de gemeente, de kerken en welzijninstellingen aandacht. Hoofdstuk 4 zal verder inzoomen op het vrijwilligerswerk van de kerken. Er zal worden toegelicht vanuit welke motivaties kerken actief zijn, welke thema's en doelgroepen zij kennen en welke functies het vrijwilligerswerk heeft in de bredere samenleving.

In hoofdstuk 5 worden de verschillende wensen en verwachtingen voor de toekomst besproken. Ook komen daarbij de verschillende knelpunten en kansen aan de orde. Tot slot bevat hoofdstuk 6 een afsluitende beschouwing en aanbevelingen voor de versterking van de vrijwillige inzet vanuit de Haagse internationale en migrantenkerken.

2 Inzichten over de rol van migrantenkerken

In dit hoofdstuk bespreken wij in kort bestek enkele inzichten uit de nationale en internationale literatuur en uit beleidsdocumenten die raken aan de activiteiten van de internationale en migrantenkerken. We laten zien dat in onderzoek naar de maatschappelijke activiteiten van internationale en migrantenkerken verschillende accenten kunnen worden gelegd.

2.1 Religie over grenzen: migrantenkerken in internationaal perspectief

We staan eerst stil bij drie functies van migrantenkerken die veelvuldig door onderzoekers bediscussieerd worden: 1) de rol van migrantengemeenschappen bij de ontwikkeling van de landen van herkomst; 2) de rol in het geven van een impuls aan het Christendom in Europa; 3) de bijdrage aan pluriformiteit in het publieke domein in de grote steden.

1. *De rol van migrantengemeenschappen bij de ontwikkeling van de landen van herkomst*

De meeste migranten zijn verbonden met verschillende landen. Ze identificeren zich nog steeds met het land van herkomst, maar ook met het land en de stad waar ze nu wonen en soms ook met andere plaatsen in de wereld, waar ze eerder verbleven of waar vrienden of familieleden wonen. Deze verschillende vormen van 'belonging' laten ons zien dat mensen meerdere identiteiten hebben die op hun beurt verbindingen kunnen creëren tussen de landen waar ze wonen en de landen van herkomst (Levitt, 2008). De vaststelling dat migranten intensief contact bleven onderhouden en zich bleven identificeren met hun herkomstland (Glick-Schiller, 2003) leidde tot nieuwe wetenschappelijke belangstelling voor de relatie tussen migratie en religie.

Ook dit onderzoek in Den Haag bevestigt dat veel internationale en migrantenkerken relaties onderhouden met de landen van herkomst via hun voorgangers en leden. Zo zijn kerken betrokken bij ontwikkelingsprojecten. Ze bouwen vanuit Nederland aan transnationale netwerken en zetten kleinschalige acties op om armoede te bestrijden of bij te dragen aan vredesprocessen. De Anglicaanse Kerk St. John & St. Philip in Den Haag ondersteunt, onder andere, een stichting in het noorden van de West Bank in Israël, om de dialoog tussen Palestijnse en Israëli's te bevorderen. De Afrikaanse Kerk GloHH doet

aan fondsenwerving in Nederland om in Ghana een gezondheidscentrum voor vrouwen en kinderen op te bouwen; kinderen van de straat te kunnen halen en de sanitaire voorzieningen te verbeteren. De Crossroads International Church helpt mee om kinderen in Oeganda die in armoede opgroeien een betere toekomst te geven. Deze initiatieven laten een grensoverschrijdende vorm van samenwerking zien, waarbij ze een sterk commitment aan de dag leggen om 'welzijn' te verspreiden in andere landen.

De internationale en migrantenkerken staan in Nederland onder invloed van een andere politiek-maatschappelijke cultuur dan in de landen van herkomst. Binnen sommige kerken leidt dat tot het geleidelijk ontstaan van een nieuwe visie over samenwerking in de civil society en over burgerschap. Als ze kleinschalige projecten in landen van herkomst gaan ondersteunen in samenwerking met Nederlandse ontwikkelingsorganisaties of op basis van eigen initiatieven, gebruiken ze vaak criteria die passen bij de richtlijnen van de financiers, voornamelijk fondsen. In dat opzicht hebben deze kerken een belangrijke rol als intermediairs tussen de Nederlandse organisatie en lokale partners. Ze kunnen voor beide kanten een cruciale rol vervullen in het opbouwen van contact en vertrouwen. Zo spelen ze in de samenleving een constructieve en inclusieve rol waarbij het geloof een inspiratiebron vormt, maar verder op de achtergrond blijft.

2. De rol in het geven van een impuls aan het Christendom in Europa

Dat ligt anders bij het tweede aspect dat uitgebreid wordt bediscussieerd in de literatuur en dat te maken heeft met de rol van migrantenkerken uit met name Afrika en Zuid- en Midden-Amerika bij zendingsactiviteiten in Europa. Sinds de komst van christelijke migranten vanuit Afrika, Azië en Latijns Amerika zijn verschillende nieuwe kerken geopend in Nederland (Van der Laan, 2006; Guerra, 2006). De aantallen gevestigde migrantenkerken en de precieze hoeveelheid kerkbezoekers op zondag is niet goed aan te geven, omdat migrantenchristenen niet of nauwelijks geteld worden. Het CBS noteert geen gegevens (meer) over de religieuze achtergrond van immigranten. En in de migrantenkerken worden meestal geen ledenregisters bijgehouden (Euser, 2006: 33). De migrantenkerken hebben vaak een informeel of laagkerkelijk karakter (huisgemeenten, Bijbelkringen, gebedskringen) en de grootte varieert van enkele tientallen tot enkele honderden leden. De participatie is vaak hoog en de verscheidenheid tussen de kerken (in leer, in het praktiseren van het geloof, in leefstijl en cultuur) groot, evenals de dynamiek: voortdurend komen er nieuwe gemeenten bij en verdwijnen er ook weer kerken. De sterkste groei lijkt te bestaan bij de gemeenschappen rond een charismatische voorganger, meestal van het Pinkster-type (De Hart en Dekker, 2006).

Veel migrantenkerken uit het 'Zuiden' benadrukken hun spirituele rol in Europa met een eigen 'zendingsagenda' (Freston, 2010, Knibbe, 2009). Een voorbeeld is de Redeemed Christian Church of God (RCCG) uit Nigeria. Zij is

aanwezig in veel Europese steden, en kent een netwerk van voorgangers die elkaar inspireren en beïnvloeden. Er is hier sprake van een continue uitwisseling van mensen, praktijden, geld en middelen. Dit soort processen leidt tot een andere kijk op zending. Vroeger kwamen zendelingen en missionarissen uit het Noorden naar het Zuiden om het Evangelie te verspreiden, van het centrum van de macht naar de periferie. Maar aan het begin van 21e eeuw wordt duidelijk dat een verschuiving gaande is. Wat in de literatuur 'reverse mission' is genoemd, vraagt om nadere reflectie op de impact, de resultaten en de strategieën van deze groep kerken om oorspronkelijke Nederlanders en migrantengemeenschappen te bereiken (Freston, 2010; Koning, 2011). *'Reverse evangelization can be described as a process in which individual and institutional actors engage in enduring and durable occupations or activities that give rise to the flow of Christianity from previously peripheral societies to the original centers of mission.' (Pasura, 2012: 27).*

Samenvattend, migrantenkerken betrokken bij zendingsactiviteiten creëren een binding met de samenleving en bevestigen hun positie in het land van aankomst door voor zichzelf een specifieke opdracht te formuleren: zich manifesteren op basis van hun geloof en proberen mensen te beïnvloeden, speciaal degenen die dezelfde culturele achtergrond hebben. Hoewel veel leden van deze kerken een lage sociaal-economische positie hebben in de samenleving, ontplooien zij via zelf-empowerment op eigen kracht uiteenlopende activiteiten, waaronder zendingsactiviteiten. Dit maakt dat vormen van sociale en symbolische uitsluiting en hun vaak beperkte beheersing van de Nederlandse taal worden overbrugd. Het evangeliseren van medemigranten helpt de kerken om zich te vestigen op lokaal niveau (Koning, 2011). Ze richt zich op het evangeliseren van groepen die de gevestigde kerken moeilijk vinden om te bereiken. Bovendien positioneren ze zich in verschillende interkerkelijke platforms en netwerken, zoals de Council of African Churches of de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten. Het is wel van belang te benadrukken dat lang niet alle christelijke migranten(kerken) geïnteresseerd zijn in of actief zijn in 'reverse mission'. Ook verschillen kerken in de mate waarin en de manier waarop zij evangelisatie en sociale inzet van elkaar scheiden – of juist vermengen.

3. De bijdrage aan pluriformiteit in het publiek domein in de grote steden

Een derde aspect dat veelvuldig in de literatuur aan de orde komt, verwijst naar de publieke rol van religie en de maatschappelijke functies die religieuze organisaties kunnen hebben in (vooral) grote steden in de westerse landen. Dat religie blijkbaar als factor van maatschappelijk belang en betekenis in deze samenlevingen 'terugkeert' heeft weinig te maken met bekende, oude institutionele vormen. Er ontstaat een meer divers religieus landschap. Deze ontwikkelingen betekenen enerzijds dat van de traditionele religies het ledental en het gezag in morele en maatschappelijke kwesties teruglopen. Ze

spelen als gevolg daarvan een minder grote rol in de identiteitsvorming van individuen in de huidige samenleving. Anderzijds groeit het aantal mensen dat op zoek is naar een religieuze of spirituele invulling die past bij individuele levensvragen (Van de Donk & Jonkers, 2006:14). Ook hebben 'nieuwe Nederlanders' de Nederlandse kaart diverser gemaakt en gaan deze groepen vaak actiever en meer publiekelijk met hun geloof om (Davelaar & Van den Toorn, 2010: 28, Bernts et al., 2006). Deze transformatie wordt door sommigen gezien als een ontwikkeling naar een 'postseculiere samenleving'. Dat begrip wordt door verschillende onderzoekers als kritische kanttekening geplaatst bij de secularisatiethese die stelt dat religie onomkeerbaar en fundamenteel aan belang verliest in westerse samenlevingen.

'We consider 'the postsecular' as the indication of diverse religious, humanist and secularist positionalities - and not just an assumption of complete en total secularization - it is precisely the interrelations between all of these dimensions and not just the religious aspect on its own that must be taken into account' (Beaumont, 2010: 6).

Deze trend leidt in ieder geval tot een nieuw perspectief op de rol van religie in het publieke domein. Migrantenkerken en nieuwe religieuze (informele) verbanden dragen bij aan de pluriformiteit van de (stedelijke) samenleving – met alle problemen en kansen die daarbij horen. Daarbij staat de bijdrage die ze kunnen leveren en de erkenning van hun rol ter discussie. De meer uitgesproken, soms ook meer publiekelijke manier waarop althans een deel van de 'nieuwe' religieuze gemeenschappen hun geloof beleven speelt daarbij een rol. De manier waarop over religie wordt gedacht in de huidige samenleving is heel verschillend. Religieus engagement in de civil society kan de rol spelen van zowel 'breekpunt' als 'bindmiddel' (zie Dekker et al., 2011).

2.2 Kerken en civil society

'Kerken fungeren niet alleen als instituties die spirituele en praktische bijstand geven aan hun leden, maar ze genereren ook vaak breder sociaal engagement' (De Hart, 2011: 80).

Uit onderzoek komt naar voren dat mensen die door hun geringe opleidingsniveau of hun beroep in andere omstandigheden niet erg politiek of maatschappelijk actief zouden zijn *'…via hun kerkelijke activiteiten vaardigheden ontwikkelen die de weg openen voor een succesvolle participatie op andere sociale terreinen. Een hedendaags voorbeeld zijn de migrantenkerken, historische voorbeelden zijn Abrahams Kuypers kleine luyden en de katholieke emancipatie'* (De Hart, 2011: 80-81). Kerken maken, kortom, deel uit van de *civil society*, de kraamkamer van (vrijwillige) maatschappelijke inzet.

Civil society

Civil society is een veelgebruikt en populair begrip. Beleidsmakers, onderzoekers en organisaties gebruiken het veelvuldig voor alles wat tussen de overheid en de burger valt. Maar wat wordt er nu eigenlijk onder verstaan? En in welke verhouding staan religieuze instellingen en groepen tot de civil society?

Civil society wordt gebruikt als aanduiding van een maatschappelijke sfeer: het deel van de maatschappij waarin burgers buiten de privésfeer, de staatssfeer en de markt, vrijwillige verbanden met elkaar aangaan en zich om gemeenschappelijke aangelegenheden bekommeren (De Hart en Dekker, 2009). Civil society staat voor een sfeer waar burgers hun verantwoordelijkheid nemen om van betekenis te zijn voor de samenleving. Tegenover deze vrij verkozen, vrijwillige inzet staan geen financiële vergoeding of andere materiële tegenprestaties (maar in de civil society zijn wél beroepskrachten actief die actieve burgers ondersteunen). Ook al wordt er een duidelijke afbakening gemaakt tussen privésfeer, civil society, overheid en de markt, er blijft op veel terreinen de nodige overlap bestaan. Het is daarom passender om de civil society niet zozeer te zien als een *categorie,* maar als een *sfeer* van de maatschappij waarin bepaalde organisaties dominant zijn maar waar ook andere functioneren ook in de sfeer van de civil society is de overheid aanwezig en spelen marktinvloeden een rol. (De Hart & Dekker, 2009).

Kapitaal

In de maatschappeljke sfeer van de civil society komt *sociaal kapitaal* tot stand. Onder sociaal kapitaal verstaan we alle facetten van sociale relaties die helpen bij het samenwerken van mensen om collectieve doelen te behalen. Dit begrip wordt door de Amerikaanse socioloog Putnam gebruikt om verbindingen tussen mensen te omschrijven. Sociaal kapitaal verbindt mensen op twee verschillenden manieren, namelijk door *bonding* en/of *bridging. Bonding* duidt op verbindingen die naar binnen gericht zijn, bijvoorbeeld familiebanden. Het gaat er daarbij om hoe mensen hun capaciteiten en mogelijkheden gebruiken en vergroten door binnen de eigen groep verbindingen aan te gaan. Het gaat om het samenwerkingsvermogen dat wordt gegenereerd door hechtere relaties binnen groepen mensen die elkaar al kennen, of die een sterke identiteit met elkaar delen. Een gemeenschappelijk geloof is vaak een sterke identiteit voor samenbindend kapitaal, zoals bijvoorbeeld orthodoxe protestantse groepen die sterk naar binnen gekeerd zijn (Dekker et al., 2011). Maar sociaal kapitaal kan ook naar buiten gericht zijn, dit is het geval bij *bridging*. Het gaat dan om de contacten buiten de eigen groep, waar onbekenden met elkaar in contact komen en vertrouwen in elkaar ontwikkelen. Religieuze gemeenschappen kunnen onderling en met seculiere groepen overbruggend sociaal kapitaal opbouwen (Dekker et al., 2011).

Deze twee termen kunnen worden aangevuld met een derde vorm van sociaal kapitaal: *linking* (Szreter: 2002). Dit is het vermogen om verticale

samenwerkingsrelaties te ontwikkelen tussen groepen in de samenleving en de beslissers in politieke en economische machtscentra. Zonder die verticale relaties blijft de invloed van maatschappelijke groeperingen op de samenleving om hen heen beperkt (Çelik et al., 2011: 15). Volgens onderzoeker Ponzoni, in een studie naar formeel-informele samenwerking rond steun aan (migranten)ouders bij opvoedingsvragen, wordt *linking* meestal bewerkstelligd door *informele werkers,* vrijwilligers die een prominente rol vervullen binnen een vrijwilligersorganisatie. Deze informele werkers genieten het vertrouwen van leden van groepen die niet of weinig een beroep doen voor hulp bij officiële instanties, maar anderzijds wel hulp zouden kunnen gebruiken. Daarnaast hebben deze mensen kennis van de Nederlandse instituties, en willen mensen graag de weg hierin wijzen. Bijvoorbeeld in relaties met officiële instanties en administratieve kwesties. Zij zijn de link tussen burgers en instituties. Gemeenten subsidiëren steeds vaker deze 'sociale makelaars' die zorgen voor communicatie tussen de overheid en de gemeenschap. Deze sociale makelaars moeten aan de verwachtingen van beide groepen kunnen voldoen, een lastige taak (Ponzoni, 2012).

Kerken en civil society

Gezien de brede en actieve maatschappelijke rol van kerken vallen ze meestal onder de gangbare definities van civil society. Tegelijkertijd nemen zij een bijzondere positie in ten opzichte van andere maatschappelijke organisaties. Ze zijn van oudsher van belang voor de maatschappelijk participatie, vanwege de breedte van de onderwerpen waarover ze zich buigen en de invloed die zij hebben op beslissingen van hun leden. Hun netwerken bestrijken niet alleen kerken onderling, maar bevatten ook bestuurlijke en maatschappelijke instanties en andere (lokale) gemeenschappen en individuen (Van de Donk et al., 2006). Bovendien genereren kerken ook sociaal engagement. Veel mensen die kerkelijk betrokken zijn, zijn ook bovengemiddeld actief in andere maatschappelijke verbanden. Veel auteurs wijzen er daarnaast op dat kerkelijk betrokkenen het vanzelfsprekend vinden om, vanuit hun geloofsovertuiging bij te dragen aan allerlei vormen van onbetaalde dienstverlening aan medeburgers binnen en buiten de eigen gemeenschap, en daarbij en passant ook aan de versterking van de eigen talenten en capaciteiten te werken: *'…het kerkelijk leven is een heel belangrijke schepper van sociaal kapitaal, van sociale solidariteitsnetwerken waarin gemeenteleden anderen ontmoeten en gemotiveerd worden tot activiteit'* (De Hart, 2011: 81).

Motivaties

'De ander helpen' wordt vaak genoemd als een motivatie die in verschillende religieuze overtuigingen centraal staat. Vanuit deze motivatie wordt dan ook vaak een maatschappelijke bijdrage geleverd. Dit wordt ook wel *spiritueel* kapitaal genoemd (Baker, 2012). Maar religie is niet de enige factor die een rol speelt in de motivatie van mensen om anderen te helpen (Chapman &

Hamalainen 2011, Dekker 2009). ‘Anderen helpen als een uiting van identiteit, waarden en overtuiging’, ‘iets teruggeven aan de samenleving’ en ‘zelfontplooiing’ worden genoemd als andere belangrijke motivaties.

Volgens onderzoek van het CBS zijn religie en maatschappelijke betrokkenheid nauw met elkaar verbonden. Personen die zichzelf tot een kerkelijk gezindte of behorende tot een levensbeschouwelijke groepering rekenen doen meer vrijwilligerswerk dan onkerkelijken. Ook bij informele hulp (het bieden van hulp aan familie buiten het eigen huishouden, aan vrienden, buren en kennissen) is dit het geval (Schmeets & Te Riele, 2009). Deze observatie geldt zowel voor autochtone als allochtone Nederlanders.

Mensen met veel verschillende achtergronden zijn bezig met de vraag wat een goede samenleving nu eigenlijk is, en welke rol geloof speelt om dit te bereiken. Religie wordt gebruikt als basis voor ‘theologies of change’, een leidraad en houvast voor het verbeteren van de wereld, en een hulp in het praktisch uitvoeren hiervan. Deze theologie beïnvloedt mensen in hun keus om actief te zijn in de civil society en op politiek vlak, en in hun keuze aan wie of aan welke kwestie ze hun tijd en energie willen geven (Levitt, 2008).

Tot slot speelt ook sociale controle en zelf verkozen aansluiting bij de geldende gemeenschapsnormen een rol. In sociale verbanden, niet alleen kerkelijke, worden mensen ‘opgevoed’ in een traditie van omzien naar elkaar en vormt inzet voor de ander de norm. Er kan ook sprake zijn van situaties waarin die norm als knellend wordt ervaren en waarin bijvoorbeeld rond het schenken van geld grote druk wordt uitgeoefend op leden.

Onder invloed van de seculariseringthese bestond de opvatting dat religie een steeds kleinere rol in de samenleving zou spelen en misschien wel zou verdwijnen. Er werd daarom in veel onderzoeken en beleid nauwelijks nog rekening gehouden met de religieuze factor. De laatste jaren heeft er echter een verandering in dit debat plaatsgevonden. Religie blijkt nog steeds een rol te spelen in de samenleving en er is volgens sommigen zelfs sprake van een opleving van het religieuze domein. In ieder geval is er een groeiende belangstelling voor de rol die de kerken spelen op het maatschappelijke terrein.

Eenduidig zijn de ontwikkelingen niet: aan de ene kant spelen kerken een belangrijke rol in civil society. Deze rol wordt in veel (Europese) landen steeds meer opgemerkt door de overheid, lokale gemeentes en anderen. De kerken weten zich beter te profileren en zichtbaar te maken. Aan de andere kant loopt het aantal leden van de gevestigde kerken terug. Maar vooralsnog wordt er van kerken verwacht, ook al is er minder financiële ruimte en minder menskracht, dat ze aan de (toenemende) sociale noden tegemoet komen (Petterson, 2011: 15). Kerken gaan overigens heel verschillend met die verwachtingen om: sommige kerken participeren loyaal in bijvoorbeeld Wmo-overleggen, zetten zich in binnen brede lokale vrijwilligersverbanden en doen verder ‘in stilte’ wat ze kunnen doen. Andere kerken kiezen voor of

groeien in een meer kritische en signalerende rol en 'helpen onder protest' (Noordegraaf, 2012, Davelaar et al., 2011). De komst en groei van vele nieuwe kerken maakt het beeld er niet eenvoudiger op. Het vraagt veel inzet en vertouwen van nieuwe en gevestigde kerken én van algemene instellingen en overheden om met het oog op de kwaliteit van de samenleving tot goede verbindingen te komen.

2.3 Kerken en overheidsbeleid

We bespreken tenslotte in vogelvlucht enkele inzichten uit eerder onderzoek over de rol van kerken bij het overheidsbeleid. We vatten eerst het kader samen waarbinnen de overheid en religieus geïnspireerde verbanden van burgers samenwerken of daarvan afzien en schetsen kort de stand van zaken rond samenwerking. Vervolgens gaan we in op enkele inzichten uit beleidsdocumenten en onderzoeksliteratuur rond contact en samenwerking tussen overheden en kerken met het oog op versterking van vrijwillige inzet. Daarbij komt de Wet maatschappelijke ondersteuning ter sprake die sinds 2007 veel lokaal sociaal beleid regelt.

Samenwerking tussen overheid en kerken

We staan eerst kort stil bij de verhouding overheid - kerken. In 2.1 kwam dat thema al even aan de orde, waar het ging over de groeiende pluriformiteit van de samenleving in religieus opzicht. Het thema keert overigens nog op meerdere plaatsen in deze rapportage terug, onder andere in 4.2. en 5.1.

Er is veel geschreven over dit onderwerp. Samenvattend kunnen we stellen dat zowel oudere juridische en politieke kaders, als meer recente politieke stellingnamen en juridische uitspraken uitgaan van de mogelijkheid van contact en samenwerking tussen overheid en religieuze organisaties (Davelaar, 2011a). De veelbesproken scheiding tussen kerk en staat – een ongeschreven rechtsbeginsel - regelt 'slechts' dat er geen institutionele zeggenschap over en weer mag zijn en ook geen rechtstreekse inhoudelijke zeggenschap (Van Bijsterveld, 2008).

De staat moet zich bij contact en samenwerking wél uiterst zorgvuldig opstellen en neutraal opereren, dat wil zeggen de verschillende godsdienstige en levensbeschouwelijke stromingen gelijk behandelen (Van der Burg, 2009). Als aan deze voorwaarde voldaan is, behoort ondersteuning, in welke vorm dan ook, van de maatschappelijke activiteiten van godsdienstige organisaties tot de mogelijkheden, zolang deze activiteiten bijdragen aan de doelen van het overheidsbeleid.

Tegelijkertijd worden de kaders en (wettelijke) uitgangspunten in het politieke debat regelmatig ter discussie gesteld.

De van oorspong heersende 'rekkelijke' visie op de verhouding religie en overheid, kan en wordt ook in toenemende mate aangevochten door de 'preciezen'. De crux is uiteindelijk dat visies op de rol van religie in de maatschappij, of met andere woorden in het *publieke domein,* verschillen en dat op grond daarvan verschillende politieke afwegingen kunnen worden gemaakt (Davelaar & Smits van Waesberghe, 2010, Nickolson, 2008). In bijna alle politieke stromingen lopen de visies op dit punt uiteen, soms heel sterk, soms in beperkte mate. Ook binnen het Nederlandse liberalisme (VVD, D66), dat momenteel als heel kritisch tegenover een rol van religie in de publieke ruimte te boek staat, is variatie in standpunten zichtbaar (Dekker et al., 2011). Overigens blijkt uit onderzoek naar de rol van levensbeschouwelijke organisaties rond sociale uitsluiting (Davelaar et al., 2011) en uit onderzoek naar kerken en de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) dat kerken vaak enerzijds hechten aan contact met overheden en anderzijds de verschillen in rollen van kerken en overheid benadrukken (Noordegraaf, 2012). Er is dan ook zelden sprake van directe subsidierelaties. De samenwerking kan wel nauw zijn tussen overheden speciaal op maatschappelijke dienstverlening gerichte organisaties. Voorbeelden zijn het werk van het Leger des Heils in de (jeugd) zorg en de opvang van dak- en thuislozen of het werk van stichtingen die het lokale vrijwilligerswerk ondersteunen. Zij worden door de overheid in die gevallen – net als andere aanbieders – behandeld als organisaties die delen van het overheidsbeleid uitvoeren.

Couleur locale

Gemeenten hebben een grote mate van vrijheid om lokaal de omgang met maatschappelijke organisaties en groeperingen, dus ook met kerken en andere levensbeschouwelijk geïnspireerde verbanden, te bepalen (Overdijk-Francis, et al., 2009). Er is sprake van grote lokale variatie in gemeentelijke visies en praktijken, met uiteenlopende vormen van contact en samenwerking tot gevolg. De invloed van de 'couleur locale' is groot. Meestal overheerst de pragmatische invalshoek – overheden ondersteunen die initiatieven die in hun optiek 'werken' (Davelaar en Smits van Waesberghe, 2010). De vraag waar de grenzen liggen tussen seculier en religieus werk op het terrein van vrijwilligerswerk kan beantwoord worden via (lokaal) debat, waarbij definitieve antwoorden overigens niet verwacht mogen worden (Davelaar, 2011b).

Onderzoek laat zien dat Kerken zelf niet of nauwelijks, en levensbeschouwelijk geïnspireerde stichtingen heel beperkt financieel gesteund worden. Alleen in enkele grote steden is het aandeel in de totale subsidies van enige omvang. Dat is terug te leiden op het werk van levensbeschouwelijke organisaties rond de opvang en re-integratie van dak- en thuislozen, ex-gedetineerden, risicojongeren, e.d. In de Nederlandse praktijk op het terrein van armoedebestrijding, maatschappelijke opvang, welzijn, participatie, integratie, e.d., vormen algemene, neutrale organisaties de norm. Om bepaalde

groepen burgers (beter) te kunnen bereiken, om vrijwillige inzet te stimuleren of om zaken als sociale samenhang te bevorderen zetten overheden daarnaast in op samenwerking met levensbeschouwelijke organisaties. De bijdrage van levensbeschouwelijke organisaties aan het lokale 'sociale weefsel' is groter dan deze percentages doen vermoeden. Door de inzet van vrijwilligers en eigen middelen dragen zij bij aan het 'ontzorgen' van de overheid (Grevel, 2009, Castillo Guerra et al., 2008).

Anderen benoemen meer principieel het feit dat overheid en maatschappelijke organisaties elkaar nodig hebben, en dat levensbeschouwelijk geïnspireerde organisaties nu eenmaal onderdeel uitmaken van de civil society. De publieke sfeer kan alleen functioneren als de overheid burgers en hun organisaties, inclusief hun religieuze organisaties, stimuleert en verlokt tot het leveren van een bijdrage (Borgman, 2006: 328).

Lokaal overheidsbeleid rond maatschappelijke ondersteuning

Wat valt uit onderzoek naar en beleidsstukken over lokale maatschappelijke ondersteuning op te maken over de context waarbinnen overheden werken aan versterking van vrijwillige inzet ten behoeve van de stad en haar (kwetsbare) burgers? En zijn er aanknopingspunten te vinden in het beleid voor de samenwerking met maatschappelijke verbanden als bijvoorbeeld kerken daarbij?

Een cruciale ontwikkeling die al langer aan de gang is, maar de laatste jaren steeds explicieter verwoord wordt, is die van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij. Voor de gemeente Den Haag vormt die ontwikkeling een belangrijk uitgangspunt. Ze wil een omslag bevorderen *'naar een samenleving waarbij mensen actief deelnemen en voor elkaar klaarstaan, zich inzetten voor een ander'* (Stand van zaken Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014).

Daarbij hoort dat anders tegen de rol van de overheid bij het ondersteunen van burgers die nu een beroep doen op inkomensondersteuning, begeleiding en zorg wordt aangekeken. De landelijke en lokale overheden spreken van een 'kanteling' een omdraaien van de prioriteiten van de overheid. Niet langer moet de overheid het leveren (of laten leveren) van individuele en collectieve diensten aan burgers tot haar hoofdtaak rekenen. De nadruk moet komen te liggen op het aansporen van burgers om zelf het heft in handen te nemen. De 'eigen kracht' van burgers en hun verbanden moet ondersteund worden. Deze omslag moet gepaard gaan van een 'mentaliteitsverandering' bij de overheid zelf, bij professionals én bij de burgers.

Deze ontwikkeling krijgt onder andere vorm in de manier waarop gemeenten de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) uitvoeren. Die wet vormt het kader voor al het lokale beleid rond vrijwillige inzet, het welzijnswerk, het bevorderen van sociale samenhang, het ondersteunen en

begeleiden van mensen met beperkingen en psychische of sociale problemen, et cetera.

Veel gemeenten hanteren een vierdeling om de prioriteiten binnen de (Wet) maatschappelijke ondersteuning aan te duiden. Globaal gesproken komt de 'nieuwe' volgorde op het volgende neer:

1. Mensen moeten goed voor zichzelf zorgen. Zelfredzaam zijn. Zelf zorg regelen of inkopen. Zelf sociale contacten aangaan, activiteiten ondernemen. En eventueel zelf hulp organiseren in hun directe omgeving (familie, vrienden, buren).
2. Mensen moeten voor elkaar zorgen. Via vrijwillige inzet, in informele verbanden, binnen verenigingen en door burgers zelf gedragen stichtingen.
3. De overheid en maatschappelijke organisaties zorgen als dat nodig is voor collectieve voorzieningen in zorg en welzijn. Denk aan: laagdrempelige inloopvoorzieningen, empowerment cursussen, buurt uitleen van hulpmiddelen voor ouderen, maatjesprojecten. Vrijwilligers, ondersteund door beroepskrachten, hebben daarbij een belangrijke rol (bijvoorbeeld: buurthuizen die grotendeels door vrijwilligers gedragen worden, inzet 'zorgvrijwilligers').
4. Het recht op individuele voorzieningen wordt sterk ingeperkt. Individuele begeleiding en zorg alleen voor mensen die ernstige beperkingen of problemen hebben en / of mensen die niet over een sociaal netwerk beschikken.

Bezuinigingen en burgerkracht

Deze omslag wordt door meerdere ontwikkelingen aangedreven. Het gaat enerzijds om het realiseren en legitimeren van bezuinigingen, en anderzijds om het versterken van de autonomie, de 'eigen kracht' van mensen.

Enerzijds komt de transitie naar een participatiemaatschappij voort uit de financieel-economische druk tot bezuinigingen. Daarachter liggen een aantal, deels, samenhangende problemen: de druk op de verzorgingsstaat en de gezondheidszorg, die weer verergerd wordt door de huidige, langdurige, economische crisis[8]. Termen als zelfredzaamheid, eigen kracht en burgerkracht zijn bruikbaar voor de onderbouwing van bezuinigingen, voor het 'versoberen' van voorzieningen. Daarbij vallen redeneringen te beluisteren als: mensen kunnen meer dan ze denken, familie en vrienden kunnen best meer doen, te eenvoudig een beroep op ondersteuning kunnen doen dooft de creativiteit en maakt mensen afhankelijk. De begrippen hebben dan de functie van het vergulden van een bittere pil.

Anderzijds valt de trend van *verzorging* naar *participatie* te herleiden tot de groeiende aandacht voor de positieve kanten van burgerkracht, voor het

8 Of bezuinigingen in het sociale domein én de groeiende nadruk op het oplossend vermogen van het individu bijdragen aan een oplossing van die samenhangende vraagstukken is een vraag die we hier niet beantwoorden

eigen initiatief vanuit de civil society. Deze aandacht gaat gepaard met het benadrukken van de gevolgen van de te ver doorgeschoten professionalisering, schaalvergroting en individualisering van de samenleving. Daarbij is sprake van (her)waardering voor de bijdrage van particuliere initiatieven en vormen van zelforganisatie. Professionele ondersteuning blijft nodig, maar moet het eigen initiatief van burgers ondersteunen (Van der Lans, 2010). Burgerinitiatieven zijn deels een antwoord op de steeds complexer wordende maatschappij waarin burger en overheid al improviserend tot nieuwe vormen van sociale ordening moeten zien te komen, in een in steeds meer opzichten onbegrensde samenleving (Boutellier, 2011).

Bij het versterken van de eigen kracht van de samenleving en van vrijwillige inzet als belangrijke indicator daarvan, keert een aantal basisvoorwaarden steeds terug. De eerste is de noodzaak van versterking van het vertrouwen in de samenleving. De overheid moet daaraan werken. De wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), stelde bij de aanbieding van het rapport Vertrouwen in Burgers (9 mei 2012): *"Het vernieuwen van maatschappelijke participatie vraagt om het versterken van de publieke ruimte en het verbinden van beleidsmakers en kwetsbare (groepen) burgers. Maar de grootste uitdaging is gelegen in het verwelkomen van maatschappelijke initiatieven, ook als die niet 'passen' in het perspectief van beleidsmakers."* De WRR agendeert in dat verband uitdagingen als de verbinding tussen formele en informele structuren en verbanden, ruimte voor 'onderstromen', 'evenwicht tussen loslaten en sturen', de ontwikkeling van 'betrokken bestuursstijlen', het belang van tegenspel in de maatschappij en ruimte voor 'frontlijnwerkers om te verbinden'. Elders is het heel kernachtig samengevat als 'loslaten, vertrouwen en verbinden' (Van der Lans, 2011). We zien dat veel overheden in ieder geval streven naar deze houding.

Vertrouwen alleen is niet voldoende. Binnen een grondhouding van vertrouwen, moeten informele sociale verbanden kunnen groeien en moet zelforganisatie vorm kunnen krijgen. Mensen moeten vanuit hun 'intrinsieke motivatie' kunnen werken, autonoom en creatief. Condities voor zelforganisatie zijn onder meer vertrouwen, ruimte laten, creëren van een sense of belonging, maar ook begrenzen (Huygen et al., 2012). De rol van de overheid is hier per definitie beperkt. Maar gemeenten, beroepsorganisaties en vrijwilligersorganisaties kunnen wel proberen gemeenschappen waarbinnen zelforganisatie relatief moeizaam tot stand komt te ondersteunen en te stimuleren (Ponzoni, 2012).

Een derde uitdaging ligt in de verbinding van formele en informele initiatieven rond zorg en welzijn. Met als eerste doel het vergroten van het gebruik van de formele collectieve voorzieningen, als er nu sprake is van ondergebruik. Als tweede doel is er het streven om de kracht van informele zorg en dergelijke, beter te benutten. Er is daarbij een specifieke positie weggelegd voor de actieve burger die een 'bruggenbouwer' is tussen de overheid en de

gemeenschap. Deze bruggenbouwer kan in verschillende gedaantes optreden. Als toeleider, spreekbuis, pionier of bemiddelaar (Ponzoni, 2012: 70-71). Een derde doel heeft te maken met tijdige signalering en met preventie. Zo bevelen onderzoekers van de Erasmus Universiteit bevelen in hun rapport 'De schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie' over de positie van arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa in Den Haag, aan dat de gemeente Den Haag haar kennis over de nieuwe arbeidsmigranten moet vergroten, door andere contact te leggen met Poolse kerken en andere intermediairs (Snel et al., 2012).

Uitgenodigd

Het is niet mogelijk deze trends een op een te vertalen naar grotere samenwerking tussen overheid en kerken. Hoewel er veel aandacht is voor zelforganisatie en de eigen kracht van maatschappelijke verbanden, gaat de aandacht vaak vooral uit naar 'lichte gemeenschappen' en worden kerken als 'zware gemeenschappen' betiteld waar de overheid en delen van de samenleving niet altijd even goed raad mee weten (zie ook Duyvendak en Hurenkamp, 2004). Tegelijkertijd groeit de zoektocht in de samenleving naar 'nabijheid', kleinschaligheid', zingeving en responsiviteit, presentie en vasthoudende aanwezigheid. Uitgangspunten en praktijken waar levensbeschouwelijke verbanden geen alleenrecht op hebben, maar die daar wel te vinden zijn (Davelaar & Van den Toorn, 2010, Boutellier & Boonstra, 2009, Baart 2001).

In veel landen laat de overheid noodgedwongen of bewust gaten vallen in het sociale vangnet. Kerken zijn terughoudend met het overnemen van taken die de overheid aan de samenleving wil overlaten (Elander et al., 2012). In Nederland worden in het kader van het lokale sociale beleid (Wmo) kerken vaak uitdrukkelijk uitgenodigd door de overheid om als gesprekspartner mee te denken en groepen (kwetsbare) burgers te vertegenwoordigen. Ook worden kerken gezien als goede voorbeelden van maatschappelijke verbanden waarbinnen de vrijwillige inzet sterk is. Het is duidelijk dat een deel van die inzet ook de komende tijd vanuit levenbeschouwelijk geïnspireerde verbanden zal komen. Zeker ook in een grote stad als Den Haag. Alle reden om te kijken hoe die inzet naar een hoger plan kan worden getild.

3 Den Haag: karakteristieken van kerken, netwerken en beleid

Dit hoofdstuk schetst de context van de vrijwillige inzet door de internationale en migrantenkerken in Den Haag. Het biedt allereerst een overzicht van (gegevens over) deze kerken in Den Haag. Deze kerken hebben te maken met het beleid dat gevoerd wordt door de gemeente Den Haag in het sociale domein. Dit beleid zal daarom worden toegelicht. Daarnaast zal een schets worden gegeven van de bestaande samenwerkingsverbanden en netwerken tussen de kerken onderling, met (welzijns)instellingen en met de gemeente Den Haag.

3.1 Gegevens en karakteristieken internationale en migrantenkerken

Den Haag kent een grote diversiteit aan internationale en migrantenkerken. Bovendien verandert de kerkelijke kaart constant. Sommige kerken bestaan maar tijdelijk, anderen gaan samen verder onder een nieuwe naam. Er zijn jonge kerken die worden gevormd door nieuwe migranten, bijvoorbeeld uit de Midden en Oost-Europese landen (de zogenaamde MOE-landen), en er zijn kerken die al honderden jaren in Den Haag gevestigd zijn.

De verschillende migratiebewegingen waarbij in het (recente) verleden christelijke migranten naar Nederland zijn gekomen, hebben geleid tot de oprichting van nieuwe kerkgemeenschappen. Er blijft steeds behoefte bestaan aan kerkdiensten in de eigen taal, en aan specifiek religieuze belevingen.

Door de dynamiek in kerkvorming is het lastig te zeggen hoeveel internationale en migrantenkerken er eigenlijk zijn in Den Haag. Een andere consequentie is dat gegevens van kerken snel verouderen, omdat deze kerken meestal geen eigenaar van hun gebouwen zijn en slechts tijdelijk op bepaalde locaties blijven. Daardoor is het moeilijk een compleet overzicht te verkrijgen. Het beschikbare empirische materiaal is gering, en bevat vooral case-studies of vooral, verkennend, kwalitatief onderzoek gericht op enkele kerken of op specifieke typen kerken. Er wordt geschat dat er ongeveer 800.000 migranten met een christelijke achtergrond in Nederland zijn (Euser et al., 2006). Er zijn geen cijfers beschikbaar over hoeveel migrantenkerken er precies Den Haag er zijn. In een eerder onderzoek (Van den Broek, 2001) zijn

ongeveer 60 christelijke allochtonengemeenschappen geteld (Castillo Guerra, 2006).

Ook de overzichten van de Haagse kerken zelf bieden onvoldoende houvast. Bij het verzamelen van contactgegevens bleek de website www.kerkenindenhaag.nl een redelijk overzicht te geven van de bestaande migrantenkerken, maar de contactgegevens waren vaak verouderd, websites bestonden soms niet meer en niet alle christelijke migrantengemeenschappen zijn er op te vinden. Ook blijkt het niet eenvoudig om informatie te vinden over lopende of afgesloten (samenwerkings)projecten.

Den Haag kent een Haagse Gemeenschap van Kerken waarvan 15 kerken en een aantal gemeenschappen lid zijn. Daarvan zijn er slechts enkele die tot de categorie Migranten en Internationale kerken horen. De Haagse Gemeenschap van Kerken is ook vertegenwoordigd in de Haagse Raad voor Levensbeschouwing en Religie en voelt zich verbonden met de Council of African Churches (CAC) en andere migrantenkerken in Den Haag. Hoewel er dus contacten bestaan met enkele migranten- en internationale kerken, zijn ze ondervertegenwoordigd in deze netwerken.

SMO

Welke gegevens hebben wij dan wel gebruikt? Voor dit onderzoek zijn wij uitgegaan van de gegevens die in de loop der jaren verzameld zijn door de Stichting Migranten en Organisaties (SMO), een van de partners in dit onderzoek (zie hoofdstuk 1 en 3.3). SMO, de 'maatschappelijke poot' van het netwerk Haagse Migranten Kerken stelt zich ten doel de migrantenkerken ondersteuning, begeleiding en training te geven op sociaal gebied en bekendheid te geven aan de maatschappelijke inzet van de migrantenkerken. SMO beschikt over een lijst met daarop 74 kerkelijke gemeenten. Of deze lijst geheel actueel is, kon niet binnen dit onderzoek worden vastgesteld. Ook of deze lijst uitputtend is, kan niet met zekerheid worden gezegd. SMO en Stek schatten dat er meer migrantenkerken in Den Haag actief zijn.

Uit de database van SMO hebben we een selectie van 25 kerken gemaakt, om te benaderen voor dit onderzoek. Deze lijst is aangevuld met contacten en nieuwe informatie vanuit het veldonderzoek. In totaal hebben we zo 23 internationale en migrantenkerken bereikt.

De SMO gegevens bleken niet in alle gevallen geheel up to date. Een niet onbelangrijke nevenuitkomst van dit onderzoek is dat post en email-adressen en gegevens over contactpersonen konden worden gecorrigeerd en aangevuld.

In het onderzoek zijn de volgende kerken en organisaties in Den Haag bereikt:

1. Stichting De Heilige Aartsengel Michaël Den Haag / Bulgaars Orthodoxe Kerk
2. Crossroads International Church of The Hague

3. Multicultureel Ontmoetingscentrum H. Hart – MOC / Willibrord parochie - Martha kerk
4. English and American Episcopal Church of St John & St Philip
5. Rooms Katholieke Church of Our Saviour
6. Gereja Kristen Indonesia Nederland (Indonesisch-Nederlands Christelijke Kerk)
7. Chinees Christelijke Gemeente Nederland (CCGN), Den Haag
8. Gemeenschap van de Gedaanteverandering van de Heer R.K. kerk van de Byzantijnse ritus binnen het bisdom Rotterdam
9. Deutsche Evangelische Gemeinde
10. Arabische kerk Den Haag
11. Rhema Gospel Church International
12. Global Harvest Hour
13. Stichting Amem
14. Reconciliation and Restoration International
15. Eglise Evangélique de la Haye
16. Kariboe Bibi
17. Victory Outreach Kerk
18. Acts Revival Church international
19. Koptisch Orthodoxe kerk
20. Kerkgenootschap New Song
21. Irakees Christelijke Church
22. Redeemed Christian Church of God
23. Stichting Ghanatta

Karakteristieken

Van deze kerken kunnen wij een aantal karakteristieken geven: enkele kerken betrokken bij dit onderzoek zijn al langere tijd in Den Haag gevestigd. Zo bestaat de Church of St John & St Philip dit jaar al 425 jaar. Maar de meeste kerken zijn in de laatste twintig jaar opgericht. Een belangrijke stroming binnen de 'nieuwe' kerken vormt de pinksterbeweging die zich inmiddels over de hele wereld heeft verspreid en nog steeds groeiende is.

Een andere karakteristiek van de internationale en migrantenkerken betreft de samenstelling van de gemeenschappen. Het blijkt een misverstand of tenminste een kwestie van verouderde beeldvorming dat migranten uit een bepaald land zich terugtrekken in een eigen kerk en zich aldus afzonderen. Alle twintig kerken die de enquête hebben ingevuld, kennen een multi-etnische samenstelling waarbij ook oorspronkelijke Nederlanders horen. De kerken herbergen veel nationaliteiten en kennen leden uit vooral Zuid- en Midden-Amerikaanse landen, Afrikaanse landen, Midden- en Oosteuropa en het Midden-Oosten. Om een voorbeeld te geven van de diversiteit: de Crossroads Church telt circa 30 verschillende nationaliteiten (grootste groepen uit Nederland, Amerika, Canada, Verenigd Koninkrijk, Filippijnen en Nigeria).

Vergelijkbaar is de Victory Outreach Church, waarvan de helft van de leden Antilliaans is, en de rest uit Suriname, Nederland, Ghana, Nigeria en andere landen afkomstig is. De Bulgaarse kerk kent een verhouding van ongeveer 80% Bulgaars, 15% Nederlands, 3% Roemeens en overige 2% zijn andere nationaliteiten. Orthodoxe rituelen lijken, zo laten ook andere gegevens zien, een zekere aantrekkingskracht uit te oefenen op Nederlanders die op zoek zijn naar andere vormen van kerk-zijn en spiritualiteit (Sengers, 2009).

Ook in ledental is de variëteit groot. Kerken als de Arabische Kerk, Global Harvest Hour en de Chinese Christelijke kerk hebben ongeveer 30 tot 80 leden. De meeste kerken hebben een paar honderd leden, met uitschieters naar boven zoals de Koptische Kerk (circa 1000 leden), de Gereja Kristen Indonesia Kerk (circa 950 leden) en de Rooms Katholieke Church of Our Saviour met circa 3000 kerkbezoekers.

Taal en geloof

Sterker dan etniciteit blijken de taal en wijze van geloofsbeleving de primaire bindingsfactoren binnen deze kerkelijke gemeenschappen, die verrassend vaak bestaan uit mensen met uiteenlopende etnische achtergronden. Vanwege die verschillen moet ook binnen de kerken vaak nog worden 'geoefend' op de acceptatie van verschillen en gewerkt worden aan het opbouwen van vertrouwen. Acceptatie en vertrouwen zijn waarden die een open houding stimuleren en bijdragen aan de mate waarin mensen bereid te zijn vrijwilligerswerk te verrichten in de eigen kerk en in de stad. In de afzonderlijke kerken vindt dus, om met de socioloog Putnam te spreken, niet alleen bonding plaats, maar wordt ook gewerkt aan bridging.

De verbondenheid met kerken in de landen van herkomst of aansluiting bij internationale netwerken kwam ook als een belangrijke karakteristiek naar voren. De transnationale links bieden de internationale en migrantenkerken de kans op participatie binnen initiatieven gericht op ontwikkelingssamenwerking. Sommige Afrikaanse kerken in dit onderzoek zijn betrokken bij sociale projecten in de landen van herkomst binnen een Nederlands partnership. Daarin vervullen ze een vertrouwensfunctie voor de Nederlandse ontwikkelingsorganisatie die het partnerschip gebruikt om beter en efficiënter samen te werken met de organisaties ter plaatse.

3.2 Gemeentebeleid ten opzichte van vrijwilligerswerk, kerken en kerkelijke organisaties

De Rijksoverheid draagt steeds meer taken over aan de gemeenten. Samen met burgers, informele initiatieven en professionele organisaties moeten zij participatie en zelfredzaamheid bevorderen en kwetsbare groepen

ondersteunen. Ook de lokale Haagse overheid wil zoveel mogelijk gebruik maken van 'de kracht van de Hagenaars'.

Gemeente Den Haag, Wmo en vrijwilligerswerk

De gemeente Den Haag wil de ontwikkeling van een verzorgingsmaatschappij naar een participatiemaatschappij bevorderen, *'naar een samenleving waarbij mensen actief deelnemen en voor elkaar klaarstaan, zich inzetten voor een ander.'* (Stand van zaken Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014). De gemeente wil dat de stad meer bouwt op '*…verenigingen, stichtingen, wijkberaden en particuliere initiatieven die samen het algemeen belang van onze stad dienen. Burgers kunnen veel zelf en hebben vaak goede ideeën. De overheid heeft als taak ruimte te bieden voor deze ideeën en initiatieven aan te moedigen. In deze zogeheten 'civil society' kan en wil de gemeente niet meer alle taken zelf doen. Organisaties buiten de overheid en markt komen meer centraal te staan en er is sprake van maatschappelijk zelfbestuur' (Stand van zaken Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014 'De Haagse Participatiemaatschappij', 2011).*

Er is een meerjarenplan Wmo 'Zorg voor elkaar' (2011-2014) opgesteld. Solidariteit, burenhulp, vrijwilligerswerk en maatschappelijk verantwoord ondernemen spelen in dit plan een grote rol (Den Haag Welzijnsnota 2011). De gemeente hoopt dat de civil society kan groeien doordat mensen aansluiting vinden bij vrijwilligersorganisaties en andere netwerken waarbinnen Hagenaars zelfstandig kunnen functioneren (De Haagse Participatiemaatschappij Uitvoeringsprogramma Welzijn, 2011).

In Den Haag werden tot 2011 ruim 130 organisaties door de gemeente ondersteund met een subsidie volgens de *regeling sociaal-cultureel vrijwilligerswerk*. Deze organisaties konden op deze manier een onkostenvergoeding aan hun vrijwilligers bieden en activiteiten organiseren gericht op verhoging van de participatiegraad van bepaalde doelgroepen (Wmo-uitvoeringsprogramma 2009). In de loop van 2011 is hiervoor een nieuwe subsidieregeling in de plaats gekomen Een tiental 'kleine' regelingen is samengevoegd en in een nieuwe regeling per stadsdeel uitgewerkt: '*Leefbaarheid en bewonersparticipatie'*. Knelpunt voor veel migrantenorganisaties is daarbij dat hun activiteiten vaak stadsdeel-overstijgend zijn.

HOF - Promotie Haags Vrijwilligerswerk, is de vrijwilligerscentrale van Den Haag. Zij speelt een belangrijke rol in de ondersteuning van vrijwilligers door het bieden van een vacature- en talentenbank. Potentiële vrijwilligers kunnen zoeken in deze vacaturebank naar openstaande vrijwilligersplekken. Ook worden er ondersteunende cursussen aangeboden om de talenten van de vrijwilligers verder te ontwikkelen. Daarnaast zijn er vele andere organisaties die gebruik maken van de inzet van vrijwilligers, zoals welzijnsorganisaties, buurthuizen, Steunpunt Mantelzorg, sportverenigingen, culturele organisaties en kerken.

Maatschappelijk activeringswerk

> *'De gemeente ziet de kerk als een ingang, en als bron, waar veel mensen samenkomen. Je kan dus op een relatief eenvoudige manier veel mensen in een keer bereiken. Je kunt informatie snel met een grote groep delen, en deze verbanden van mensen zorgen er ook voor dat signalen over eventuele problemen opgevangen worden' (Beleidsmedewerker gemeente Den Haag).*

Kerken en levensbeschouwelijke geïnspireerde organisaties zijn de in omvang tweede sector (na de sportsector) waarbinnen of van waaruit mensen vrijwilligerswerk verrichten, zo is gebleken uit de stadsenquête gehouden in 2010. Deze vrijwillige inzet wordt onder andere met behulp van het maatschappelijk activeringswerk aangejaagd. Via dit werk nodigen maatschappelijke instellingen hun achterban uit om zich actief in te zetten voor mensen die in de knel dreigen te komen. De gemeente Den Haag hanteert de volgende definitie voor het maatschappelijk activeringswerk: *'Het maatschappelijk activeringswerk mobiliseert mensen om zich op vrijwillige basis in te zetten ten behoeve van maatschappelijk achtergestelde en/of sociaal kwetsbare groepen in de maatschappij. Dit kan gebeuren dankzij de inzet van vrijwilligers die al dan niet uit de eigen achterban afkomstig zijn. Het maatschappelijk activeringswerk initieert en/of begeleidt projecten en initiatieven met het doel deelnemers naar zelfstandigheid te begeleiden. De projecten zijn innoverend van aard en dienen na gebleken succes opgenomen te worden in het reguliere (welzijns)werk'*.

Vier instellingen krijgen hiervoor een subsidie: Stek, Mara, Humanitas en Stichting Dialoog Haaglanden. Zij moeten hierbij ook andere partners zoeken zoals fondsen en bedrijven (De Haagse Participatiemaatschappij – Uitvoeringsprogramma Welzijn, 2011).

De gemeente ziet in de werkwijze van het in omvang relatieve kleine maatschappelijk activeringswerk een voorbeeld voor andere vormen van welzijnswerk in de stad.

Het specifieke van de aanpak zit volgens de lokale overheid in een aantal punten:

- Lichte ondersteuning van burgers en van vrijwillige initiatieven en organisaties.
- Thema's onder de aandacht van (kwetsbare) doelgroepen brengen (en vervolgens projecten ontwikkelen: zoals het HIV preventie project van Mara, Schuldhulpmaatjes project).
- Netwerk vorming.
- Groepen beter in beeld krijgen.
- Het samenbrengen van groepen / individuen die iets willen doen en groepen / personen die iets nodig hebben.
- Vermindering van het aantal aanspreekpunten.

De gemeente beseft dat het, waar het gaat om intensievere betrokkenheid vanuit de migrantenkerken bij het vrijwilligerswerk in de stad, eerst nodig is '*vertrouwen te kweken*'. En bovendien: *'Je moet als gemeente willen aansluiten bij activiteiten binnen gemeenschappen.'* De gemeente kan dan kijken of een lichte vorm van investering / ondersteuning van de vrijwillige inzet mogelijk is, waarbij *'een belangrijke voorwaarde is (…) dat de gemeenschappen zich wat kunnen losmaken van alleen de eigen groep'*. Maatschappelijke activeringsorganisaties zijn er ook om problemen te signaleren en aan te pakken, hun vrijwilligers zijn de ogen en oren van de stad, en deze organisaties (horen te) weten wat er leeft onder de mensen. De kerken vormen een belangrijk deel van hun werkveld.

Aanvalsplan Vrijwilligers

Gemeente Den Haag is begonnen met het Aanvalsplan Vrijwilligers om te zorgen dat *'vrijwilligerswerk een vanzelfsprekendheid wordt'*. Men wil dit bereiken door het versterken van vrijwillige inzet op wijkniveau en het mogelijk maken van nieuwe vormen van vrijwilligerswerk.

Om ervoor te zorgen dat het bieden en vragen van vrijwillige hulp normaler wordt gevonden wil de gemeente Den Haag de vrijwillige inzet binnen sociale netwerken versterken, met name in de eigen wijk. Met dit Aanvalsplan Vrijwilligers hoopt men ook een bijdrage te leveren aan het creëren van meer sociale cohesie door Hagenaars die lang in een geïsoleerde positie hebben gezeten, die werkloos zijn of die bezig zijn met hun integratie meer deel te laten uitmaken van de samenleving en delen van de samenleving te laten leren kennen die nieuw voor ze zijn (De Haagse Participatiemaatschappij – Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014).

Haagse Helden

Sinds juni 2012 is *Haagsehelden.nl* een nieuw platform voor vrijwilligerswerk in Den Haag. Het is een initiatief van de gemeente Den Haag in samenwerking met Haagse intermediairs en organisaties zoals HOF, Stichting Present en de Burenhulpcentrale. Het is de bedoeling dat de inwoners op deze manier makkelijker de weg vinden naar vrijwilligerswerk. Haagse Helden probeert het vrijwilligerswerk op een positieve manier te bevorderen. Op de site kunnen gratis promotiepakketten met stickers, posters en certificaten worden aangevraagd. Op de Helden Galerij kan men de favoriete vrijwilliger in het zonnetje zetten.

Huisvesting

Zoals we in de Inleiding al aanstipten, is vooral voor de nieuwe religieuze gemeenschappen, het lokale beleid rond gebedsruimten van belang. In 2006 is er op verzoek van de gemeente een onderzoek gedaan naar de huisvestingsbehoefte van religieuze instellingen, en naar aanleiding van dat onderzoek werd het Loket Migrantenkerken opgezet om samen te kunnen onderzoeken

wat de mogelijkheden waren voor betere en permanente huisvesting. De gemeente zei hier destijds over: *'De gemeente ziet zich kortom geplaatst voor het dilemma dat subsidiering van huisvesting van religieuze organisaties niet bij haar rol past, maar dat religieuze organisaties een functie in Den Haag vervullen die ondersteuning verdient. Vanwege een strijdigheid met het principe 'scheiding van kerk en staat', ligt een voorwaardenscheppende, sturende, adviserende en informerende rol in de geschetste huisvestingsproblematiek het meest voor de hand'* (Bos, 2005: p. III - IV).
In hoofdstuk 5 gaan we nader op de huisvestingsvragen in.

3.3 Netwerken van kerken, maatschappelijke organisaties en de overheid

Deze paragraaf wil een indruk geven van de bestaande netwerken tussen de gemeente en internationale en migrantenkerken, welzijnsorganisaties en kerken onderling. Een volledig beeld is lastig te geven want er zijn veel verbindingen. Deze verbindingen zijn niet altijd in een vaste organisatievorm gegoten, of ze bestaan slechts tijdelijk gedurende de looptijd van projecten. Veel persoonlijke contacten zijn bovendien niet zichtbaar, maar vormen wél de dragende bestanddelen van veel netwerken. Hieronder volgt een overzicht van de meest zichtbare en grotere netwerken.

Netwerken tussen kerken

Tussen kerken onderling bestaan veel verschillende soorten samenwerkingsverbanden en netwerken. Sommige zijn tijdelijk, andere stoelen op lange tradities. Het oudste formele netwerk is de *Haagse Gemeenschap van Kerken*. Sinds 1968 willen de aangesloten kerken samen handelen en de krachten bundelen. Er zijn 17 kerken en geloofsgemeenschappen aangesloten bij de Haagse Gemeenschap van Kerken. De HGK is vertegenwoordigd in de Haagse Raad voor Levensbeschouwing en Religies en weet zich verbonden met de Council of African Churches (CAC) en andere migrantenkerken in Den Haag. Die verbondenheid is niet direct zichtbaar in het lidmaatschap van de HGK: van de internationale en migrantenkerken zijn alleen de American Protestant Church, Deutsche Evangelische Gemeinde, English and American Episcopal Church, Evangelische Broedergemeente, Gereja Kristen Indonesia en de Russisch Orthodoxe Kerk lid (Website Haagse Gemeenschap van Kerken).

Bij de *Council of African Churches* (CAC) is een 30-tal Afrikaanse kerken aangesloten. Daarnaast is een aantal kerken uit Midden- en Oost-Europa met elkaar verbonden. Zij delen soms gebouwen, of werken op andere manieren samen. Het netwerk Haagse Migranten Kerken (HMK), is voortgekomen uit CAC en wil de internationale en migrantenkerken verbinden.

Netwerken met gemeente en welzijnsorganisaties in Den Haag

Sommige organisaties zijn te zien als ontwikkelaars, ondersteuners en uitvoerders van uiteenlopende projecten, maar tegelijkertijd ook als 'spin in het web' binnen verschillende netwerken. We bespreken hier de meest direct betrokken organisaties bij versterking van vrijwillige inzet van kerken.

SMO- Steunpunt Migranten en Organisaties (Steunpunt voor de Migranten-kerken)

Sinds december 2005 is de Stichting Steunpunt Migranten en Organisaties (Stichting SMO) actief als steunpunt voor migrantenkerken. SMO is gehuisvest bij en wordt gesteund door Stek. SMO werd opgericht naar aanleiding van een inspraakavond van de gemeente, waar besloten werd om een Loket Migrantenkerken te openen. Dit gebeurde naar aanleiding van een onderzoek naar de behoefte aan gebedsruimten in Den Haag. Het bleek dat dit steunpunt door leiders van migrantenkerken ook voor andere vragen en problemen werd benaderd zodat een breder steunpunt op zijn plaats was. Inmiddels is SMO uitgegroeid tot een organisatie met meerdere activiteiten en functies. Het Steunpunt begeleidt diaconale activiteiten en ondersteunt vrijwilligers en het kader van de migrantenkerken in de stad. De mensen achter SMO zijn ook betrokken bij de stichting Haagse Migranten Kerken (HMK), waarbij volgens de betrokkenen HMK als de kerkelijke en SMO als de maatschappelijke tak kan worden omschreven.

Leiders van kerken sturen mensen in nood naar SMO toe en die verwijst door naar de juiste instanties. SMO werkt aan een netwerk van migrantenkerken in Den Haag en streeft ernaar een plek te zijn waar men terecht kan voor advies en coaching. Het doel is om samen te werken met welzijnsinstellingen, de gemeente en andere organisaties. Dan kunnen mensen die het nodig hebben goed doorverwezen worden.

Daarnaast vormt SMO een netwerk waar verschillende leiders en vrijwilligers vanuit de migrantenkerken bij elkaar komen. Door die verbinding en uitwisseling heeft SMO de nodige kennis over het vrijwilligerswerk kunnen verzamelen en werkt zij aan het meer zichtbaar maken van de bijdrage van migrantengroepen. Ook creëert SMO samenwerkingsverbanden en wil ze gezamenlijke belangen behartigen.

Stek

Stek, voor Stad en Kerk is de uitvoeringsorganisatie van de Diaconie en de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage (PGG). Zij ziet het als haar missie om mensen te stimuleren om zich met elkaar te verbinden, elkaar te beschermen en elkaar te versterken. De mensen van Stek – professionals en vrijwilligers – werken vanuit de christelijke traditie. Centraal staat de gedachte dat verbinding en bescherming, versterking en bezieling processen zijn die je samen doormaakt, dat wederkerigheid het geheim is van echte hulp.

In de projecten van Stek werken 40 professionals en ruim 700 vrijwilligers die zich inzetten voor verschillende maatschappelijke projecten. Zo is er hulpverlening aan asielzoekers en ongedocumenteerden, schuldhulpverlening, dialoogprojecten, ondersteuning van ouderen en diverse buurt en kerkhuizen waar mensen uit de buurt aan verschillende activiteiten kunnen deelnemen. Stek heeft zelf uitgebreide netwerken, maar werkt ook voor andere opdrachtgevers, zoals de gemeente Den Haag, en werkt waar mogelijk samen met andere organisaties en fondsen[9].

Mara
De Katholieke welzijnsorganisatie Mara Den Haag werkt zoveel mogelijk samen bij projecten en activiteiten. Als kerken – via (diaconale) werkgroepen, parochiële caritasinstellingen en het oude wijkenpastoraat – contact zoeken met en hulp bieden aan mensen in kwetsbare posities, doen zij in veel gevallen een beroep op ondersteuning vanuit het maatschappelijk activeringswerk. Dankzij partnerships met bedrijven en fondsen worden projecten in het maatschappelijk activeringswerk versterkt met nieuwe vrijwilligers, deskundigheid, middelen en netwerken. In 2008 heeft Mara speciaal project 'Afrika present' uitgevoerd, waar portretten van actieve burgers van Afrikaanse afkomst en adressen van organisaties in een boekje werden samengebracht om aandacht te vragen voor de inzet van Afrikanen in de Haagse samenleving. Dit boek had ook als doel zichtbaar maken wat deze nieuwe bevolkingsgroepen in de stad doen in de hoop op meer erkenning voor hun rol[10].

Voorbeelden van praktische samenwerking
Samenwerking vindt op verschillende manieren en niveaus plaats. In een aantal gevallen via regelmatig overleg om kennis te nemen van elkaars activiteiten en (beleids)visies. Soms is samenwerking gericht op het uitvoeren van concrete projecten. Maar ook vloeit samenwerking soms direct voort uit het bijstaan van mensen die om ondersteuning vragen. Bijvoorbeeld uit het doorverwijzen van mensen (eigen leden of anderen) naar andere organisaties of andere kerken. Uit de interviews en enquête blijkt dat maar liefst 90% van de kerken die aangeeft mensen te begeleiden, zoekt naar passende hulp buiten de eigen gemeenschap. We geven enkele voorbeelden van praktische samenwerking.

Taal in de Buurt
Enkele migrantenkerken zijn betrokken geweest bij het project 'Taal in de Buurt'. Ze hebben taallessen voor hun achterban georganiseerd. Een van de belangrijkste speerpunten van dit project was om etnische groepen die

9 Zie www.steknet.nl.

10 Zie www.maraprojecten.nl.

moeilijk te bereiken zijn te betrekken. Door migrantenkerken te vragen in dit project mee te doen, konden de initiatiefnemers dit realiseren.

De meeste leslocaties zijn dicht in de buurt van de deelnemers. De gemeente subsidieert in principe lesperiodes van 24 weken, waarin meestal twee keer twee uur per week les wordt gegeven. De nadruk in de taallessen ligt op het ontwikkelen van de spreekvaardigheid.

Uit de vele voorbeelden van de docenten blijkt dat een groot aantal deelnemers door Taal in de Buurt beter is gaan participeren in de maatschappij. Ze zijn zelfredzamer geworden, vrijwilligerswerk gaan doen, aan het werk gegaan, een opleiding gaan volgen of hebben carrière gemaakt (Rapport Taal in de Buurt 2010-2011). Een pastor van een Afrikaanse kerk zegt over Taal in de Buurt: *'De gemeente en de kerk hebben samengewerkt met het project 'Taal in de buurt', dit was een zeer succesvol concept en we waren er allemaal heel tevreden over. We moeten samenwerken met de gemeente, we kunnen het niet alleen. Zij faciliteren, en wij doen het werk*[11]*.'*

GGD

Een andere samenwerkingspartner van de migrantenkerken is de GGD. De kerken hebben verschillende voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd over thema's zoals overgewicht bij kinderen en jongeren, huiselijk geweld en gezondheid en zorg voor ouderen. Professionals van de GGD waren hierbij uitgenodigd om activiteiten van de gemeente rondom deze thema's toe te lichten.

Overige voorbeelden

Overige welzijnsorganisaties waarmee netwerken bestaan zijn onder andere de Voedselbank Haaglanden en Stichting HOF. Uit de enquête komen nog andere samenwerkingspartners naar voren, zoals Stichting Boog, Stichting Stoep en organisaties in de wijken Zeeheldenkwartier en Morgenstond.

Ontbrekende netwerken

Uit de enquête en de interviews blijkt daarnaast dat er met veel organisaties helemaal geen, of nauwelijks contact bestaat. Dit geldt bijvoorbeeld voor de sociale dienst – waarheen overigens wel mensen worden doorverwezen, bureau Jeugdzorg, consultatiebureaus en de Centra voor Jeugd en Gezin. Ook vanuit sommige organisaties wordt dit bevestigd, zo geven bijvoorbeeld Stichting Mantelzorg en Zebra allebei aan niet veel contact te hebben met internationale- of migrantenkerken. Tegelijkertijd geven ze ook aan dat migranten een vaak lastig te bereiken groep zijn, en dat het misschien goed zou werken om ze via hun kerken te benaderen.

---

11 'The gemeente and the church have worked together in the project 'Taal in de Buurt', this is a very successful concept and we were all very happy about it. We have to work together with the gemeente, can't do it alone. They provide the facilities, we do the work.'

In de kerken heerst er over het algemeen tevredenheid over de bestaande vormen van samenwerking, maar zou men graag de samenwerking willen uitbreiden. Ook de maatschappelijke organisaties en de overheid zoeken naar de juiste manier van uitbreiding van samenwerking. Migrantengroepen zijn nog steeds moeilijk te bereiken voor sommige maatschappelijke organisaties en de overheid. Dit heeft te maken met gebrek aan communicatie tussen de beide partijen, taalbarrières en soms ook onwetendheid.

Het blijkt overigens ook dat behoorlijk veel kerken in dit onderzoek weinig van elkaar af weten, of dat ze slechts sporadisch contact met elkaar hebben. Tot slot zijn contact en samenwerking van de internationale en migrantenkerken met de gevestigde kerken in de afgelopen jaren gegroeid, maar deze moeten wel onderhouden worden. Ook hier is uitbreiding en versterking mogelijk.

(Inter)Nationale Netwerken en partnerorganisaties

Ook op (inter)nationaal gebied bestaan de nodige netwerken. Hieronder worden enkele grotere netwerken uitgelicht. Daarnaast hebben de internationale- en migrantenkerken vaak ook banden met internationale organisaties, of organisaties uit het land van oorsprong.

Samen Kerk in Nederland (SKiN)

SKiN is een onafhankelijke landelijke vereniging van christelijke migrantenkerken en –geloofsgemeenschappen in Nederland, opgericht in 1997. SKiN beoogt contact te leggen tussen migrantenkerken onderling en tussen migrantenkerken en autochtoon Nederlandse kerken en instellingen. Samen met de Raad van Kerken stelde zij de nota *Op weg naar toekomst* over migratie op. Voor eigen leden en voor derden belegt zij studiedagen. Verder geeft zij adviezen op het terrein van registratie, wetgeving, inburgering, huisvesting, werk, illegaliteit, enzovoorts. In de laatste jaren is er ook overleg met de politieke partijen op gang gekomen. Op dit moment zijn 74 migrantenkerken en –geloofsgemeenschappen lid, met een achterban van 65.000 leden. Zij werken nauw samen met de PKN, de VPE, de Christelijke Hogeschool Ede, Stichting Ondersteuningsfonds Allochtone Kerken (SOFAK) en Stek. Daarnaast hebben zij losse contacten met vele andere organisaties, of voeren zij oriëntatiegesprekken om meer samenwerking op gang te brengen. Voorbeelden van organisaties waarmee dit gebeurt zijn: IKV Pax Christi, Stichting Present, Stichting Christelijke Schuldhulppreventie en Stichting Oikos (SKiN, 2011).

SKiN -Rotterdam

Ook in andere gemeenten dan Den Haag is er sprake van lokale samenwerking tussen migrantenkerken. We noemen hier SKiN-Rotterdam dat bijna 5 jaar bestaat en een initiatief is van verschillende leiders van kerken. Er zijn ongeveer 150-200 migrantenkerken in Rotterdam, waarvan er inmiddels 45 bij SKiN-Rotterdam zijn aangesloten. Ze zijn begonnen met het organiseren van

hoorsessies, en daaruit is een stichting ontstaan. Het bestuur bestaat uit negen leden, met verschillende religieuze en etnische achtergronden. Men kan gratis lid worden van SKiN-Rotterdam. SKiN-Rotterdam is een onafhankelijke rechtspersoon en heeft een eigen bestuur. Begeleiding en doorverwijzing naar lokale overheden en maatschappelijke instellingen, advies over sociale aangelegenheden, advies over fondsaanvragen, training en educatie, contacten met de overheid, contacten met andere religieuze instellingen en bemiddeling bij gebouwen behoren tot de kernactiviteiten van SKiN-Rotterdam.

Protestantse Kerk Nederland (PKN)
De PKN bestaat sinds 2004 en verenigt de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk. Veel bij SKiN aangesloten kerken onderhouden contacten met PKN-kerken. Ook de PKN wil graag de contacten aanhalen, zij schrijft hierover: *'Intussen zien we dat bijna een miljoen christenen uit het Zuid en en Oosten naar Nederland is gekomen. Het zijn broeders en zusters die hier christen willen zijn. Contact is niet altijd gemakkelijk. Er kunnen grote verschillen zijn in cultuur, theologie en geloofsbeleving die leiden tot vooroordelen over en weer. Toch geloven we dat ze niet voor niets in ons midden zijn gekomen en dat we alleen kerk kunnen zijn samen met hen. Zo niet, dan sluiten we ons op in zelfgenoegzaamheid. Migrantenkerken tonen vitaliteit en dynamiek. Deze christenen beleven hun geloof ook in hun dagelijks leven en stellen ons de vraag of wij ons niet erg hebben aangepast aan de gewoonten van een geseculariseerde cultuur'* (Visienota PKN 2012).

Raad van kerken in Nederland
De Raad van Kerken participeert op diverse niveaus in overlegorganen met andere religies. Op landelijk niveau functioneert de groep 'In Vrijheid Verbonden'. Daarin doen mee: moslims, joden, hindoes, boeddhisten, humanisten en christenen. De Raad van Kerken is één van de christelijke participanten. Verder doen mee: de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, de COGG (Contactorgaan Gereformeerde Gezindte) en de SKiN-kerken. De landelijke Raad van Kerken heeft een projectgroep Migrantenweek gekend. In de Migrantenweek werd speciale aandacht gevraagd voor de internationalisering van onze samenleving, zowel in cultureel als godsdienstig opzicht. Sinds 2007 bestaat deze werkgroep niet meer maar de Raad vertrouwt op het voortzetten van de concrete activiteiten op lokaal niveau[12]. De Raad van Kerken werkt nu op andere manieren samen met migrantenkerken en onderhoudt contact.

12 www.raadvankerken.nl

Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten (VPE)
De Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten is een landelijk netwerk van ruim 160 pinkster- en volle evangeliegemeenten en 260 predikanten en andere geestelijke werkers. De VPE is verbonden aan de World Assemblees of God Fellowship, waarbij meer dan 350.000 gemeenten zijn aangesloten met zo'n 64 miljoen leden wereldwijd en waar volgens de eigen opgave 250.000 nieuwe leden elke maand bij komen (Website VPE). Enkele Haagse internationale- en migrantenkerken hebben contact met de VPE en voelen zich hiermee verbonden.

Rooms-katholieke Kerk
De Stichting Cura Migratorum (Zorg voor migranten) was het R.K. vreemdelingenpastoraat. Er waren aparte migrantenparochies omdat er voor de speciale problemen van migranten in de gewone parochies vaak geen oog was. Cura Migratorum wilde de Rooms-katholieke migranten een volwaardige plaats bieden. De stichting was gevestigd te 's-Hertogenbosch. Vanaf 2003 is men gaan nadenken over een andere structuur en is Cura Migratorum opgeheven[13].

Sinds 2004 er zijn veel migranten gemeenschappen ondergebracht in de bestaande parochiale structuur van de Rooms Katholieke Kerk. De Nederlandse bisschoppen kwamen tot de overtuiging dat de problemen rond huisvesting, financiën en pastorale bediening beter bediend zouden kunnen worden op lokaal niveau. Dat betekent dat sinds 2005 alle migrantengemeenschappen binnen het Bisdom Rotterdam, waartoe Den Haag ook behoort, onderdeel van parochies zijn geworden. Alleen katholieke migrantengemeenschappen met een grote omvang en voldoende draagkracht om zelfstandig te kunnen functioneren, kunnen aparte parochies blijven of vormen, zoals de Engelsprekende Parochie en de Poolse Parochie in Den Haag en bijvoorbeeld de Portugees sprekende parochie in Rotterdam (Kaapverdianen). De integratie op parochiaal niveau maakt het moeilijk de specifieke bijdrage van migranten op dit niveau te onderscheiden.

Internationale verbanden
Zoals ook in hoofdstuk 2.1 is beschreven, heeft het overgrote deel van de migrantenkerken ook een verbinding met het land van oorsprong. Dit kan bestaan in de vorm van een stichting die op lokaal niveau ontwikkelingswerk doet, of uit speciale inzamelingsacties ten tijde van rampspoed. Een deel van de kerken onderhoudt daarnaast banden met kerkgenootschappen of religieuze bewegingen in andere landen: omdat men formeel deel uitmaakt van een groter verband – zoals de Rooms-Katholieke kerk of de genoemde internationale beweging van evangelische gemeenten, of op kleinere schaal binnen een verband als de Victory Outreach gemeenschappen. Tussen kerken met

13 Zie www.ru.nl/kdc voor een korte beschrijving van de geschiedenis van Cura Migratorum.

voorgangers en leden met wortels in Afrika of het Caribische gebied en kerken in de landen van herkomst bestaan ook vaak nauwe theologische en organisatorische banden. En die banden zijn in de loop der tijd vervolgens ook weer ontstaan tussen kerken in Nederland en die in andere landen (Europa, Verenigde Staten) waarin de oorspronkelijk Afrikaanse of Caribische kerken nieuwe gemeenten hebben gesticht.

3.4 Conclusie

Er bestaat grote variatie in de omvang en samenstelling van de kerkelijke gemeenschappen en in de aard van de netwerken waar ze deel van uitmaken. Daarbij behoeft het beeld dat het gesloten groepen zijn bijstelling: veel kerkgemeenschappen herbergen mensen met uiteenlopende etnische achtergronden en onderhouden contacten met uiteenlopende organisaties.

Kerken kunnen via hun vrijwilligerswerk en diverse projecten in de stad, bijdragen aan verschillende overheidsdoelen. Laagdrempelige projecten bieden kansen voor migrantenkerken om op een relatief gemakkelijke manier actief te zijn. Een voorbeeld van zo'n project is 'Taal in de Buurt'. Daarnaast blijkt dat kerken niet alleen in een wijk actief zijn, maar soms ook een bovenregionale functie hebben, en ook vaak gelieerd zijn aan landelijke of internationale verbanden.

Over het algemeen is heerst er tevredenheid over de samenwerking, maar men zou graag de samenwerking willen uitbreiden. Het blijkt dat behoorlijk veel kerken in dit onderzoek weinig van elkaar af weten, of dat ze slechts sporadisch contact met elkaar hebben.
Migrantengroepen zijn nog steeds moeilijk te bereiken voor sommige maatschappelijke organisaties en de overheid. Dit heeft te maken met gebrek aan communicatie tussen de beide partijen, taalbarrières en soms ook onwetendheid.

Tot slot zijn de contacten en samenwerking met de gevestigde kerken in de afgelopen jaren gegroeid, maar deze moeten wel onderhouden worden. Ook hier is uitbreiding en versterking mogelijk.

4 Vrijwillige inzet en sociale activiteiten binnen de internationale en migrantenkerken in Den Haag

Hoe zien de internationale en migrantenkerken hun maatschappelijke rol? Waarom doen ze wat ze doen in Den Haag? Op welke noden richten ze zich vooral? Op welke gebieden zijn ze actief binnen en buiten hun eigen gemeenschap? Hoe kan de meerwaarde van de levensbeschouwelijk geïnspireerde inzet benoemd worden? Deze vragen staan centraal in dit hoofdstuk, waarin we ook stil staan bij knelpunten rond de voornamelijk door vrijwilligers uitgevoerde activiteiten.

4.1 De rol van kerken

'Het werk dat we doen is voor 90% maatschappelijk werk, de resterende 10% zijn spirituele activiteiten' (Reconciliation & Restoration International).

Voor veel kerken is het vanzelfsprekend dat er naast de preek op zondag en de aandacht voor het spirituele welbevinden van mensen, ook een sociale en dienstverlenende kant aan het kerkelijk werk zit. Dit aspect wordt vaak aangeduid als pastorale zorg en diaconale hulpverlening. Het doel is om bij te dragen aan een rechtvaardige samenleving waarin mensen omzien naar elkaar. Het gaat daarbij zowel om individuele hulp, als om aandacht voor de situatie van groepen binnen de maatschappelijke structuren en voor onderlinge relaties in de maatschappij. Dit streven naar gerechtigheid krijgt vorm in bijvoorbeeld activiteiten met jongeren, vrouwen, daklozen, ouderen of mensen met acute psychische, sociale of financiële problemen. Het sociale werk van de kerken kent verwantschap met het reguliere welzijns- en maatschappelijk werk – zij het dat kerken sterk werken vanuit de vragen die op hun pad komen (en die vaak ad hoc oppakken), niet-gespecialiseerd zijn, voornamelijk met vrijwilligers werken en hun eigen keuzes kunnen maken in wie zij wel of niet terzijde willen staan (Davelaar & Van den Toorn, 2010, zie ook Dekker & De Hart, 2006).

Er wordt een grote verantwoordelijkheid gevoeld voor het welzijn van de samenleving: *'Wij kunnen mensen enthousiasmeren en de samenleving helpen.*

Dat is de verantwoordelijkheid van de kerk[14]*'* (SMO). Dit illustreert dat de vrijwillige inzet van de kerken niet alleen is gericht op eigen leden, maar ook op verschillende groepen buiten de kerk. De mate waarin dat laatste gebeurt is afhankelijk van de oriëntatie van een kerkgemeenschap – heeft men bepaalde groepen of problemen in de samenleving als aandachtspunt gekozen? Het hangt ook af van de draagkracht en draaglast van een kerk: een kerk met veel leden die moeite hebben zich financieel staande te houden, of met veel leden die moeite hebben zich thuis te voelen in de samenleving, zal veel aandacht schenken aan de eigen leden (zie bijvoorbeeld: Davelaar & Van den Toorn, 2010, Davelaar et al., 2010).

Meestal wordt het vrijwilligerswerk binnen de kerken gedaan door de voorganger en door (al dan niet formeel door de kerk benoemde) vrijwilligers. Sommige kerken zoals The Church of Our Saviour, The Church of St John & St Philip en de Willibrordparochie hebben professionele krachten in dienst die het vrijwilligerswerk ondersteunen. Maar deze kerken vormen eerder de uitzondering dan de regel.

De frequentie van de sociale activiteiten en het vrijwilligerswerk varieert sterk van kerk tot kerk. Sommige kerken hebben simpelweg een te kleine gemeenschap om veel activiteiten te organiseren. Zij beperken zich tot de religieuze vieringen. Dat doen ook de enkele kerken waarvan de leden vooral aangetrokken worden tot het karakter van de vieringen, en die verder weinig behoefte hebben aan een sociale invulling van de rol van de kerk.

Maar de meeste kerken bieden zeer uiteenlopende activiteiten aan, variërend van praatgroepen, ziekenbezoek, computerlessen en schuldhulpverlening tot deelname aan voedselbanken. Kerken beseffen dat ze een afspiegeling zijn van de maatschappij, en dat ze in direct contact staan met wat er op sociaal gebied gebeurt. *'De koppeling met het leven buiten de kerken is belangrijk, het kennismaken met de 'ander'. Dat is ook het doel van kerken: niet alleen de theorie maar vooral ook de praktijk' (Vrijwilliger Koptisch Orthodoxe Kerk).*

Een deel van de activiteiten, ten slotte, is ook gericht op het bevorderen van de samenhang in de samenleving via ontmoeting en dialoog waarbij contacten tussen buurtbewoners met verschillende achtergronden worden bevorderd. Een voorbeeld is het Multiculturele Ontmoetingscentrum H. Hart (MOC) van waaruit contacten worden onderhouden met verschillende Moslim- en Hindu gemeenschappen, maar bijvoorbeeld ook met de Johan Cruyff Foundation. Het MOC kent ook het wekelijkse 'creatieve café' 'Vrouwentongen'. Een ontmoetingsplek voor vrouwen van binnen en buiten de wijk.

---

14 'We are able to attract people and to help society, this is the responsibility of the church.'

4.2 *Redenen om actief te zijn in de samenleving*

Uit dit onderzoek naar internationale en migrantenkerken en vrijwillige inzet in Den Haag komen vier gronden naar voren op basis waarvan de kerkleden zich inzetten voor de samenleving.

1. Het geloof en de sociale inzet zijn niet los van elkaar te zien.

De keuzes die rond de maatschappelijke inzet gemaakt worden verschillen van kerk tot kerk en van persoon tot persoon. Uiteraard leggen ook de geloofsstromingen waar de kerken toe behoren andere accenten. Maar binnen vrijwel alle kerken zijn het de kernwaarden van het geloof, zoals naastenliefde, barmhartigheid en gerechtigheid die mensen motiveren aan vrijwilligerswerk te doen: *'Wie honger heeft voeden, wie dorst heeft te drinken geven, vreemdelingen huisvesten, naakten kleden, zieken verzorgen, gevangenen bezoeken en de doden begraven – de aloude 'zeven werken van barmhartigheid' zijn in een stad als Den Haag aan de orde van de dag*[15]*.'* Tegelijkertijd biedt deze vrij universele motivatie ook ruimte voor (h)erkenning van de inzet van anderen, en effent ze daarmee de weg voor bondgenootschappen in de stad: *' Want iedereen haalt zijn inspiratie ergens vandaan. (…) Uit religie of ergens anders vandaan, kijk naar het humanisme'* (Stichting Amem).

Hoogleraar Dekker zegt hierover elders: 'Kerken vervullen ook een rol bij het doorvertellen van verhalen die inspireren tot engagement en bij het levend houden van een taal waarin altruïstisch gedrag en de inzet voor ideële doelen goed verwoord kunnen worden' (Dekker, 2011: 45). In dat opzicht kunnen geloof en sociaal engagement niet los van elkaar gezien worden. Natuurlijk staat het personen vrij om niets te doen, maar de inzet voor de naaste speelt een belangrijke rol in deze kringen. 'Religie is eigenlijk vrijwilligerswerk. Alles wat we met ons geloof doen is vrijwilligerswerk. De Bijbel zegt: je hebt het gratis ontvangen, en je moet het gratis doorgeven. Alles dat ik gratis heb ontvangen, moet ik ook met anderen, met mijn omgeving kunnen delen' (Eglise Evangélique de la Haye). Dat het geloof de voornaamste drijfveer vormt wordt niet onder stoelen of banken gestoken, maar hoeft ook niet continu op de voorgrond te staan: *'Mijn inspiratie is mijn geloof, maar ik zet dat niet in een subsidie aanvraag'* (GLOHH).

2. Kerken worden geconfronteerd met maatschappelijke problemen.

Veel internationale en migrantenkerken kennen een vrij groot aantal leden met een zwakke sociaaleconomische positie, die hard moeten werken om hun weg te vinden in de Nederlandse maatschappij. Ze worden regelmatig geconfronteerd met maatschappelijke problemen. Het gegeven dat veel migrantenkerken te maken hebben met mensen met een lager inkomen, heeft het

15 Website Stek, www.sterknet.nl.

rapport 'Gratis en Waardevol' al naar voren heeft gebracht. Ook het verkennende onderzoek 'migrantenkerken en armoede in Nederland' bevestigt dat materiële nood – vaak ook nog verbonden met andere problemen - zich onder de leden van migrantenkerken voordoet (Noordegraaf, 2010). Maar bij de kerken kloppen ook mensen van 'buiten' aan, en een aantal kerken organiseert laagdrempelige inloop en ondersteuning in sociaal-economisch 'zwakke' buurten. Veel door ons onderzochte kerken hebben aangegeven dat door de crisis meer om financiële noodhulp en schuldhulp (sanering) wordt gevraagd. *'De kerk vraagt niets, de kerk geeft alleen. We moeten veel rekeningen betalen*[16]*'* (Reconciliation & Restoration International). Ouderen worden genoemd als een doelgroep die het extra moeilijk heeft. *'De oudere generatie heeft een laag opleidingsniveau en een laag inkomen, voor hen is het nu echt een gevecht*[17]*'* (Acts Revival Church). Individuele financiële steun kunnen de meeste kerken slechts in beperkte mate verlenen. Het zoeken is naar een meer structurele aanpak, waarbij mensen gesteund worden meer zelfredzaam te worden, maar daarvoor missen de kerken vaak de mensen (expertise) en middelen. Af en toe organiseren zij bijvoorbeeld wel een cursus om mensen te leren met geld om te gaan of een sollicitatietraining.

Het aantal mensen dat een beroep doet op de Voedselbank stijgt. Kerken die functioneren als distributiepunt ondernemen bijzondere acties binnen hun gemeenschappen om geld en levensmiddelen in te zamelen. In dat opzicht '… *staan kerken niet los van de rest van de gemeenschap'* (Bulgaarse kerk): de gemeenschappen verlenen ook hulp aan mensen die niet bij hen aangesloten zijn.

3. Nieuwkomers zich laten thuisvoelen in Nederland

De kerken hebben contact met mensen op zoek naar een nieuwe positie in een onbekende samenleving. Het belanden in een nieuwe omgeving stelt de zoektocht naar een 'eigen identiteit' op scherp en dat kan tot sterke emoties leiden – ook bij de tijdelijke migranten. *'Als mensen voor hun werk naar Nederland komen en hun gezin moeten achterlaten, zijn wij een aanspreekpunt bij gemis of eenzaamheid'* (Church of St John & St Philip). De kerken zien een duidelijke behoefte aan zingevende kaders. Dat is ook de reden om counseling en mentoraatsactiviteiten te starten. *'Er zijn veel mentoren actief. Vooral Nederlandse mensen die nieuwkomers helpen een weg te vinden in de Nederlandse samenleving. De kerk is een veilige plek, een veilige haven voor eel mensen*[18]*'* (Crossroads Church). Hier dragen de kerken bij op het gebied van de geestelijke gezondheid. *'De kerken zijn belangrijk voor de geestelijke*

16 'The church is not taking, the church is giving. We have to pay a lot of bills'.

17 'The older generation has a low education and a low income, for them it is really a struggle'.

18 'There is a lot of mentoring happening. Especially Dutch people who help the newcomers to find their way in Dutch society. The church is a safe place, a safe haven for many people'.

gezondheid van mensen. Eenzaamheid bijvoorbeeld, dat is een groot probleem in Nederland' (coördinator van Stichting Gobez).

4. Belangenbehartiging en uitoefenen invloed

Een laatste reden om sociaal actief te zijn is gelegen in de wens de eigen belangen en die van de kwetsbare groepen waar men voor opkomt te verdedigen. Kerken willen stem geven aan de 'stemlozen' en willen hun sociale werk voortzetten en zo mogelijk uitbreiden. Ook zoekt een deel van de kerken erkenning, samenwerking en invloed in het sociale domein met het oog op de groei en bloei van de eigen organisatie. Van belang om nog beter mensen in nood te kunnen dienen en om meer mensen ter zijde te kunnen staan. Deze kerken willen groeien in hun sociale werk, om zo een factor van belang te kunnen worden. Meer invloed kan verkregen worden via samenwerking. Bij de onderzochte kerken overheerst de opvatting dat samenwerking met de overheid mogelijk is. In veel opzichten zijn de kerken onafhankelijk en gaan ze altijd door met hun eigen sociale en religieuze werk, los van eventuele samenwerking, ondersteuning of (politieke) erkenning. Maar de kerken constateren ook dat samenwerking met de overheid hun werk sterker te maken. *'We staan open voor samenwerking.(…) Zo kan er meer begrip komen voor elkaars achtergrond'* (Bulgaarse kerk). De wens bestaat om als partner van de overheid en reguliere instellingen gezien te worden.

Men wil verschil kunnen maken in de samenleving, net zoals andere organisaties met sterke sociale drijfveren. Niet alle kerken scheiden daarbij de maatschappelijke doelen van de religieuze: het vergroten van de godsdienstige invloed ('omgekeerde zending', zie 2.1) is voor een minderheid van de kerken ook een doel.

Over de rol van religie in de maatschappelijke activiteiten van kerken en religieus geïnspireerde stichtingen valt veel te zeggen (Davelaar, et al., 2011). Soms zijn religieuze en maatschappelijke activiteiten strikt gescheiden, en soms sterk verweven – ook al zijn ze op papier gescheiden. Soms is geloofsoverdracht in het geheel niet aan de orde tijdens maatschappelijke activiteiten - soms vormt het een belangrijk nevendoel. Ook overheden twijfelen soms aan het karakter van de activiteiten. Hoe er met dit schemergebied wordt omgegaan verschilt tussen overheden en vaak tussen de verantwoordelijke wethouders en ambtenaren, afhankelijk van de gehanteerde beleidsvisies en de vraag in hoeverre 'grensgevallen' getolereerd kunnen worden met het oog op de maatschappelijke winst die behaald kan worden via een specifieke subsidie (Davelaar & Smits van Waesberghe, 2010). Ook binnen de kerken leven er verschillende opvattingen op dit punt, maar waar dit punt ter sprake kwam tijdens het onderzoek werd vooral het belang van openheid en oprechtheid benadrukt. In verschillende varianten: *'We moeten open het gesprek aangaan, in een taal van gelijkwaardigheid met hen spreken. … Maar zielen winnen is tegelijkertijd waar we voor zijn, dat zal ik nooit verloochenen. We*

zijn de kerk en dat zullen we blijven' (Stichting Amem). Maar ook: *'We willen kunnen dienen zonder enige andere agenda*[19]*'* (Crossroads Church).

4.3 Domeinen en speerpunten binnen de sociale activiteiten

Internationale- en migrantenkerken organiseren veel verschillende activiteiten op het sociale vlak. Welke trends zijn hierin zichtbaar en op welke manier organiseren zij dit? Deze paragraaf geeft een overzicht van vormen van sociale hulpverlening en de wijze waarop deze georganiseerd is.

Internationale en migrantenkerken zijn op vele fronten actief, soms alleen binnen de kerk en soms in samenwerking met andere kerken, welzijnsorganisaties of organisaties zoals Stek en Mara. Een aantal van deze activiteiten is gericht op de gehele kerkelijke gemeente. Dit geldt bijvoorbeeld voor de beschikbaarheid van de voorganger, die in veel gevallen altijd telefonisch bereikbaar is voor noodgevallen. 60% van de kerken geeft aan dat de voorganger of een andere medewerker dag en nacht telefonisch bereikbaar zijn. Zoals ook in dit onderzoek is gebleken, steekt de bereikbaarheid voor 'buitenstaanders', zoals instanties, andere kerken of onderzoekers daar soms schril bij af.

De kerken zijn ook in andere opzichten een eerste aanspreekpunt bij problemen. Zo blijkt uit de enquête dat 30% van de kerken mensen wekelijks doorverwijst naar de sociale dienst, en dat 30% dit maandelijks doet. *'Crossroads is net als een ziekenhuis. We helpen mensen die kampen met depressie, die hun baan zijn kwijtgeraakt, of die sociale problemen hebben*[20]*'* (Crossroads Church).

Kerken bieden ook workshops en cursussen aan, op uiteenlopend gebied. Zo heeft bijvoorbeeld de Reconciliation and Restoration Church trainingen op het gebied van seksuele voorlichting (in samenwerking met de GGD), kleren maken, vrijwilligerswerk, ondernemerschap en Wet- en Regelgeving in Nederland. *'Onwetendheid is het grootste probleem. We willen dat mensen onafhankelijk zijn, en iets met hun leven doen*[21]*'* (Reconciliation & Restoration International).

Organisatievorm en aanpak

Internationale en migrantenkerken organiseren hun sociale werk op verschillende manieren. Een aantal kerken kent net als gevestigde Nederlandse kerken aparte commissies (bijvoorbeeld de diaconie) van waaruit door de kerkelijke gemeente aangestelde vrijwilligers de sociale taken van de kerk

---

19 'We want to serve without any other agenda'.

20 'Crossroads is like a hospital. We are helping people who are struggling with depression, who have lost their job, or have social problems'.

21 'Ignorance is the major problem. We want people to be independent and do something with their lives'.

– samen met de voorganger en andere vrijwilligers - coördineren en uitvoeren. Het komt echter ook regelmatig voor dat de voorganger meerdere rollen tegelijkertijd vervult, en ook coördinator van de vrijwilligers is. In grotere gemeenschappen is dit meestal uitgebreider gestructureerd en zijn er speciale vrijwilligerscoördinatoren die de vrijwilligersgroepen begeleiden.

Sommige kerken hebben een aparte stichting opgericht voor het vrijwilligerswerk / de sociale activiteiten, om de religieuze en maatschappelijke activiteiten te scheiden: met het oog op een betere toegang tot subsidies, ter vergemakkelijking van de samenwerking met anderen, of simpelweg met het oog op een heldere taakverdeling binnen de kerk. Het blijkt ook dat sommige kerken niet op de hoogte zijn van de mogelijkheid om de sociale inzet een aparte status te geven, of niet weten hoe ze dit moeten aanpakken.

Een voorbeeld van een aparte stichting is stichting Sidaziel van de Eglise Evangélique de la Haye: *'In 2001 is een stichting in het leven geroepen. Dat is Stichting Sidaziel waar we gefocust zijn op het geven van voorlichting over gezondheidzorg. Onze doelgroep is gewoon een moeilijke. Ze zijn Franstalig. … Hier in Nederland vind je niet zo gauw een Franse of Portugese folder. Wij gaan op zoek naar informatie, en wij vertalen het voor onze doelgroep. Bijvoorbeeld met de toename van de AIDS problematiek binnen de doelgroep, we waren toen gefocust op AIDS preventie en daarnaast op voorlichting over algemene gezondheidszorg. Dat deden we in samenwerking met verschillende instanties: Stichting Mara, Stek, en de GGD'* (Eglise Evangélique de la Haye).

In veel opzichten komt overigens het profiel van de vrijwilligers van deze kerken overeen met het profiel van de 'nieuwe vrijwilliger' zoals is beschreven in diverse (overheids)publicaties: de vrijwilliger die bereid is enige tijd mee te doen aan activiteiten of projecten, maar die zich niet voor jaren wil binden. De leeftijd van vrijwilligers in de migrantenkerken ligt gemiddeld wat lager dan in de 'gevestigde Nederlandse kerken'. Een ander kenmerk lijkt te zijn dat relatief veel vrijwilligers een volledige betaalde baan hebben, evenals de zorg voor kinderen of andere familieleden.

Vormen van sociale hulpverlening

Uit de verschillende groepsgesprekken, interviews en de enquête blijkt dat de sociale hulpverlening verschillende sectoren bestrijkt, onder andere op het gebied van:

- Psychosociale hulpverlening / counseling
- Armoedebestrijding
- Dakloosheid / problemen met verblijfsvergunningen
- Integratie / Participatie
- Onderwijs / Educatie
- Jeugd
- Activiteiten specifiek gericht op mannen of vrouwen

Psychosociale hulpverlening / counseling
Er worden diverse activiteiten rondom pastorale zorg opgezet zoals spirituele begeleiding, gebedsgroepen, huisbezoek, zorg bij ziekte en overlijden en relatieadvies. Deze activiteiten proberen antwoord te bieden op persoonlijke vragen van mensen. De manier waarop is vaak sterk gekoppeld aan waarden die in de (religieuze) cultuur van het kerkgenootschap de boventoon voeren en is ook sterk afhankelijk van de stijl van de voorganger. *'Veel mensen zitten met spanningsklachten. Je kan daarmee naar het ziekenhuis gaan, maar geen enkel apparaat kan dat ontdekken. En dat laat alleen de spanning oplopen. (…) Maar zulke mensen gaan nooit naar het ziekenhuis of arts, ze komen naar de kerk. Hier wordt voor ze gebeden, maar ook veel aandacht aan ze geschonken. Vanuit de kerken verwijzen we mensen door die in een isolement dreigen te raken'* (Eglise Evangélique de la Haye).

Uit ons onderzoek blijkt duidelijk dat kerken kunnen bijdragen aan openheid over maatschappelijke thema's. Ze kunnen bovendien in hun 'achterban' de bekendheid vergroten over de ondersteuning die algemene organisaties kunnen bieden. Maar binnen kerken kan - soms tegelijkertijd - ook het zoeken naar bepaalde vormen van hulp ontmoedigd worden en gekozen worden voor isolement. Sociale druk binnen kerkelijke gemeenschappen kan ook leiden tot in standhouding van opvattingen die botsen met de in Nederland gangbare normen rond hulpverlening en zorg.

Armoedebestrijding
Verschillende kerken hebben een samenwerkingsverband met de Voedselbank of vormen zelf een uitdeelpunt. Daarnaast is er (individuele) hulpverlening voor diegenen die in de schuldsanering terecht zijn gekomen of mensen die in financiële nood verkeren. Uit verschillende interviews blijkt dat de druk op deze activiteiten steeds meer toeneemt. Door de economische crisis hebben steeds meer mensen het moeilijk en zoeken hun weg naar diverse hulpinstanties zoals de kerken. Maar ook de kerken kampen met een teruglopend aantal geldbronnen. Er wordt minder geld opgehaald bij de collectes, er zijn minder fondsen beschikbaar, en minder subsidies. Daarnaast neemt het aantal vrijwilligers momenteel niet toe. Relatief veel leden van migrantenkerken hebben moeite om de eindjes aan elkaar te knopen en kiezen liever voor een betaalde baan, dan dat ze hun tijd aan vrijwilligerswerk besteden.

In eerder onderzoek naar migrantenkerken en armoede schatten vertegenwoordigers van migrantenkerken eerder dat veel leden armoede kennen, waarbij schattingen van 30% tot 50% werden genoemd (Noordegraaf, 2010). Ook SMO krijgt heldere signalen over de impact van de crisis: *'De tijden zijn niet meer hetzelfde, het zijn zware economische tijden. … Normaal gezien proberen de kerken zichzelf te besturen, ze vragen niet snel om hulp. Maar nu komen ze opeens wel, dat betekent dat mensen het echt nodig hebben. Er zijn*

minder inkomsten vanuit de collecte en geen subsidies meer. … Een duidelijk voorbeeld zijn de Ghanezen. Vroeger kwamen die niet, nu wel. Dat is opmerkelijk, want Ghaneese gemeenschappen staan er bekend om dat ze op zichzelf willen kunnen steunen.'

Dakloosheid, problemen met verblijfsvergunningen

Aandacht voor mensen aan de onderkant van de samenleving is van oudsher een taak die veel kerkelijke gemeenschappen oppakken. Het uitdelen van soep en koffie aan dak- en thuislozen behoort tot de activiteiten die regelmatig genoemd worden. En de Church of St John & St Philip is, samen met onder andere de katholieke Engelstalige kerk, betrokken bij het Straatpastoraat. Het Straatpastoraat staat 'mensen van de straat' met raad en aandacht terzijde, verzorgt inloopactiviteiten en maaltijden, organiseert vieringen en onderhoudt contact met mensen in bijvoorbeeld gevangenissen, klinieken of ziekenhuizen. Vrijwilligers uit de kerk doen daaraan mee.

Verschillende kerken – vooral Afrikaanse - hebben te maken met leden die niet over een geldige verblijfsvergunning beschikken. Ook kloppen niet-leden aan bij de voorgangers van kerken omdat ze het gevoel hebben nergens anders terecht te kunnen. Verschillende Afrikaanse voorgangers beklemtoonden vaak niet precies op de hoogte te zijn van de verblijfsstatus van mensen. *'Als pastor vraag je ook niet zelf daar naar, je probeert mensen te helpen, ongeacht hun situatie. (…) Dat weten mensen en daarom vertrouwen ze je'*, aldus een van hen.

Integratie / Participatie

Het vrijwilligerswerk kan op verschillende manieren helpen bij de integratie en de participatie in de samenleving. Ten eerste: het actief zijn als vrijwilliger – hoe eenvoudig of ingewikkeld de activiteiten ook zijn – helpt mensen om zichzelf te ontwikkelen. Of het nu is door het schenken van koffie, het vervullen van taken binnen kerkdiensten, of het opzetten van een cursus: mensen vergroten hun netwerk en ontwikkelen hun talenten. Ten tweede: bij het opzetten en leiden van gespreksgroepen over problemen en idealen van mensen, van sollicitatietrainingen of ondernemerschapcursussen helpen vrijwilligers anderen op weg: '*We hebben 'empowerment-avonden' voor zowel mannen als vrouwen. Vooral in deze tijd van crisis is het belangrijk dat mensen hun kwaliteiten herkennen. En dat ze getraind worden om nuttig te zijn voor de stad, en niet alleen een last voor de overheid te zijn*[22]*' (Acts Revival Church).*

22 'We have empowerment evenings for both men and women. Especially in this crisis period, people need to see what their qualities are and to be trained to be useful in the city, [to be] not only a liability to the government'.

Onderwijs / Educatie

Sommige kerken onderwijzen in de Nederlandse taal. Soms gebeurt dat door middel van bestaande methoden zoals 'Taal in de Buurt', georganiseerd door gemeente Den Haag. Het Multicultureel Ontmoetingscentrum (MOC) behorende bij de H. Hartparochie in de Schilderswijk doet daaraan mee. In 2012 zijn er 210 mensen ingeschreven, en komen er rond de 80 personen per week. Veel van deze mensen hebben nog nooit eerder onderwijs genoten.

Soms worden er praatgroepen georganiseerd, waar mensen de Nederlandse taal kunnen oefenen met elkaar. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de Julianakerk/ De Paardenberg. De helft van de geënquêteerde kerken geeft aan dat ze taallessen organiseren, sommigen eens per week, maar de meesten enkele keren per jaar.

Jeugd

In de jeugd wordt veel geïnvesteerd. Kinderen van migranten groeien op tussen twee culturen. Dat is niet altijd even gemakkelijk en de kerk probeert hierbij te helpen. *'We organiseren avonden voor de jeugd, om ze te helpen met vragen rondom hun identiteit. Ze vallen tussen twee culturen, zijn ze Afrikaans of Nederlands? We proberen ze van de straat te houden, en te zorgen dat ze er geen zootje van maken*[23]*'* (Acts Revival Church). Zo zijn er meerdere kerken die huiswerkbegeleiding verzorgen of extra taal- en/of rekenlessen aanbieden in het weekend of na schooltijd. Het Nederlandse schoolsysteem is voor migranten en expats nieuw, ook hier kunnen de kerken een informerende functie vervullen: *'Veel ouders begrijpen het Nederlandse onderwijssysteem niet, en docenten hebben geen tijd om het uit te leggen*[24]*'* (Acts Revival Church). De coördinator van het MOC vertelt dat de net opgestarte huiswerkbegeleiding een succes is, en eigenlijk nog veel meer vrijwilligers nodig heeft. Veel kinderen hebben een op een begeleiding nodig.

De enquête laat overigens zien dat veel kerken (60%) nog nooit huiswerkbegeleiding hebben gegeven. 20% van de kerken biedt dit enkele keren per jaar aan en 20% wekelijks.

Daarnaast zijn er ook initiatieven om de kinderen bekend te maken met de cultuur en taal van het land van herkomst, en ze ook op die manier te begeleiden bij het integreren en opgroeien tussen twee culturen. *'We willen ook een Bulgaarse school oprichten, een zaterdagsschool. Voor bijvoorbeeld de kinderen van expats, maar ook voor kinderen waarvan de ouders maar tijdelijk in Nederland verblijven. Zo hoeven ze bij terugkomst in Bulgarije niet een klas te blijven zitten'. Het gaat dan niet alleen over onderwijs, maar ook over het doorgeven van tradities: 'Er is veel contact tussen jonge mensen, er*

---

23 'For the youth we organize evenings to help them with identity issues. They are 'in-betweens', are they African or Dutch? … We try to keep the youth off the streets, from messing it all up'.

24 'Many parents do not understand the Dutch education system, and teachers do not have time to explain'.

zijn veel kinderen aanwezig. … Het gaat niet alleen om geloof, maar ook om tradities' (Bulgaarse kerk).

Regelmatig werd in de interviews en groepsgesprekken de hoop uitgesproken dat door de inzet vanuit de kerk gericht op kinderen en jongeren, de jongere generaties een betere positie in de maatschappij zouden kunnen krijgen dan de generaties voor hen.

Activiteiten specifiek gericht op mannen of vrouwen

Uit de enquête blijkt dat er veel aparte activiteiten worden georganiseerd voor mannen en vrouwen. Veertig procent van de kerken organiseert maandelijks aparte activiteiten, en slechts enkele kerken geven aan nooit specifieke activiteiten voor mannen of vrouwen te organiseren. Deze activiteiten lopen uiteen van een voetbalmiddag voor mannen, gespreksgroepen over het omgaan met agressie tot naaicursussen. Het MOC heeft regelmatig een ontmoetingsmiddag voor vrouwen en kinderen, *'een plek waar even niets hoeft'* en tevens een plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten. Veel vrouwen raken anders in een isolement en kampen met eenzaamheid. Ook de Church of St John & St Philip heeft speciale bijeenkomsten voor vrouwen, 'Sister Acts' genaamd, waar vrouwen samenkomen en tijd hebben om met elkaar te praten. De Reconciliation and Restoration Church heeft speciale empowerment groepen voor zowel mannen, vrouwen als jeugd.

Verschillende kerken geven aan dat voorlichting over gezondheid en seksualiteit beter werkt als dit wordt aangeboden aan groepen bestaande uit alleen mannen of vrouwen. In bijvoorbeeld Afrikaanse landen is men niet gewend om zo open over dit soort onderwerpen te praten. Ook bestaan er misverstanden en taboes op het gebied van gezondheid en seksualiteit: *'We hebben een voorlichtingsprogramma voor vrouwen en kinderen over gezondheidsthema's, zoals AIDS. In Afrika gaat men er op een andere manier mee om, in Nederland is het toch anders*[25]*'* (Acts Revival Church).

4.4 *Meerwaarde en knelpunten sociale activiteiten internationale en migrantenkerken*

In deze paragraaf lichten we eerst een aantal sterke kanten van de religieus geïnspireerde maatschappelijke inzet toe. Vervolgens bespreken we de obstakels die de kerken ontmoeten bij de vormgeving van hun vrijwillige inzet.

25 'We have a program for women and children on health issues like AIDS. In Africa they deal with it in another way, it is different here in the Netherlands'.

Meerwaarde van kerken

In welk opzicht verschillen de internationale en migrantenkerken nu eigenlijk van 'gewone' welzijnsinstellingen? Uit onze bevindingen blijkt dat deze kerken om verschillende redenen een meerwaarde kunnen zijn voor mensen om zich in te zetten als vrijwilliger of om bij de kerken aan te kloppen voor hulp. *'Bij de kerken is veel expertise, talenkennis en er is vertrouwen. Dit zie je niet op dezelfde manier terug bij reguliere hulpverleners'* (SKiN Rotterdam).

Vertrouwen

'Vertrouwen' is een veelgenoemd aspect. Mensen vertrouwen de kerken en de voorgangers vaak sneller dan (overheids)instituten. De stap naar een officiële instantie lijkt vaak te groot te zijn voor diegene die hulp nodig heeft. Laag opgeleide of recent hier gevestigde migranten ontbreekt het vaak aan zicht op hoe het hulpverleningsstelsel werkt en over waar met welke vragen kan worden aangeklopt. Over, in officiële welzijnsterminologie, hoe de Haagse sociale kaart eruit ziet. De kerk is vaak een plek die vertrouwd en gekend is: *'Bij problemen rond illegaliteit en huiselijk geweld stap ik gelijk naar de kerk. Ik zou niet weten waar ik anders heen zou moeten!'* (coördinator van Stichting Gobez).

Soms staan kerken te boek als alleen op de eigen gemeenschap gericht. Dit blijkt vaak niet het geval te zijn zoals meerdere geïnterviewden benadrukken: *'Wij zorgen voor voorzieningen, ook voor mensen die niet bij onze kerk horen, of soms helemaal niet christelijk zijn. Het komt doordat ik voorganger ben, ze weten dat ze mij kunnen vertrouwen. Het is echt een kwestie van vertrouwen*[26]*' (Acts Revival Church).*

De kerk is een organisatie die vertrouwen uitstraalt en laagdrempelig is. Het feit dat de kerk niet met overheidsorganen verbonden is, en dus onafhankelijk, zou ook een rol kunnen spelen bij bijvoorbeeld mensen met schulden, illegalen en anderen die bang zijn dat contact met de overheid tot 'problemen' zou kunnen leiden.

Thuisgevoel

De kerk is ook een plek die rust kan geven: *'De kerk is vooral een plek om te ontspannen',* zo wordt aangegeven door een vrijwilligster van de Bulgaarse kerk. Vaak ervaren mensen veel problemen in het dagelijkse leven, in de kerk mogen ze even zichzelf zijn. *'Onze taak als kerk is om mensen zich thuis te laten voelen'* (Church of St John and St Philip). *'De kerken zijn belangrijk voor de geestelijke gezondheid van mensen. Eenzaamheid bijvoorbeeld, dat is een groot probleem in Nederland'* (Vrijwilliger van Stichting Gobez).

---

26 'We provide services to people who do not belong to our church, or sometimes people not even are Christians! It is because I am a minister, they know they can trust me. It is a matter of trust'.

Laagdrempelig
Daarnaast zijn de kerken laagdrempelig en makkelijk benaderbaar. Voor veel migranten en expats is de kerk een eerste ontmoetingsplaats, waar men elkaars cultuur kent, elkaars taal spreekt en waar men kennis kan opdoen over het nieuwe land. *'Als mensen voor hun werk naar Nederland komen en hun gezin moeten achterlaten, zijn wij een eerste aanspreekpunt bij gemis of eenzaamheid'* (Church of St John & St Philip).

'Met de poten in de klei'
Internationale en migrantenkerken staan in nauw contact met delen van de samenleving. Ze bestaan zelf uit kleine en grotere netwerken van 'gewone' burgers, waarvan een deel nauwelijks in contact staat met andere netwerken en instanties. Kerken hebben bovendien in veel gevallen een goed zicht op wat er speelt in wijken en buurten. *'Men moet blijven investeren in de kerken, zij staan met de poten in de klei. Er is daar veel inside informatie. Het is moeilijk, maar belangrijk en noodzakelijk werk'* (SKiN Rotterdam). Ook vormen zij een afspiegeling van migratiestromen. Er is bijvoorbeeld in de afgelopen jaren een groei te zien van kerken uit Midden- en Oosteuropa. Ook deze kerken zorgen voor een vangnet voor arbeidsmigranten, die voor kortere of langere tijd naar Nederland komen.

Knelpunten
Er zijn ook een aantal knelpunten aan te wijzen, deze zullen hieronder worden toegelicht.

Werving vrijwilligers
Het werven van vrijwilligers gebeurt meestal via bestaande, informele contacten. Sommige kerken pakken het ook anders aan, zoals bijvoorbeeld de Rhema Gospel Church, die ook vrijwilligers werft via de radiozender Word.fm.

Dat het niet altijd even gemakkelijk is om vrijwilligers te werven, ervaren ook de kerken. Bovendien speelt mee dat sommige migranten niet bekend zijn met het begrip 'vrijwilliger' en met het georganiseerde vrijwilligerswerk. Zij zien hun vrijwilligersactiviteiten als iets vanzelfsprekends en niet iets met een speciale naam, en solidariteit uit zich daarom meer in informeel verband (Dekker, 2009). Het kan zijn dat zij zich daarom niet voelen aangesproken door wervingsacties zoals 'Haagse Helden'. Bovendien zou de stap naar een Nederlandse instantie zoals HOF misschien te groot zijn, waarbij de taalbarrière meespeelt. In het groepsgesprek kwam dit dan ook naar voren: *'Veel migranten vinden hun weg naar HOF niet, misschien kan SMO een brugfunctie bekleden. Migranten trekken migranten, ze gaan niet naar HOF maar naar SMO'*. Maar een medewerker van HOF zegt hierover: *'Migranten die bekend zijn met bijvoorbeeld HOF spelen wel een belangrijke rol in de verwijzing van anderen naar HOF. Onder andere Albert Abraham [voorzitter SMO] helpt anderen door ze naar mij toe mee te nemen. Dit gebeurt ook vanuit andere*

organisaties en contacten, maar is wel heel persoonlijk, men verwijst naar een specifiek persoon door.'

Visie op het werken met vrijwilligers

Lang niet alle kerken werken vanuit een duidelijke visie op de rol van vrijwilligers. Als gevolg daarvan is ook de organisatie van het sociale werk van deze kerken soms wankel. Het werk door vrijwilligers wordt niet altijd als een zelfstandig iets gezien. Aandacht ervoor is vaak incidenteel. Mensen worden - op afroep - ingeschakeld door de kerkleiding. Een structuur ontbreekt. Vrijwilligers geven aan dat het niet helemaal op de strak georganiseerde Nederlandse manier hoeft te gaan, maar dat meer taakverdeling in de kerk en betere interne communicatie nodig zijn. Meer leden zouden betrokken kunnen worden bij de ontwikkeling van een visie op de sociale noden en de rol van de kerk in de samenleving. Ook zouden de zegeningen van de betrokkenheid bij het sociale werk van de kerk meer 'gevierd' mogen worden.

Er zijn overigens ook genoeg positieve ontwikkelingen op dit vlak te melden. In de kadertjes her en der in dit rapport worden verschillende goedlopende vrijwilligersprojecten uitgelicht. En – niet verwonderlijk gezien de nadruk in de VS op vrijwillige dienstverlening – kennen kerken met een 'Amerikaanse stijl' vaak een uitvoerig vrijwilligersprogramma.

Vertrouwen

We bespraken hierboven het vertrouwen dat mensen in kerken en hun voorgangers stellen als meerwaarde. Maar het kan ook zijn dat dit vertrouwen, gecombineerd met sociale druk, negatieve consequenties heeft. Voorgangers of gemeenschappen kunnen mensen die steun zoeken te snel of te sterk in bepaalde kaders dwingen, zodat er te weinig ruimte overblijft voor het overwegen van andere oplossingen voor problemen. Taboes en schaamtegevoelens spelen daarbij ook een rol. Zo kunnen mensen met HIV/Aids grote steun vinden bij hun pastor en gemeente, maar zich juist ook genoodzaakt voelen elders hulp te zoeken en hun problemen niet te delen in hun kerk, zo geeft een betrokkene aan[27].

Expertise en verloop

Het werken met vrijwilligers brengt een bepaald verloop met zich mee. Soms zijn vrijwilligers opeens weg, of ze haken af als een project nog loopt. Hierdoor draaien projecten minder soepel dan gewenst. *'Zoals vaker wordt gezegd: 80% van het werk wordt door 20% van de mensen gedaan. Het zijn vaak dezelfde mensen die zich inzetten'* (Church of St John and St Philip). Bovendien is men afhankelijk van de expertise die binnen de gemeenschap voor handen is. Men is bijvoorbeeld afhankelijk van een persoon die een website kan onderhouden. Als deze persoon niet meer beschikbaar is, of

27 Op dit spanningsveld kon binnen de reikwijdte van dit onderzoek niet verder worden ingegaan.

gedurende enige tijd niets kan doen, betekent dit dat de website meteen niet meer 'up to date' is. Dit voorbeeld werd genoemd in een van de interviews, en laat zien hoe kwetsbaar vrijwilligerswerk soms is. *'Vrijwilligers zien het werk soms als te vrijblijvend, dit kan voor onvoorziene situaties zorgen'* (Vrijwilliger van de Koptisch Orthodoxe Kerk*)*.

Daarnaast hebben sommige kerken relatief veel te maken met expats, en anderen die slechts tijdelijk in Nederland zijn. Voor hen is de kerk voornamelijk een plek om zich thuis te voelen, en om in contact te zijn met mensen uit hun land van herkomst. Vrijwilligerswerk zullen ze niet zo snel verrichten, vaak zijn ze druk genoeg met het wennen aan Nederland, het leren van de taal en het opbouwen van een netwerk. Meestal zijn het mensen die al langere tijd in Nederland wonen, die besluiten vrijwilligerswerk te gaan doen (Church of St John and St Philip).

Vinden van voldoende financiële middelen

Uit de enquête blijkt dat meerdere kerken proberen samen te werken met de beschikbare maatschappelijke fondsen. Fonds 1818[28] wordt meerdere malen genoemd. Daarnaast worden ook genoemd: Mara, Jeugdvakantieloket,[29] Skanfonds[30] en het Oranjefonds.[31] Een enkele Kerk heeft ook incidenteel geld gekregen van Stichting Den Haag & Midden-Europa.[32]

Het meeste geld komt echter van de kerken zelf. Uit collecten, van lidmaatschapsgelden of van donaties. Zoals we zagen neemt de omvang ervan niet toe, eerder af. *'In Nederland krijg je niet zo gauw subsidie. Om subsidie te krijgen, moet je heel veel energie steken in het schrijven van aanvragen. Dus organiseren we alleen activiteiten als we merken dat er binnen de gemeenschap een probleem aan het ontstaan is. Dan proberen we speciale acties op te zetten en passende activiteiten aan te bieden'* (Eglise Evangélique de la Haye).

---

28 Fonds 1818 steunt in de regio Haaglanden maatschappelijke initiatieven op het gebied van zorg, welzijn, kunst, cultuur, natuur, milieu en educatie. Ze doneren geld voor de uitvoering van projecten of verstrekken leningen.

29 Organisaties uit Den Haag, Wassenaar, Leidschendam-Voorburg en Rijswijk die kampen en/of vakantieactiviteiten organiseren voor kinderen en jongeren in kwetsbare situaties uit deze regio kunnen via het Jeugdvakantieloket een aanvraag voor financiële ondersteuning indienen bij de deelnemende fondsen.

30 Het Skanfonds staat vanuit een katholieke inspiratie en traditie voor een samenleving waarin ieder mens telt en mensen elkaar helpen. Zij geven financiële bijdragen aan organisaties die zich richten op :de versterking van sociale cohesie, de zorg voor kwetsbare mensen, het behoud van (im) materieel religieus erfgoed.

31 Het Oranje Fonds steunt projecten op het gebied van sociale cohesie en sociale participatie.

32 De Stichting Den Haag & Midden-Europa (IDHEM) wil de deelname bevorderen van Hagenaars van Midden-Europese afkomst aan het maatschappelijk leven in de stad. De stichting stelt zich daarbij ten doel een harmonieuze integratie van Midden-Europeanen in Den Haag te bevorderen en te ondersteunen.

Taal
Zoals al eerder genoemd, kan ook de taal soms een barrière zijn. Migranten beheersen de Nederlandse taal soms nauwelijks of niet goed genoeg, of zijn niet bekend met begrippen als vrijwilligerswerk, mantelzorg en welzijnswerk. Dit zou een van de verklaringen kunnen zijn waarom (voorlichtings)campagnes deze doelgroep moeilijk bereiken.

Huisvesting
Voor een aantal kerken is de onzekerheid over hun toekomstige huisvesting een remmende factor. Het feit dat ze bijvoorbeeld niet door de week terecht kunnen in het gebouw (omdat ze een schoolgebouw huren in het weekend) maakt dat ze geen activiteiten kunnen aanbieden. Kerken gevestigd in slooppanden en andere niet-volwaardige locaties stellen investeringen in voorzieningen uit: *'Als er meer zekerheid is over de toekomst van het kerkgebouw, kunnen er ook meer activiteiten georganiseerd worden'* (Bulgaarse Kerk).

Minder actief op buurtniveau
Activiteiten die de kerk en de buurt of directe omgeving met elkaar in contact brengen zijn er tot op heden minder. Waar bijvoorbeeld het MOC taallessen, huiswerkbegeleiding, computerlessen en sollicitatie cursussen organiseert waar mensen uit de hele buurt op af komen, doen de meeste andere kerken dit minder. De vraag is of daar geen behoefte aan is, of dat een gebrek aan vrijwilligers daar de oorzaak van is. Wellicht spelen ook andere oorzaken mee. Belangrijk feit in dit verband is in ieder geval dat migrantenkerken zelden wijkgebonden kerken zijn. *'In de wijk organiseren we niet zo veel, ik denk dat dit beter kan. Mensen weten wel dat we er zijn, we hebben 3 á 4 keer per jaar een grote activiteit zoals de Christmas Fair of de Book Fair. Dit trekt behoorlijk wat mensen uit de buurt. Er is geen officieel contact met een buurtoverleg of iets dergelijks. Het is allemaal gebaseerd op persoonlijke contacten. We hangen bijvoorbeeld een aankondiging op in de lokale supermarkt, en op het bord dat aan de straat staat. Het zou wel handig zijn om een wijkcontact te hebben'* (Church of St John & St Philip).

We zagen al in eerdere paragrafen dat veel migrantenkerken slechts over tijdelijke behuizing beschikken – of niet in woonwijken gevestigd zijn. Dat bevordert het onderhouden van contacten in een buurt niet. De Eglise Evangélique de la Haye heeft onlangs een eigen kerkgebouw gekocht en gaat proberen meer interactie met de buurt te organiseren.

4.5 *Conclusie*

Uit de voorgaande paragrafen kunnen we de volgende conclusies trekken: de voorgangers en vrijwilligers van internationale- en migrantenkerken zijn goed bereikbaar voor hun eigen leden en bredere achterban. Het door de kerken georganiseerde vrijwilligerswerk is flexibel en laagdrempelig. Ze zijn maatschappelijk actief op verschillende gebieden zoals armoedebestrijding, integratie/participatie en opvoeding. Ze staan in contact met wat de overheid noemt 'moeilijk bereikbare' groepen. Voordat officiële instanties de mensen en hun problemen leren kennen, zijn ze al in beeld bij de kerken. Kerken proberen goed in te spelen op specifieke vragen uit hun achterban. Dit betreft soms vragen waarmee algemene organisaties zich minder bezig kunnen of mogen houden, of waarvoor het hun aan expertise ontbreekt. Kerken organiseren ontmoetingsmomenten voor hun leden, bieden vrijwel altijd groepswerk (gericht op mannen, vrouwen, kinderen, of op specifieke thema's) en individuele counseling aan. Over de hele linie bekeken, wordt er minder doorverwezen of samengewerkt met instanties, hoewel een aantal kerken juist zeer actief is op dat punt.

De activiteiten richten zich meestal niet specifiek op de directe omgeving van het kerkgebouw, maar vinden vaak plaats in groepen en netwerken, verspreid over de hele stad of soms regio. Als kerken wel actief zijn op buurtniveau, valt vaak een *'vasthoudende betrokkenheid bij taaie problemen in de buurt'* vast te stellen (Dekker, 2011: 45). De hulpverlening is informeel, en heeft als kenmerk dat ze 'holistisch' is, ofwel niet gespecialiseerd en niet gefragmenteerd. In de hulpverlening speelt vertrouwen in de persoon van de voorganger een belangrijke rol. Ook persoonlijke netwerken (hulpvrager en hulpbieder kennen elkaar) bepalen sterk of, en naar wie er wordt doorverwezen.

Er zijn echter ook knelpunten te benoemen:

Een deel van de kerken zou mensen eerder en preciezer kunnen doorverwijzen. Goede contacten met zorg- en welzijnsinstanties zouden een 'warme overdracht' kunnen bevorderen. Soms is gespecialiseerde of andersoortige hulp nodig. Samenwerking met andere zorg- en welzijnsorganisaties is wel aanwezig, maar nog beperkt.

Het blijkt dat het begrip 'vrijwilligerswerk' vaak onbekend is, daardoor weten migranten niet altijd de weg te vinden naar vrijwilligersorganisaties, of benoemen ze het vrijwillige werk dat ze doen niet als zodanig. Op zichzelf genomen is dat geen probleem, maar de inzet blijft zo soms onnodig onzichtbaar en te versnipperd.

Ook de organisatie van het vrijwilligerswerk zou structureler kunnen. Daarnaast is er behoefte om de kwaliteit van het vrijwilligerswerk te verbeteren, bijvoorbeeld via training en toerusting van vrijwilligers. De voorgangers

nemen, om verschillende redenen, vaak veel verantwoordelijkheden op zich. Dit resulteert erin dat zij soms te veel lasten moeten dragen, of onvoldoende bereid zijn taken aan anderen over te dragen. Bij een betere organisatie of verdeling van de taken zou dit probleem verholpen kunnen worden, hoewel daar soms ook een cultuurverandering voor nodig is.

5 De toekomst: versterking van de vrijwillige inzet binnen de internationale en migrantenkerken

In dit voorlaatste hoofdstuk richten we ons, gewapend met de inzichten uit de eerdere hoofdstukken, op de kernvraag van dit onderzoek: hoe kan de (vrijwillige) maatschappelijke betrokkenheid van de internationale en migrantenkerken in Den Haag versterkt worden? Met deze vraag voor ogen belichten we in 5.1 de wensen, verwachtingen en behoeften zoals die binnen de migrantenkerken leven. Hoe zien de internationale en migrantenkerken in de toekomst hun sociale rol? Verwachten zij ondersteuning nodig te hebben? En bij wie willen zij dan aankloppen? Bij elkaar, bij de 'gevestigde' Nederlandse kerken of bij de overheid? In 5.2. bespreken we vervolgens welke visies op de rol van de kerken bij de 'buitenwacht' leven: hoe zien de overheid, andere vrijwilligersorganisaties en de maatschappelijke organisaties in de stad de rol van deze kerken in de Haagse samenleving?

5.1 Behoeften, wensen, verwachtingen vanuit de kerken

De organisaties SMO, Stek en Mara willen de komende jaren bijdragen aan versterking van de vrijwillige inzet in en vanuit de internationale en migrantenkerken in Den Haag. Welke ideeën leven er binnen deze kerken zelf op dit punt? Wat zijn de gevolgen van de huidige economische crisis? Waar is meer samenwerking in de stad nodig? En wat verwachten de kerken eigenlijk van de overheid? Wat zijn hun overwegingen om wel of niet samen te (willen) werken met de overheid? En wat kunnen de kerken zelf doen?

Gevolgen economische crisis

De in 2008 ontbrandde financieel- economische crisis heeft een weerslag op de activiteiten van de kerken en de middelen die zij tot hun beschikking hebben. Er zijn meer mensen die het financieel moeilijk hebben, en bij kerken om hulp vragen. Door de bezuinigingen van de overheid en minder beschikbare subsidies zijn de gevestigde welzijnsorganisaties ook gedwongen om hun activiteiten te beperken. De mensen die daar buiten de boot vallen komen soms ook bij de kerken terecht. De geïnterviewden noemen activiteiten waar duidelijk meer vraag naar is, zoals bijvoorbeeld de uitdeelpunten van de Voedselbank, de koffiemiddagen van het Multicultureel Ontmoetingscentrum

(MOC) en de individuele (schuld)hulpverlening. De verwachting is dat de druk de komende tijd alleen maar zal toenemen, terwijl er niet meer vrijwilligers bijkomen. De kerken maken zich hier zorgen over, en vragen zich af op welke manier ze in staat zullen zijn om hulpbehoevenden te kunnen blijven helpen. Want ook de kerken hebben minder middelen ter beschikking, en kunnen minder bijdragen van hun leden vragen.

Door de toename van armoede worden veel migranten geraakt. In het groepsgesprek met de vrijwilligers wordt opgemerkt dat men niet denkt dat op de korte termijn meer migranten vrijwilligerswerk zullen gaan doen. Ze zijn niet beschikbaar om 'gratis' te werken, want ze zijn hard op zoek naar andere oplossingen voor hun financiële problemen en ze zien vrijwilligerswerk niet als een alternatief of tussenstap naar een betaalde baan.

Kerken en overheid

Binnen de Haagse internationale en migrantenkerken leven verschillende visies op de samenwerking met de overheid. Uit 1.1. en 3.2. is al duidelijk geworden dat het contact tussen migrantenkerken en de Haagse overheid niet van vandaag of gisteren is. Naast incidenteel contact tussen kerken en individuele ambtenaren en politici, heeft in het verleden ook formeel contact plaatsgevonden: kerken hebben enkele keren deelgenomen aan door de gemeenteraad georganiseerde bijeenkomsten en de gemeente heeft rond de huisvestingsproblemen een project gesubsidieerd. Het eerder aangehaalde onderzoek 'Gratis en Waardevol' (2006), liet zien in welke mate de migrantenkerken de samenleving 'ontzorgen'. Het rapport bevatte ook aanbevelingen die de verhouding tussen de overheid en de kerken tot onderwerp hadden. Het ging daarbij om de erkenning van de sociaal-maatschappelijke rol van deze groep kerken en om het ondersteunen van kerken die hun maatschappelijke rol verder vorm wilden geven en het uitbreiden van de communicatie over en weer.

Teleurstelling over gebrek aan erkenning rol

Anno 2012 tonen veel maatschappelijk actieve kerken zich behoorlijk teleurgesteld in de overheid. Zo begon een groepsgesprek met vertegenwoordigers van een 10-tal kerken (zie bijlage 3) met een aantal zeer kritische noten – door alle aanwezigen onderschreven - aan het adres van de overheid. De teneur was: waarom is een nieuw onderzoek nodig, terwijl met de uitkomsten van het vorige onderzoek 'Gratis en Waardevol' vrijwel niets is gedaan? De aanwezigen betreurden het dat men opnieuw informatie moet verstrekken. *'Ook dit onderzoek moet weer tonen, dat er genoeg gedaan wordt door ons kerken, om de voordelen tegen ons te ontkrachten', aldus een van de voorgangers*. Er is – vaak goed – contact met individuele politici, maar men mist continuïteit in het beleid. In een van de interviews verwoordde een voorganger van een Afrikaanse kerk het zo: *'Als ze nu naar ons toe zouden komen, zouden we een beetje wantrouwig zijn. We zijn klaar om samen te werken,*

maar de gemeente moet beter uitleggen wat ze willen. Van beide kanten is er enige scepsis merkbaar.'[33]

Nieuwe wethouders en ambtenaren zouden ook de aanbevelingen uit het verleden kunnen overnemen, maar omdat ze hun eigen projecten willen opstarten, doen ze dat niet en blijven oude problemen onopgelost. De problematiek rond huisvesting is zo'n probleem. De kerken willen als partners gezien worden door de overheid – en daar hoort erkenning en waardering bij. *'Ze moeten ons als serieuze partner zien. … Kijk naar het werk dat we doen: wij doen dingen die zij niet kunnen of willen doen'*. Een voorganger die overdag ander werk heeft, geeft bij een avondbijeenkomst aan: *'We willen serieus genomen worden en waardering krijgen. … Ik heb eerst acht uur gewerkt voordat ik hier naartoe kwam.'*

Wens tot samenwerking

Naast deze kritische opstelling – die overigens niet bij alle kerken viel te beluisteren - klonk in alle gesprekken ook de bereidheid door tot het zoeken naar nieuwe mogelijkheden tot samenwerking. De kerken zien de nodige overeenkomsten tussen het streven van de overheid en hun eigen motivatie, waarin het welzijn van de mens centraal staat: *'Omzien naar je naaste. … De mens staat centraal, geestelijk en maatschappelijk. … Eigenlijk doen we hetzelfde werk als de politiek.'*

Uit de interviews blijkt dat de manier waarop er erkenning en blijk van waardering door de overheid gegeven zou kunnen worden zeer uiteenlopend is. In de eerste plaats kan dat in de vorm van aandacht en belangstellend contact zijn. Daarnaast hoopt een aantal kerken op subsidies voor sociale activiteiten. Kerken staan mensen terzijde, maar zouden nog meer mensen kunnen ondersteunen als ze de middelen daartoe zouden hebben, is de gedachte. Erkenning in de vorm van een vast aanspreekpunt bij de gemeente of beloning via de Vrijwilligerspas worden ook als mogelijkheden genoemd.[34] De vrijwilligers geven echter aan dat veel van de aanbiedingen van de vrijwilligerspas niet bij de interesses en behoeften van migranten passen. *'De aanbiedingen reflecteren vaak de smaak van 'Nederlanders', het is een Nederlandse manier om migranten te waarderen'*. Ook geven ze aan dat de activiteiten alsnog te duur te vinden, veel migranten kunnen het niet betalen.

Waardering vanuit de overheid wordt vaak geuit door individuen. *'Er mag misschien vanuit de overheid wel wat meer waardering voor zijn, maar die is er nu ook al wel, maar dan voornamelijk vanuit individuen, al dan niet met een Christelijke signatuur'* (MOC). Ook worden afzonderlijke projecten vaak

---

33 'If they would come to us now, we would be a bit suspicious. We are ready to participate, but the gemeente has to explain themselves better. There is a little bit of skepticism which comes from both parts'.

34 Iedereen die in Den Haag vrijwilligerswerk doet kan een Vrijwilligerspas aanvragen. Vrijwilligerspashouders kunnen elk kwartaal rekenen op verschillend korting- en vrijkaartenacties.

hoog gewaardeerd. Zo kreeg Haimanot Belay de Kartiniprijs voor emancipatie uitgereikt. Zij zegt hierover: *'Ik heb onlangs een prijs gekregen, maar ik heb natuurlijk geen vrijwilligerswerk gedaan om de prijs. Maar de prijs maakt me wel bewust van het feit dat ik blijkbaar veel beteken voor anderen'* (Stichting Gobez).

Het blijkt dat er verschillen in verwachtingen zijn. Deze verwachtingen zijn gestoeld op de verschillende ervaringen die kerken met de overheid hebben; zij baseren daarop hun oordeel over de mate van waardering en erkenning die ze ten deel valt. Er klinkt kritiek en er heerst teleurstelling. Maar dat geldt niet voor alle kerken en ook de 'kritische' kerken noemen positieve zaken. Zo blijkt uit de enquête dat de meerderheid van de respondenten vindt dat de gemeente Den Haag nu meer erkenning heeft voor de sociale rol van de internationale- en migrantenkerken dan vijf jaar geleden. Bovendien blijkt dat geen van de kerken vindt dat de relatie met de gemeente de afgelopen jaren is verslechterd. Ook blijkt dat weliswaar een deel van de kerken vindt dat de gemeente Den Haag niet genoeg heeft gedaan om te helpen bij het vinden van geschikte huisvesting, maar dat het merendeel op dit punt neutraal is of (gematigd) positief. Wel valt vast te stellen dat structurele communicatie tussen de overheid en de kerken in de afgelopen jaren niet van de grond is gekomen, ondanks de verwachtingen en aanbevelingen uitgesproken in het rapport 'Gratis en Waardevol'.

Scheiding kerk en staat

Dat Nederland het beginsel van de scheiding van kerk en staat kent, wordt door alle geïnterviewden volmondig gerespecteerd. Daarbij moet wél opgemerkt worden dat de vraag gerechtvaardigd is of de uitgangspunten en nuances van beginselen als de scheiding van kerk en staat of het principe van neutraliteit van de overheid tegenover religieuze uitingen of religieus geïnspireerde activiteiten wel werkelijk begrepen worden. Heel vreemd zou dat niet zijn: in hoofdstuk 2 gaven we al aan dat het een complexe materie betreft, en dat bovendien interpretaties veranderen en er ruimte is voor specifieke lokale invulling van deze zaken (Noordegraaf, 2012, Van der Burg, 2009, Nickolson, 2008, Van Bijsterveld, 2008). Ook onder lokale politici en ambtenaren bestaat regelmatig onduidelijkheid over de interpretaties en wordt er af en toe geschipperd (en geschutterd) rond grensgevallen tussen maatschappelijke en religieuze activiteiten (Davelaar en Smits van Waesberghe, 2010, Overdijkfrancis et al., 2009).

Hoe het ook zij: meerdere kerken geven aan omwille van een duidelijke scheiding tussen de religieuze en de maatschappelijke aspecten van de kerk een aparte stichting te hebben opgericht voor het sociale werk. Ook kunnen de kerken op die manier aanspraak maken op subsidies voor specifieke projecten of makkelijker samenwerken met andere organisaties. Uit de enquête blijkt dat iets meer dan de helft van de ondervraagde kerken een

eigen stichting heeft opgericht om het vrijwilligerswerk te organiseren. Al deze stichtingen bestaan langer dan 3 jaar, 73% bestaat zelfs al langer dan tien jaar.

Sommige geïnterviewden geven aan dat de scheiding tussen kerk en staat in hun ogen soms wat te strikt wordt opgevat, of dat ambtenaren niet helemaal op de hoogte zijn van de rol van religie in de samenleving. Hierdoor ontstaat in de beleving van de kerken soms een krampachtige houding en een geforceerd weren van initiatieven vanuit de kerken. Kerkelijke vertegenwoordigers geven aan soms op onbegrip of onwil tot samenwerken te stuiten omdat andere partijen (soms ook de overheid) bang lijken te zijn voor een 'religieus sausje'. Tijdens de eerste groepsbijeenkomst werd over de scheiding tussen kerk en staat onder andere het volgende gezegd: *'Vanuit de gemeente dringt men aan op een scheiding tussen kerk en staat. We hadden het gevoel dat ze niet met ons wilden praten, dus hebben we het niet meer geprobeerd'*[35] Acts Revival Church).

> *'Scheiding tussen kerk en staat moet, dat begrijpen we, maar sociale dienstverlening heeft geen religieuze kleur' (Info Cent Stichting).*

> *'Wij zijn ook de maatschappij. Wij accepteren ook de seculiere Nederlanders, maar zien ook de andere kant' (Stichting Amem).*

Bezwaren tegen samenwerking

Er zijn ook kerken die hebben aangegeven dat ze geen samenwerking met de overheid wensen of nodig hebben. Redenen die worden gegeven zijn onder andere: *'wij willen onafhankelijk zijn', 'Ons werk is geen overheidsverantwoordelijkheid', 'wij hebben geen activiteiten die geschikt zijn om samen te werken'*. Het zijn vaak kerken die naar eigen zeggen buiten de kerkelijke vieringen weinig activiteiten ontplooien. Andere kerken of religieus geïnspireerde initiatieven die wél sociaal actief zijn, kiezen er bewust voor om niet de samenwerking met de overheid op te zoeken omdat ze dat als voorwaarde zien om onafhankelijk te blijven. Afgaande op onze gegevens lijkt dat slechts een kleine groep kerken in Den Haag te zijn. De meeste kerken zijn overtuigd van de mogelijkheid om ook in samenwerking met de overheid en andere, algemene, instanties, de eigen onafhankelijkheid te kunnen bewaken. Wel benadrukken de kerken en levensbeschouwelijk geïnspireerde maatschappelijke initiatieven regelmatig het belang van herkenbaarheid voor de eigen achterban. Zo kiest het Multicultureel Ontmoetingscentrum – heel actief samenwerkend - er bijvoorbeeld voor om niet in een grote vrijwilligersorganisatie op te gaan. Zij zou dan als religieus getinte organisatie haar identiteit

35 'There is a push from the gemeente, for a scheiding tussen kerk en staat. We felt that they didn't want to talk to us, so we didn't try anymore'.

onvoldoende kunnen behouden, en daarmee een deel van haar achterban verliezen.

Huisvesting

In de inleiding en in hoofdstuk 3.2 werd het thema huisvesting al kort aangestipt. Veel kerken geven aan dat het belangrijk voor hen is om een vaste plek te hebben waar ze activiteiten kunnen organiseren en waar ze zich 'thuis' kunnen voelen. Ook uit de enquête blijkt dit, 70% van de ondervraagden zegt dat betere huisvesting zou helpen bij het sterker maken van de sociale activiteiten.

Na het rapport 'Gratis en Waardevol' in 2006 is er door middel van het Loket Migrantenkerken een eerste aanzet geweest voor samenwerking en betere communicatie over beschikbare huisvesting tussen de overheid en de kerken. Er was vanaf dat moment ondersteuning vanuit de gemeente, en een projectleider die meedacht. Het Loket Migrantenkerken bemiddelde tussen migrantenkerken die om gebedsruimte verlegen zaten en aanbieders op deze 'markt'. Op dit steunpunt werden vragen rond gebedsruimten gebundeld en aangeboden aan de gemeente Den Haag (OCW). Ook werd doorverwezen naar makelaars, gemeenteloketten (als het bijvoorbeeld gaat om vergunningen) en andere partijen. Toen het project eenmaal was afgelopen, waren er geen financiële middelen meer en hield de samenwerking ook op. Niemand lijkt in 2012 nog exact terug te kunnen halen welke afspraken tijdens de projectperiode zijn gemaakt, en bij wie of bij welke (overheids)organisatie de uitkomsten (kennis, afspraken, contacten) na afloop van de periode zijn neergelegd. Er is ook samengewerkt met het IKW, het Interkerkelijk Woningbureau, maar zij ontvangen geen overheidssubsidie meer en hielden daarom op te bestaan per 1 juni 2012.

Duidelijke communicatie

(Het gebrek aan) heldere en duidelijke communicatie wordt ook met regelmaat genoemd. *'Als de overheid geen contact meer wil, dan zou mijn reactie zijn: spreek dat duidelijk en open uit tegenover mij'* (Stichting Amem). En: *'We weten wat we willen en wat we kunnen. Maar we weten niet precies wat de gemeente van ons verwacht'* (Acts Revival Church).

Sommige kerken geven aan niet te weten waar ze terecht kunnen bij de gemeente. Als er dan vervolgens toch contact is gelegd, en geïnvesteerd is in duurzaam contact, blijkt dat er vaak wisselingen zijn en dat de ambtenaar waarmee het contact was gelegd, weer weg is. Een wens vanuit de kerken is dan ook dat er een vaste dienst of contactpersoon is, waar men terecht kan bij vragen. *'Er zou een speciaal contactpersoon kunnen zijn die tussen de gemeente en de kerken in staat'* (Vrijwilliger Koptisch Orthodoxe Kerk).

Samenwerking kerken onderling

De samenwerking tussen kerken onderling verschilt behoorlijk, zoals al te lezen viel in hoofdstuk 3.3. Sommigen werken vaak met elkaar samen, anderen alleen incidenteel en enkele kerken werken nooit samen met andere kerken. Toch is er wel degelijk behoefte aan meer samenwerking, dit wordt beaamd in het groepsgesprek met de vrijwilligers. Suggesties worden ook gegeven. Zo zou de Bulgaarse kerk graag meer dialoog willen met andere kerkgemeenschappen *'Er moet een dialoog zijn tussen kerkgemeenschappen. Over wat ons bindt … en waar wij als kerken samen over kunnen praten'.* Samenwerking met gevestigde Nederlandse kerken wordt ook genoemd als wens voor de toekomst. '*We hebben wel eens contact, maar we zouden dit willen uitbreiden. We leren van de Nederlandse kerken. Zij hebben hun jeugd teveel begrensd, en daarom lopen ze weg. Wij proberen een plek te creëren voor onze jongeren, zodat ze hun tegenhangers kunnen ontmoeten uit andere kerken, en zo hun ideeën kunnen delen. Het is een belangrijke les die we hebben geleerd'*[36] (Acts Revival Church).

Het contact is er soms wel, maar loopt niet altijd even soepel*: 'Het loopt stroef. Het heeft te maken met de definitie van kerk en het geloof. Ik heb bijvoorbeeld collega's, blanke collega's, dominees die niet in alles wat in de Bijbel staat geloven. Ik denk daar anders over. En verschillen van culturen. De cultuur beïnvloedt ook het geloof. Dat maakt de samenwerking iets moeilijker'* (Eglise Evangélique de la Haye).

Onderlinge ondersteuning activiteiten

Kerken zoeken op meerdere terreinen contact met andere kerken of welzijnsinstellingen. Of er wordt naar elkaars activiteiten doorverwezen. Zo vertelt de voorganger van de Arabische kerk dat hij mensen die worstelen met een drugsverslaving doorverwijst naar het programma van de Victory Outreach Church omdat zij voor hen een speciaal programma ontwikkeld hebben.

Structurele ondersteuning daarbij wordt door sommige kerken wenselijk genoemd, bijvoorbeeld in de vorm van een loket waar men terecht kan. *'We zouden het graag structureler zien, en onze expertise uitbreiden. Partnerships vormen, zodat als we bepaalde expertise nodig hebben, we ernaar kunnen vragen. Het is niet altijd gemakkelijk om geschikte mensen te vinden.'*[37]

Steunpunt?

Voorafgaand aan dit onderzoek heeft de gemeente Den Haag aangegeven met de resultaten van dit onderzoek in de hand met de betrokken organisaties

---

36 'We have some contact once in a while, but we would like to expand this. We are learning from Dutch churches. They have restricted their young people to much and therefore they are walking away. We try to create room for our youth, to meet their counterparts in other churches so that they can share ideas. It is an important lesson we have learnt'.

37 'We would like to make it more structural, to expand our areas of expertise. And to form partnerships, so that if we need expertise, we can ask for it. It is not always easy to find people'.

Stek, SMO en Mara te willen overleggen op welke wijze de vrijwillige inzet vanuit de migrantenkerken versterkt kan worden. Daarbij kan gedacht worden aan een vorm van ondersteuning van het netwerk van migrantenkerken. SMO vervult die rol tot nu toe met uitsluitend vrijwilligers – merendeels Afrikaanse pastors die dit naast hun voorgangerschap in hun eigen kerkelijke gemeente doen.

Het SMO heeft binnen Den Haag een netwerk opgebouwd dat grotendeels bestaat uit Afrikaanse migrantenkerken, in het bijzonder de Engelstalige. Dit blijkt ook uit de respons van de enquête en de interviews; niet iedereen is bekend met het SMO, en soms kent men wel de naam maar is men niet op de hoogte van de activiteiten van SMO. *'We hebben heel weinig gemeen [met de SMO]. Het is een organisatie die voor de Franstaligen weinig betekent. We hebben geen echte band. Dat is jammer'* (Eglise Evangélique de la Haye).

De SMO zelf hoopt dat ze kunnen professionaliseren, en een beter lopende organisatie kunnen ontwikkelen met de daarbij behorende expertise. *'Mijn droom is dat deze organisatie [SMO] structureel wordt, een normale organisatie zoals elke Nederlandse organisatie. In middelen en expertise. … Mijn droom is dat deze organisatie blijft bestaan. Er is zoveel criminaliteit, depressie, mensen met problemen: deze organisatie is nodig' (voorzitter SMO).*

Uiteindelijk geeft het merendeel van de kerken aan dat ze positief staan ten opzichte van meer onderlinge samenwerking. Dan kan er meer expertise gedeeld worden, en van elkaars ervaringen en faciliteiten gebruik gemaakt worden. Op de vraag hoe deze samenwerking er dan uit zou moeten zien, wordt uiteenlopend geantwoord. Hieronder een greep uit de antwoorden die in de enquête gegeven zijn:

- 'Samenwerken vind ik belangrijker dan als aparte organisatie te functioneren.'
- 'Omdat je anders langs elkaar heen werkt en minder goed gerichte steun kunt geven.'
- 'Het geldt niet zo zeer voor ons - wij zijn heel erg groot, maar een hoop van die kerken zijn klein en kunnen best wat steun gebruiken.'
- 'Veel migranten zouden zich beter thuis voelen in onze maatschappij als cultuur en religie beter aangepast zouden zijn aan hun ervaring en wensen. De wetenschap dat zij een 'thuis' in de buurt kunnen vinden, zou van groot belang kunnen zijn.'
- 'Dan kunnen wij elkaar versterken.'
- 'We kunnen van elkaars ervaringen en expertise leren.[38]'

38 'We can learn from the experience and expertise of each other'.

'Zo'n initiatief is van harte welkom, mits diegene die dat gaat leiden een brede visie heeft en al de problematiek begrijpt. En methoden uitvindt om problemen overbruggen. Dat zijn uitdagingen die heel belangrijk zijn.'

Maar er zijn ook kerken die het minder noodzakelijk vinden om een speciaal punt op te richten, of om aan te sturen op meer samenwerking. Te grote culturele verschillen en een overvloed aan andere hulpinstanties worden het meest genoemd als argument waarom meer samenwerking niet nodig zou zijn:
'Vooralsnog hebben wij dit niet als een gemis ervaren en hebben we niet het gevoel ondersteuning nodig te hebben. Er zijn ook al zoveel organisaties en steunpunten dat het zijn doel wellicht voorbijschiet.'
'Te veel verschillende culturen, te veel ideeën en werkt niet efficiënt.'
'Iedere kerk heeft zijn eigen identiteit en doelen. Het kost teveel tijd en moeite.'

In de enquête werd ook gevraagd naar suggesties en/of oplossingen om het vrijwilligerswerk te verbeteren. Daarop werd onder andere het volgende geantwoord:

- 'Open contact houden met de kerken. Af en toe een bezoek brengen om de kerken op de hoogte te stellen over de behoefte aan meer vrijwilligers.'
- 'Meer concrete informatie en kennis. Meer regelmatig contact.'
- 'Bekender maken in verschillende kranten in den haag en positief berichten over deze kerken in de krant.'
- 'Na het in kaart brengen van de huidige capaciteit van de activiteiten, misschien rond de tafel gaan zitten met een overkoepelend orgaan om te zien welke gaten opgevuld zouden kunnen worden en hoe?'

5.2 *Visies vanuit overheid en maatschappelijke organisaties op de toekomst van vrijwillige inzet vanuit de kerken*

Het kader van het Haagse beleid rond vrijwillige inzet schetsten we eerder in hoofdstuk 3.2. We gaan hier nader in op de visies en suggesties van 'buitenstaanders', van vertegenwoordigers van de overheid en van maatschappelijke organisaties. Dat doen we aan de hand van een aantal punten die rond het thema 'versterking van vrijwillige inzet in de toekomst' meermalen terugkeerden in de interviews.

Internationale- en migrantenkerken als bron voor toekomstige vrijwilligers
Vanuit de overheid en welzijnsinstellingen spreekt men de verwachting uit dat de vrijwillige inzet vanuit de migrantenkerken nog sterk kan groeien. Die nieuwe vrijwilligers zijn van belang voor de Haagse samenleving. *'Als het gaat om migranten moeten we een brug zien te slaan tussen niet participeren en vrijwilliger worden'* (Zebra Welzijn).

Vanuit welzijnsinstellingen wordt gesproken over de kerken als organisaties die moeilijk bereikbare groepen kunnen aanspreken en contacten hebben met mensen die niet zo snel bij de reguliere welzijnsinstellingen terechtkomen. De Haagse organisaties die momenteel de vrijwillige inzet vanuit levensbeschouwelijke groepen ondersteunen spelen daarbij een belangrijke intermediaire rol: 'Geloof is laagdrempelig, het bereikt ontzettend veel mensen. Dat is hun [Stek/Mara/SMO, auteurs] kracht' (Stichting Mantelzorg).

De vraag naar vrijwilligers stijgt, mede door toenemende bezuinigingen. Maatschappelijke en overheidsorganisaties in welzijn, zorg en samenlevingsopbouw zijn op zoek naar mensen die betrokken zijn en met enthousiasme aan de slag gaan. De achterliggende motivatie van de vrijwilliger is minder van belang. *'Mensen willen een vrijwilliger die betrokken is, en het maakt dan niets uit bij welke organisatie deze vrijwilliger is aangesloten'* (Stichting Mantelzorg). Omdat van oudsher het aantal vrijwilligers met een christelijke achtergrond hoog is, verwacht en hoopt de gemeente Den Haag dat op termijn ook uit de 'nieuwe' christelijke gemeenschappen veel nieuwe vrijwilligers zullen voortkomen.

Signaleringsfunctie

Kerken staan, zoals al eerder genoemd, midden in de samenleving. Door hun directe contacten met mensen uit de buurt, zijn zij in staat om snel nieuwe noden op het spoor te komen. Ze kunnen vroegtijdig informeren over spanningen en conflicten, die vaak niet alleen in de kerkgemeenschap gesignaleerd worden, maar ook in de bredere context van de wijk of stad. *'Wij willen proberen groepen mensen die dezelfde achtergrond hebben, en ook vanuit die overtuiging leven, actief in de stad te maken. Om op die manier de maatschappelijke activering te versterking. Het mes snijdt dan aan twee kanten: Aan de ene kant de bron van vrijwilligers die goed aan te boren is, en aan de andere kant ook de signaleringsfunctie'* (Beleidsmedewerker gemeente Den Haag). Kerken en hun vrijwilligers zijn rond dat laatste punt een waardevolle aanvulling op welzijns- en zorgprofessionals, die meestal pas in een later stadium kunnen inspringen op nieuwe problemen en spanningen. Zoals ook beaamd wordt door de kerken: *'We pakken problemen voor de overheid aan, en doen preventief werk'* (New Song Church).

Verbinding en samenwerking met andere organisaties

Vanuit verschillende welzijnsorganisaties hoopt men dat er meer samenwerking tot stand gebracht kan worden met de internationale- en migrantenkerken. Nu zijn er sporadische contacten (zoals voorlichtingsmiddagen vanuit de GGD), die vaak gebaseerd zijn op persoonlijke netwerken. Kerken organiseren activiteiten die passen bij hun doelgroep, en waar behoefte aan is.

Welzijnsorganisaties zien de waarde van internationale en migrantenkerken met name in de mogelijkheid verbindingen te leggen met moeilijk via andere wegen te bereiken groepen. Een deel van deze kerken is vooral op de eigen

groep en de behoeften die daarbinnen leven gericht, en meer samenwerking zou kunnen resulteren in bredere netwerken en een groter gebruik van de in professionele organisaties aanwezige expertise. *'Ik hoop dat de kerken langzaam zullen inzien dat de muurtjes rondom hun organisaties zo laag mogelijk moeten worden. Het is goed dat je af en toe dingen doet voor je eigen club, maar het zal mooier zijn als je dat samen met anderen doet. Ik vind dat het een meerwaarde heeft als de kerken dat zouden kunnen en willen' (HOF).*

Stichting Mantelzorg heeft op het moment geen samenwerking met de kerken, dit heeft vooral te maken met een gebrek aan capaciteit. Maar er wordt verwacht dat de nood onder oudere migranten in de komende jaren zal toenemen. De eerste generatie verwacht uitgebreide zorg van de kinderen (en is daar ook van afhankelijk), terwijl de kinderen niet meer bereid zijn of in staat zijn om op de traditionele manier voor hun ouders te zorgen. Met Stek wordt wel regelmatig overlegd, en Stichting Mantelzorg heeft vooral een adviserende rol. Dit zou kunnen worden uitgebreid naar internationale- en migrantenkerken.

Ook Participatiebureau Zebra denkt dat samenwerking vruchtbaar zou kunnen zijn, op het gebied van activiteiten die niet religieus getint zijn. Er bestaat al samenwerking met de Julianakerk en De Paardenberg.

Verwachtingen rond netwerkvorming en coördinatie

Vanuit de gemeente en welzijnsorganisaties bestaan er verschillende ideeën, verwachtingen en opvattingen over een eventueel steunpunt voor vrijwillige inzet vanuit de migrantenkerken. De gemeente Den Haag geeft aan dat er bij de gemeente en organisaties in de stad relatief weinig bekend is over de internationale en migrantenkerken, en dat het een toegevoegde waarde zou hebben als er een duidelijker overzicht en een sterkere (netwerk)structuur zouden zijn.

Vanuit HOF hoopt men ook dat de kerken zich beter bundelen, en daarmee beter kunnen laten blijken wat er speelt. Daarnaast is het belangrijk om nog meer samen te werken met anderen: *'(…) Het is goed dat ze bij elkaar zijn en ondersteuning zoeken: hoe ze het samen gaan aanpakken. Ik wil niet zeggen dat ze zelf alles moet doen, maar ze kunnen vanuit die gezamenlijkheid natuurlijk ook anderen betrekken: Stek, de gemeente, HOF, welzijnsorganisaties. Dan sta je ook sterker, als je de problemen goed in kaart brengt. Ze hoeven niet alles zelf te doen. Maar het gaat om het beter bundelen van dat geluid'* (HOF).

Een iets ander geluid komt van Stichting Mantelzorg. Ook vanuit deze stichting wordt het belang van samenwerken en bundelen centraal gesteld, maar een eigen coördinatiepunt hoeft niet het antwoord te zijn op de onzichtbaarheid

van deze groepen. *'Stichting Migranten - dat vind ik al zo'n verzuiling! Als het geloof is wat bindt, wees dan één. Dus SMO, Stek en Mara samen. Dan kan je in de activiteiten eventueel verschillende groepen aanspreken. Ze moeten een voortrekkersrol spelen'* (Stichting Mantelzorg).

5.3 Conclusie

Uit de wensen en verwachtingen omtrent de toekomst zoals die in 5.1. en 5.2. besproken zijn, zijn enkele hoofdlijnen te destilleren. Een beperkt aantal kerken ziet voor zichzelf geen maatschappelijke rol weggelegd. Zij vinden zichzelf te klein, missen de menskracht daarvoor, of hanteren een visie op kerk-zijn die hier geen prioriteit bij legt. Daartegenover staat een meerderheid van de kerken die zegt bij te willen dragen aan de verdere versterking van het vrijwilligerswerk dat in de stad verricht wordt. Dat willen zij doen via de inzet van de eigen leden in de kerkelijke gemeente, maar ook door inzet daarbuiten. Tegelijkertijd geven kerken ook aan dat zij niet altijd voldoende expertise en/of middelen in huis hebben of dat de basis voor het voeren van een goed eigen vrijwilligersbeleid – een redelijke huisvesting van de kerk en eventuele bijbehorende stichtingen - ontbreekt.

Daarvoor wordt naar de overheid gekeken. Daarbij blijkt allereerst dat een deel van de kerken continuïteit mist in het beleid van de overheid. Er is bovendien geen vast aanspreekpunt waar ze terechtkunnen. Er was een tijdelijk aanspreekpunt rond de huisvestingproblematiek (alleen leidde dat project niet tot structurele oplossingen). Toen dit tijdelijke, gesubsidieerde project ten einde was, verdween bovendien ook dit aanspreekpunt, verwaterde het contact en verdween de kennis.

Een deel van de kerken voelt zich voldoende erkend door de overheid. Deze kerken organiseren naar eigen tevredenheid hun contacten met ambtenaren/overheidsdiensten of hebben daar geen behoefte aan. Bij andere kerken – vooral die kerken die het gevoel hebben een deel van het werk te doen dat de overheid of andere organisaties (ook) zouden moeten doen - is er sprake van onvrede over het gebrek van erkenning door de overheid. Bij hen is er duidelijk behoefte aan meer contact met de overheid, maar niet al deze kerken weten hoe ze dat moeten organiseren. Anderen zeggen dat ze niet weten waar ze aan toe zijn en daarom moeite hebben om de juiste koers te kiezen in het contact met de overheid: er is vanuit de kerken behoefte aan duidelijkheid over wat de overheid kan doen op punten als huisvesting en subsidies voor sociale activiteiten. De kerken maken zich daarbij zorgen over de interpretatie van het principe kerk en staat door ambtenaren en politici.

Veel kerken zien ook dat onderling contact van belang is en dat ze elkaar kunnen steunen en versterken. De kerken vinden dat er meer onderlinge relaties ontwikkeld zijn, en daarnaast zijn ook de partnerschappen met

maatschappelijke organisaties in de stad versterkt. Tegelijkertijd zijn die beperkt tot een klein aantal organisaties. De grootste zorgen spelen rondom de gevolgen van de economische crisis, het goed kunnen doorverwijzen van mensen en rond de huisvestingsproblematiek. Wat betreft dat laatste: veel kerken zijn op tijdelijke plekken gehuisvest, en zouden graag meer zekerheid willen over hun toekomst. Met een eigen gebouw kan men ook beter sociale activiteiten ontplooien, zo is de veel gehoorde redenering. Op dit punt kan wellicht ook meer samenwerking gezocht worden met de gevestigde kerken. Veel Protestantse en Katholieke kerken worden gesloten of krijgen een andere functie.

Daarnaast blijven de gevolgen van de crisis niet onopgemerkt; veel kerken merken dat hun inkomsten uit bijvoorbeeld collecten en giften van de leden teruglopen. Terwijl de hulpvragen toenemen, mede doordat reguliere hulpinstanties aan het bezuinigen zijn. De overheid en algemene organisaties in de stad zien graag op hun beurt dat er meer verbindingen ontstaan tussen algemene (welzijns)organisaties en kerken. Het is belangrijk om de krachten te bundelen met de al bestaande organisaties, en deze te versterken. Men hoopt ook op een duidelijkere inbreng vanuit de internationale- en migrantenkerken. Vooral de overheid zou graag een duidelijker aanspreekpunt willen, zodat informatie over haar vrijwilligersbeleid en over de maatregelen die ze wil nemen om maatschappelijke problemen te verminderen goed terechtkomt in de kerkelijke netwerken en bij de kerkleden zelf. Ook hoopt de gemeente dat kerken beter hun weg zullen gaan vinden naar het ondersteuningsaanbod dat via de allerlei welzijns- en zorgorganisaties beschikbaar is. Een duidelijkere vraag vanuit de migranten en internationale kerken aan deze maatschappelijke organisaties is nodig om dat aanbod passender te maken.

6 Slotbeschouwing en aanbevelingen: mogelijkheden voor versterking vrijwillige inzet van internationale en migrantenkerken

De hoofdvraag bij dit onderzoek luidde: *Wat is de stand van zaken van de vrijwillige inzet van de internationale en migrantenkerken in Den Haag en hoe kan deze inzet versterkt worden?* In de voorgaande hoofdstukken zijn verschillende facetten van deze vraag besproken. In deze slotbeschouwing roepen we kort enkele hoofdpunten in herinnering en concentreren we ons op enkele perspectiefrijke lijnen voor de toekomst.

6.1 Bijdrage aan samenleving

We hebben gezien dat de Haagse internationale en migrantenkerken verschillen in ontstaansgeschiedenis en in religieuze en sociale oriëntatie. Die diversiteit speelt een rol en is een belangrijk gegeven. Sommige kerken zien een beperkte sociale rol voor zichzelf weggelegd. Maar een grote groep kerken in Den Haag ambieert een 'gratis en waardevolle' rol (Van der Sar & Visser, 2006) in de samenleving te vervullen. Voor een grote groep Hagenaars voltrekt het sociale leven in de stad zich voor een belangrijk deel via door kerken georganiseerde activiteiten. Verschillende kerken in Den Haag zijn bovendien langdurig present in buurten en stedelijke verbanden en helpen zo noden te lenigen en sociale samenhang te creëren. Internationale en migrantenkerken kunnen bovendien etnische scheidslijnen overbruggen en ze hebben een rol als schuilplaats, vangnet en springplank voor de eigen leden. Het feit dat in veel kerkelijke migrantengemeenschappen zowel rijkere als armere en zowel lager als hoger opgeleide mensen elkaar ontmoeten, is daarbij van belang. In veel andere verenigingen en verbanden in de civil society geldt in sociaaleconomische zin vaak 'soort zoekt soort'.

6.2 Contact en communicatie

Veel internationale en migrantenkerken in Den Haag geven te kennen dat ze positief staan tegenover meer contact met de overheid en algemene maatschappelijke organisaties. Een deel van de kerken is bovendien tevreden over

het huidige contact met overheidsvertegenwoordigers en organiseert dat zelf. Dit onderzoek laat ook zien dat vanuit regelmatig contact interessante, duurzame, gezamenlijke initiatieven zijn gegroeid, en dat daarbij kennis van elkaars werkwijzen en persoonlijk contact essentieel zijn (zie ook Ponzoni, 2012). Alleen zo kan vertrouwen groeien. Toch blijkt in het algemeen het contact en de communicatie in de stad tussen kerken en zorg- en welzijnsorganisaties en tussen kerken en overheidsdiensten nog beperkt te zijn, en ook maar traag te groeien. Het zijn grotendeels gescheiden werelden. Overigens bestaat er ook tussen kerken onderling (inclusief de 'gevestigde kerken') vaak nog weinig bekendheid over elkaars opvattingen en activiteiten, hoewel het contact vergeleken met de situatie van tien jaar geleden duidelijk is gegroeid.

6.3 Samenwerking

Zonder afbreuk te willen doen aan het belang van de eigenheid en de inzet van de afzonderlijke kerken, denken wij dat de vrijwillige inzet van veel kerken in de stad vooral langs de weg van samenwerking kan worden versterkt. Samenwerking tussen internationale en migrantenkerken onderling, samenwerking met andere kerken en samenwerking met algemene welzijns-, zorg en ondersteuningsorganisaties. Dat is nodig, gezien de beperkte omvang van veel kerken en de relatief geringe beschikbaarheid van menskracht en financiële middelen. Maar ook gezien de taak waarvoor voorgangers, kerkbestuurders en actieve vrijwilligers zich geplaatst zien rond de noden op het gebied van participatie en integratie van een deel van hun mede-kerkleden.

De vertegenwoordigers van de kerken die een actieve sociale opstelling innemen, hebben zich in welwillende bewoordingen hebben uitgelaten over de kansen voor toekomstige samenwerking met algemene maatschappelijke organisaties en (indirect met) de overheid. Toch is duidelijk geworden uit dit onderzoek dat de samenwerking in de stad van de kerken met de algemene welzijns- en zorgorganisaties in de afgelopen jaren slechts beperkt is toegenomen. Dat is zorgelijk omdat zulke samenwerking onder andere het potentieel van vrijwilligers in de stad duidelijk zou kunnen vergroten. Daarnaast zou het kunnen leiden tot het eerder signaleren van problemen, het beter doorverwijzen van mensen, en tot preventie van het uit de hand lopen van de sociale en economische problemen bij individuen en families. Problemen die, zo melden de kerken, sinds het uitbreken van de financieel-economische crisis in 2008 sterk zijn toegenomen.

6.4 *Knelpunten*

Een aantal belemmeringen voor meer samenwerking kunnen worden benoemd. Ten eerste geeft een deel van de kerken aan een vast aanspreekpunt bij de overheid te missen. Ten tweede vragen kerken om erkenning voor hun maatschappelijke inzet. Ze weten op dat punt niet altijd waar ze aan toe zijn, omdat het beleid in hun ogen soms continuïteit mist. Ook vragen ze om meer gehoor voor de huisvestingsproblemen van kerken. Tegelijkertijd valt te verwachten dat de politieke discussies over de 'juiste' opstelling van de overheid naar de kerken toe ook in Den Haag zullen aanhouden en dat de door de kerken gewenste helderheid er voorlopig waarschijnlijk niet zal komen. Meer contact kan wél helpen om de mogelijkheden en grenzen van samenwerking duidelijk te maken. Aan de ene kant zijn er specifieke discussies over de voorwaarden voor het contact en de samenwerking tussen overheden en levensbeschouwelijke groeperingen. Aan de andere kant gaat het in brede zin over de rol van de overheid bij het ondersteunen van (vrijwillige) maatschappelijke initiatieven en het waarborgen van een voldoende niveau aan zorg en begeleiding voor mensen die in een kwetsbare positie verkeren. Wat kan de overheid bijdragen aan het verbinden van mensen en organisaties? Waar en wanneer moet ze stimuleren en aanmoedigen? En wanneer moet dat vooral in de vorm van loslaten en ruimte bieden gebeuren?

Veel migrantenkerken zeggen de hulpvragen niet goed aan te kunnen en schetsen terreinen waarop ze meer zouden willen doen in de samenleving. Tegelijkertijd ervaart een aanzienlijk deel van de kerkelijke gemeenschappen, en daarbinnen in het bijzonder de voorgangers, dat zij er alleen voor staan. Het is de vraag of dat terecht is, maar het is een feit dat het op een aantal fronten ontbreekt aan aansluiting ontbreekt met reguliere voorzieningen en instanties in de maatschappij. Als gevolg hiervan nemen de voorgangers in deze kerken soms te veel verantwoordelijkheden op de schouders. Omdat dat bij hun positie zou horen (versterkt doordat veel voorgangers ook de grondvesters van hun gemeente zijn), of omdat er te weinig capabele plaatsvervangers zijn. Daarnaast speelt mee dat een deel van de migrantenkerken geen structurele taakverdeling rond vrijwillige inzet en hulpverlening kent. Bovendien blijven veel mensen een beroep op de voorgangers doen – zij kunnen of willen niet geholpen worden door anderen binnen of buiten de kerk.

Daarbij komt dat het aanbod van de algemene ondersteunings-, welzijns-, en zorgvoorzieningen in de stad vaak niet bekend is bij de gemeenteleden, en soms ook onvoldoende bij de voorgangers. In andere gevallen is het aanbod wel bekend, maar spelen negatieve ervaringen een rol. In ieder geval weten beide zijden elkaar onvoldoende te bereiken, een situatie die niet alleen in Den Haag speelt, en ook niet alleen rond *kerken*, zo zagen we in hoofdstuk 2. De relatie tussen migrantenorganisaties, of meer in het algemeen tussen

initiatieven van onderop en reguliere instellingen, gaat vaak gepaard met spanningen. Dit blijkt onder meer uit een inventarisatie van onderzoek rond de samenwerking rond opvoedingsondersteuning in de civil society (Van der Klein et al., 2011, zie ook Ponzoni, 2012). In een onderzoek naar praktijkervaringen elders met samenwerking rond opvoedondersteuning (Distelbrink, 2009: 42) is de volgende conclusie te lezen. *'Migrantenorganisaties voelen zich niet altijd een gelijkwaardige gesprekspartner van reguliere instellingen, of voelen zich soms onvoldoende ondersteund of erkend in hun werk. Tegelijkertijd raken vrijwilligers overbelast, mede doordat ze weinig doorverwijzen. Instellingen op hun beurt zoeken lang niet altijd actief contact met zelforganisaties of hebben weinig positieve ervaringen.'*

De nadruk op verdere bezuinigingen door de overheid zal de komende jaren ook een stempel blijven drukken op de samenwerking in de stad. Mede in dat verband is het niet raadzaam om als kerken te hoge verwachtingen te hebben van wat de gemeente Den Haag aan (financiële) ondersteuning aan maatschappelijke activiteiten van de kerken zou kunnen bieden. De afzonderlijke internationale en migrantenkerken zullen op eigen kracht voor huisvesting en activiteiten moeten zorgen – of ze zullen het moeten zoeken in verbanden met andere kerken of algemene organisaties in de stad. Voorbeelden van dergelijke samenwerking vallen al te noteren en zijn gelukkig niet zeldzaam. Wij wijzen op Taal in de buurt, de activiteiten in de Paardenberg, Kariboe Bibi, en samenwerking van kerken met bijvoorbeeld de GGD (voorlichting). Dit samen werken aan concrete sociale uitdagingen leidt tot meer bekendheid over en weer. En ook dit onderzoek heeft als we afgaan op de reacties, in ieder geval bijgedragen aan verbreding en versterking van de contacten tussen de internationale en migrantenkerken.

6.5 *Versterking netwerk?*

Zoals wij in de inleiding uiteenzetten, heeft de gemeente Den Haag aan dit onderzoek een heldere vervolgactie gekoppeld[39]. Met de uitkomsten van het onderzoek in de hand zal zij - in overleg met de organisaties SMO, Stek en Mara - besluiten of en hoe een vervolgproject kan worden gestart. Een eventueel vervolgproject zal erop gericht zijn de ondersteuning van het vrijwilligerswerk, zoals nu wordt uitgevoerd door de organisaties voor maatschappelijk activeringswerk in de stad, te versterken en uit te breiden naar de migrantenkerken.

Wij concluderen op basis van ons onderzoek dat de Haagse samenleving baat kan hebben bij het ondersteunen van de vrijwillige inzet van de

39 Subsidiebeschikking onderzoek, 18 november 2011.

internationale en migrantenkerken. Vanuit veel kerken wordt werk verricht op het sociale terrein: voor een omvangrijke groep Hagenaars vormen de internationale en migrantenkerken een belangrijke thuishaven en een springplank voor integratie in de maatschappij. Veel mensen worden er op weg geholpen en veel mensen vanuit de kerken helpen anderen van buiten de kerken op weg. Veel werk wordt informeel en in stilte verricht. Een effect van een versterkt netwerk zou kunnen zijn dat de aangesloten kerken betere toegang kunnen krijgen tot de ondersteuningsmogelijkheden die er binnen het vrijwilligerswerk in Den Haag zijn. Signalen over problemen en positieve ontwikkelingen kunnen beter circuleren tussen en worden opgepakt door kerken, andere organisaties en de overheid. De versterking van de informele, vrijwillige inzet van kerken zal vooral via de lijn van samenwerking moeten plaatsvinden: zowel als kerken onderling, als met (algemene) maatschappelijke organisaties.

Den Haag kent al de Stichting Migranten en Organisaties (SMO), al meerdere jaren een actief aanspreekpunt voor migrantenkerken rond hun sociale inzet. Het is tevens een vraagbaak voor individuele hulpvragen van (kerkelijk betrokken) migranten. SMO is daarbij actief in het behartigen van belangen en het samenbrengen van groepen. Daarom is in dit onderzoek de vraag aan de orde gekomen of SMO op dit moment in staat zou zijn zich tot een ondersteuningspunt voor de internationale- en migrantenkerken te ontwikkelen. Wij concluderen dat dat nog niet het geval is. Het ontbreekt SMO op dit moment aan draagvlak én draagkracht om die taak te vervullen. Ten eerste is het *draagvlak* onder een deel van de internationale en migrantenkerken sterk, maar onder een groter deel is dit nog klein of zelfs niet-bestaand. Ten tweede is SMO is nu een zaak van mensen die - naast al hun drukke bezigheden - de stichting 'erbij' doen. Mede daardoor is in organisatorische zin de *draagkracht* onvoldoende.

Het werken aan een nieuw, licht ondersteund netwerk met als doel de vrijwillige inzet vanuit de kerken verder te versterken zou daarom een goede vervolgstap zijn. Een vervolgstap die vergezeld moet gaan van een duidelijk *commitment* van de betrokkenen en duidelijk moet maken of de bereidheid tot samenwerking inderdaad voldoende aanwezig is. Het versterken van samenwerking staat of valt met twee condities: ten eerste het kunnen creëren van betrokkenheid van voldoende partners en ten tweede de mogelijkheid om organisaties en netwerken te kunnen verbinden. Dat gaat niet zonder een vorm van coördinatie. Ook is een duidelijk 'routeplan' met momenten om resultaten tussentijds vast te stellen van belang. Daarbij moet wel rekening worden gehouden met de tijd die nodig is voor het creëren van bekendheid, betrokkenheid en samenwerking. Vertrouwen moet groeien.

6.6 *Aanbevelingen*

Op basis van dit onderzoek vallen de nodige lessen te trekken. Wij kiezen ervoor hier een beknopt aantal aanbevelingen te doen. De laatste aanbeveling heeft de vorm van een voorstel dat is gericht op het verkennen van een manier om de samenwerking op het terrein van vrijwillige inzet te versterken:

1. Investeer als Haagse kerken meer in het kennisnemen van elkaars opvattingen en werkwijzen op het terrein van sociale activiteiten en vrijwillige inzet.
2. Zorg als overheid en algemene maatschappelijke organisaties voor verbindingen met netwerken waarin internationale en migrantenkerken actief zijn. Wees goed geïnformeerd over ontwikkelingen rond de maatschappelijke inzet van kerken.
3. Erken als kerken, algemene maatschappelijke organisaties en overheid, elkaars bijdrage aan de bestrijding van sociale uitsluiting en de ondersteuning van kwetsbare burgers in de stad. Wees open over verschillen in verantwoordelijkheden en denk- en werkwijzen. Investeer in vertrouwen.
4. Huisvestingskwesties spelen bij veel internationale en migrantenkerken een rol. Meer duidelijkheid van de kant van de gemeente over de(on) mogelijkheden voor gemeentelijke ondersteuning bij de zoektocht van migrantenkerken naar geschikte ruimten is gewenst. Kerken onderling zouden vaker huisvesting kunnen delen of kerkruimten kunnen openstellen voor elkaar. Ook de overdracht van vrijkomende kerkgebouwen kan daarbij overwogen worden.
5. Verken als Stichting Stek, stichting Mara en Stichting SMO, in samenspraak met de gemeente Den Haag, de mogelijkheid om te komen tot een licht ondersteund netwerk voor de versterking van vrijwillige inzet vanuit de internationale en migrantenkerken.[40]

Wij bevelen aan dat laatste via een aantal tussenstappen te doen:

1. Het organiseren van netwerkbijeenkomsten met als doel het versterken van het draagvlak en het vergroten van de diversiteit van actieve deelnemers (jong – oud, man – vrouw); de samenstelling van een brede klankbordgroep; het werven van bestuursleden.

---

40 Inspiratie kan een soortgelijk initiatief vanuit het platform van SKiN Rotterdam bieden. SKiN Rotterdam heeft als doel: van onderaf te bouwen aan netwerken tussen migrantenkerken; het leggen van de contacten tussen de migrantenkerken, de overheid en welzijnsinstanties; het organiseren – in samenwerking met kerken en andere maatschappelijke organisaties – van verschillende ontmoetingsmomenten en educatieve bijeenkomsten gericht op empowerment.

2. Het aanstellen van een bestuur met een brede samenstelling voor het steunpunt in oprichting, door een interim bestuur of de bovengenoemde klankbordgroep. Dat bestuur stelt een kwartiermaker aan.
3. Het voorop stellen - van het begin af aan - van de zorg voor draagvlak en gedeeld eigenaarschap. In het netwerk moeten zo veel mogelijk migrantenkerken zich kunnen herkennen, ook al zullen niet *alle* (culturele, religieuze) verschillen overbrugd kunnen worden.
4. Het vinden van middelen voor professionalisering op het vlak van adressen- en contactbeheer, voor een nieuwe eenduidige naam, zichtbaarheid en afspraken over verantwoording. Dat moet leiden tot doorontwikkeling naar een professioneel steunpunt met een brede uitstraling.
5. Het inbedden van het steunpunt in de Haagse (vrijwilligers)netwerken.
6. Het als netwerk / steunpunt werken vanuit duidelijke doelstellingen en projecten. Wij denken aan:
   a. Optreden als loket voor de overheid rond communicatie van concrete activiteiten rond versterking vrijwillige inzet in Den Haag.
   b. Het meer bekendheid geven binnen de kerken aan het ondersteuningsaanbod van de (algemene) maatschappelijke organisaties in de stad.
   c. Het ondersteunen van de ontwikkeling van een vrijwilligersbeleid binnen afzonderlijke kerken.
   d. Het geven van training aan voorgangers en vrijwilligers.
   e. Het via concrete thema's (integratie, zelfredzaamheid, participatie) en activiteiten werken aan empowerment van specifieke groepen.
   f. Het versterken van de belangenbehartiging en samenwerking, bijvoorbeeld op thema's als huisvesting en armoedebestrijding.

Literatuur, bronnen, websites

Baart, A. (2001). *Een theorie van de presentie*. Utrecht: Lemma.

Baker, C. (2012). 'Exploring Spiritual Capital – a resource for an uncertain future?, In: O'Sullivan, M. and Flanagan, B. (eds.). *Spiritual Capital - Spirituality in Practice in Christian Perspective*. Farnham: Ashgate.

Beaumont, J. (2010). Transcending the particular in postsecular cities. In: Molendijk, A. L., Beaumont, J., Jedan, C. Exploring the Postsecular: the religious, the political and the urban. *International Studies in Religion and Society* (pp. 03-18), vol. 13.

Bernts, T., Jong, G. de, & Yar, H. (2006). Een religieuze atlas van Nederland. In: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J., & Plum, R.J.J. (red.). *Geloven in het publieke domein: Verkenning van een dubbele transformatie* (pp. 89 – 112). Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Bijsterveld, S.C. van (2008). *Overheid en godsdienst: Herijking van een onderlinge relatie*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

Borgman, E. (2006). De onlosmakelijke verbondenheid van religie en publiek domein: pleidooi voor een 'omgekeerde doorbraak'. In: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J., & Plum, R.J.J. (red.) *Geloven in het publieke domein: Verkenning van een dubbele transformatie* (pp. 315 – 336). Den Haag/ Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Bos, J. (2005). *Gebedsruimte in Den Haag*. Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek.

Boutellier, J.C.J. (2011). *De improvisatiemaatschappij; over de sociale ordening van een onbegrensde wereld*. Den Haag: Boom/Lemma.

Boutellier, H. & Boonstra, N. (2009). *Van presentie tot correctie. Een nieuw perspectief op samenlevingsopbouw*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Broek, A. van den (2001). *Ieder hoorde zijn eigen taal. Inventarisatie van kerkelijke, pastorale betrokkenheid bij Nieuwkomers en Migranten Kerken in Nederland*. Amsterdam: Raad van Kerken Nederland

Burg, W. van der (2009). *Het ideaal van de neutrale staat: Inclusieve, exclusieve en compenserende visies op godsdienst en cultuur* (Inaugurele rede Erasmus Universiteit Rotterdam). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Calvert, R. (2007). *Gids voor Christelijke Migrantengemeenschappen in Rotterdam*. Rotterdam: SKiN-Rotterdam.

Castillo Guerra, J. et al. (2006*). Een gebedshuis voor alle volken: kerkopbouw en kadervorming in rooms-katholieke allochtonengemeenschappen*. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Castillo Guerra, J., Glashouwer, M. & Kregting, J. (2008). *Tel je zegeningen: Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie*. Nijmegen: NIM.

Çelik, C, Creemers, I. & Dekker, P. (2011). Inleiding. In: Dekker, P., G. Çelik, I. Creemers. *Breekpunt of Bindmiddel. Religieus engagement in de civil society* (pp. 11-20). Zoetermeer: Meinema

Chapman, R. & Hamalainen, L. (2011) Understanding Faith-Based Engagement and Volunteering in the Postsecular Society. In: Baker, C. and Beaumont, J. (eds.) *Postsecular cities: Religious Space, Theory and Practice* (pp. 184-202). London: Continuum.

Dautzenberg, M. & Westerlaak, M. van (2007). *Kerken en moskeeën onder de WMO: Een verkennend onderzoek naar kansen en bedreigingen*. Amsterdam: DSP-Groep.

Davelaar, M. (2011)a. *Bijdrage Rondetafelgesprek Scheiding kerk en staat en grondrechten, vaste commissie voor Binnenlandse Zaken*, Tweede Kamer, 15 september 2011.

Davelaar, M. (2011)b. Lokale subsidies voor activiteiten van levensbeschouwelijke organisaties. In: P. Dekker, G. Celik, & I. Creemers, *Breekpunt of bindmiddel: Religieus engagement in de civil society* (pp. 103-112). Zoetermeer: Meinema.

Davelaar, M., Toorn, J. van den, Witte, N. de, Beaumont, J. & Kuiper, C. (2011*). Faith-based Organisations and Social Exclusion in the Netherlands*. Leuven: Acco.

Davelaar, M. & Toorn, J. van den. (2010). *Geloof aan het werk. De rol van levensbeschouwelijke organisaties bij het bestrijden van sociale uitsluiting in Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Davelaar, M. & Smits van Waesberghe, E. (2010). *Tussen principes en pragmatisme. Een onderzoek onder Nederlandse gemeenten naar de subsidiëring van levensbeschouwelijke organisaties*. Utrecht: FORUM.

Davelaar, M., Veen, R. van & Toorn, J. van den (2010). *Buitengewoon alledaags. De rol van levensbeschouwelijke organisaties bij het bestrijden van sociale uitsluiting in Tilburg*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Dekker, P. (2009). 'De Civil Society als Terrein en Taak' in: *De Marge - Tijdschrift voor Levensbeschouwing en Wetenschap (*pp. 15-21). Vol. 13, no 1.

Dekker, P., & Hart, J. de (2006). Kerkgangers, investeerders in de civil society. In*:* P. Schnabel (red.), *Investeren in Sociaal vermogen: Sociaal en cultureel rapport 2006* (pp. 317-338). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Dekker, P., Hart, J. de, & Faulk, L. (2007*). Toekomstverkenning Vrijwillige Inzet 2015*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Dekker, P., G. Çelik, I. Creemers. (2011). *Breekpunt of Bindmiddel. Religieus engagement in de civil society*. Zoetermeer: Meinema.

Dekker, P. (2011). Kerkelijkheid als bron van maatschappelijk engagement. In: Dekker, P., G. Çelik, I. Creemers. *Breekpunt of Bindmiddel. Religieus engagement in de civil society* (pp. 30-46). Zoetermeer: Meinema

Donk, W.B.H.J van de & Jonkers, A.P. (2006). Geloven in het publieke domein. Een introductie van deze verkenning. In: Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J., & Plum, R.J.J. (red.) (2006). *Geloven in het publieke domein: Verkenning van een dubbele transformatie* (pp.13-24). Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J., & Plum, R.J.J. (red.) (2006). *Geloven in het publieke domein: Verkenning van een dubbele transformatie*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Duyvendak, J.W., Hurenkamp, M. (red) (2004). *Kiezen voor de kudde: lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Van Gennep.

Elander, I., Davelaar, M. & Walliser, A. (2012). 'Faith-based organisations, urban governance and welfare state retrenchment'. In: J. Beaumont and P. Cloke (red.), *Faith-based organisations and exclusion in European cities* (pp. 81-104). Bristol: The Policy Press.

Euser, H., Goossen, K., Vries, M. de & Wartena, S. **(**2006). *Migranten in Mokum. De betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam*. Amsterdam: VU Drukkerij.

Freston, P. (2010). Reversed Mission: A discourse in search of reality? In: *PentecosStudies* (pp.153-174), Equinoxonline Publishing 9:2.

Glick-Schiller. (2003). *The Centrality of Ethnography in the study of Transnational Immigrant* (pp.99-128). Santa Fé, NM: School of American Research Press.

Grevel, S. (2009*). Zwakte als Kracht: Religieus sociaal-maatschappelijke activiteiten in prachtwijken. Een kwalitatief onderzoek in zes steden.* (rapport nr. 592). Nijmegen: Kaski.

Guerra, J., Wijsen, F. & Steggerda, M. (2006). *Een gebedshuis voor alle volken; kerkopbouw en kadervorming in rooms-katholieke allochtone gemeenschappen.* Zoetermeer: Boekcentrum.

Hart, J. de (2011). *Maak het nieuw! Over religieuze ontwikkelingen en de positie van de kerken: een persoonlijke geschiedenis.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Hart, J. de. (2008). Religieuze groepen en sociale cohesie. In: Schnabel, P., Hart, J. de & Bijl, R. (red.), *Sociaal en cultureel rapport 2008* (pp. 389-418). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Hart, J. de & Dekker, P. (2009). Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid. In: Bijl, R., Boelhouwer, J., Pommer, E. & Schyns, P. (red.). *De sociale staat van Nederland* (pp. 239-272). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Hart, J. de, & Dekker, P. (2006). 'Kerken in de Nederlandse civil society: institutionele grondslag en individuele inspiratiebron'. In: Donk, W. B. H. J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G. J & Plum, R. J. J. M. (red.). *Geloven in het publieke domein: Verkenningen van een dubbele transformatie.* Den Haag/ Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Huygen, A., Marissing, E. van & Boutellier, H. (2012). *Condities voor zelforganisatie.* Wmo Kenniscahier 18. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Klein, M. van der, Mak, J. & Gaag, R. van der (2011). *Professionals en vrijwilligers(organisaties) rond jeugd en gezin. Literatuur over samenwerken in de pedagogische civil society.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Knibbe, K. (2009). 'We did not come here as tenants, but as landlords': Nigerian Pentecostals and the power of maps. In: *African Diaspora* 2 (pp.133-158).

Koning, D. (2011) Importing God : The mission of the Ghanaian Adventist Chruch and Other Immigrant Churches in the Netherlands, *PhD Dissertation*, Free University Amsterdam.

Laar, W. van (2006). It's time to get to know each other. In: Droogers, A. C. van de Laan, W. van Laar (ed). *Fruitful in this Land - Pluralism Dialogue and Healing in Migrant Pentecostalism* (pp. 7-16). Zoetermeer: Boekencentrum.

Lans, van der (2011). *Loslaten, vertrouwen, verbinden. Over burgers & binding.* Te downloaden van http://www.doen.nl/web/projecten-die-we-DOEN/Cultuur-Cohesie/Binding.htm

Lans, J. van der (2010). *Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk*. Amsterdam: Augustus.

Levitt, P. (2008). Religion as a path to civic engagement. Ethnic and Racial Studies (pp. 766-791), Vol. 31, n.4.

Nickolson, L. (2008). *Met Recht Geloven: Religie en maatschappij in wet en debat* (Forum, Reeks Religie en Samenleving). Amsterdam: Aksant.

Noordegraaf, H. (2012). *Kerk en Wmo. De eerste vijf jaren (2007-2011). Een onderzoek naar (kritische) participatie van kerken in de Wmo*. Stichting Rotterdam.

Noordegraaf, H. (2010). *Armoede in Nederland 2010. Deelonderzoek 2. Migrantenkerken en armoede in Nederland, een verkennend onderzoek*. Utrecht: Kerk in Actie

Overdijk-Francis, J.E., Eijnden, M. van den, Martens, R. & Gerritsen, J.D. (red.) (2009). *Tweeluik religie en publiek domein: Handvatten voor gemeenten*. Den Haag: Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG).

Pasura, D. (2012). Religious Transnationalism: the case of Zimbabwean Catholics in Britain. *Journal of Religion in Africa* (pp.26-53), Vol. 42.

Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Petterson, P (2011). Majority Churches as Agents of European Welfare: A Sociologial Approach. *Welfare and Religion in 21st Century Europe Vol 2* (pp.15-60), Edited by: A. Bäckström, G. Davie, N. Edgardh, P. Pettersson. Surrey: Ashgate Publishing Company.

PKN (2012). *Visienota: De Hartslag van het leven* – Visies op het leven en werken van de Protestantse Kerk in Nederland. Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Ponzoni, E. (2012). *Opvoeden in diversiteit. Verbinding tussen formele en informele ondersteuning van opvoeders in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Samen Kerk in Nederland (SKiN) (2011). *Jaarverslag SKiN 2011*. Amersfoort: SKiN.

Sar, J. van der, & Visser, R. (2006). *Gratis en Waardevol. Rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*. Utrecht: Stichting Oikos.

Schmeets, H., & Riele, S. te (red.) (2009). *Religie aan het begin van de 21ste eeuw*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Sengers, E. (2009). *Aantrekkelijke kerk – Nieuwe bewegingen in kerkelijk Nederland op de religieuze markt*. Delft: Uitgeverij Eburon.

Stek (2011). *'Projectplan Onderzoek 'Vrijwillige Inzet, Migranten aan Zet''*. Den Haag: Stek.

Snel, E., Engbersen, G. Ilies, M., Meij, R. van der & Hamberg, J. (2012). *De schaduwzijden van de nieuwe arbeidsmigratie. Dakloosheid en overlast van Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten in Den Haag*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Szreter, S. (2002). 'The state of social capital: Bringing back in power, politics, and history', in: *Theory and Society* (pp. 573-621), Vol.31.

Wartena, S. (2006). Migrantenkerken, definities, evaluaties en alternatieve benaderingen. In: Euser, H., K. Goossen, M. de Vries, S. Wartena (ed). *Migranten in Mokum – de betekenis van migrantenkerken voor de stad Amsterdam* (pp.7-29). Amsterdam: VU Drukkerij.

Währisch-Oblau, C. (2006). We Shall Be Fruitful in this Land: Pentecostal and Charismatic New Mission Churches in Europe. In: Droogers, A.; C. van de Laan, W. van Laar,(ed). *Fruitful in this Land – Pluralism Dialogue and Healing in Migrant Pentecostalism*(pp.31-46). Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum.

Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2012). *Vertrouwen in burgers*. Den Haag/Amsterdam: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/AUP.

Gemeentelijke documenten

Gemeente Den Haag (2011). *Stand van zaken Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014, 'De Haagse Participatiemaatschappij'*. Den Haag: Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (2011). *De Haagse Participatiemaatschappij. Uitvoeringsprogramma Welzijn 2011-2014*. Den Haag: Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (2012). *Rapport Taal in de Buurt – 2010 en 2011*. Den Haag: Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (2009). *'Ruimte voor Vrijwilligers – WMO Uitvoeringsprogramma Vrijwilligerswerk prestatievelden 1 en 4'*. Den Haag: Gemeente Den Haag.

Gemeente Den Haag (2011). *'Subsidiebeschikking onderzoek 'Vrijwillige Inzet, Migranten aan Zet''*. Programmabureau Welzijn. Den Haag: Gemeente Den Haag.

Geraadpleegde websites

www.steknet.nl
www.skinrotterdam.nl
www.skinkerken.nl
www.zebrawelzijn.nl
www.moc-hart.nl
www.womeninc.nl
www.kerkenindenhaag.nl
www.oecumenedenhaag.nl
www.stcdenhaag.nl
www.vpe.nl
www.raadvankerken.nl
www.pkn.nl
www.hofnet.nl
www.oranjefonds.nl
www.jeugdvakantieloket.nl
www.skanfonds.nl
www.fonds1818.nl
www.denhaag.nl

Bijlage 1 Geënquêteerde kerken & organisaties

1. Stichting De Heilige Aartsengel Michaël Den Haag
2. Crossroads International Church of the Hague
3. Willibrord parochie - Martha kerk
4. English and American Episcopal Church of St John & St Philip
5. Rooms Katholieke Church of Our Saviour
6. Gereja Kristen Indonesia Nederland (Indonesisch-Nederlands Christelijke Kerk)
7. Chinese Christelijke Gemeenschap Nederland (CCGN), Den Haag
8. Gemeenschap van de Gedaanteverandering van de Heer R.K. kerk van de Byzantijnse ritus binnen het bisdom Rotterdam
9. Deutsche Evangelische Gemeinde
10. Arabische kerk Dan Haag
11. Rhema Gospel Church International
12. Global Harvest Hour
13. Stichting Amem
14. Reconciliation and Restoration International
15. Eglise Evangélique de la Haye
16. Kariboe Bibi
17. Victory Outreach Kerk
18. Acts Revival Church international
19. Koptische Orthodoxe Kerk
20. Kerkgenootschap New Song

Bijlage 2 Interviews

Geïnterviewden, externen

1. Madelon Grant (SKiN Rotterdam)
2. Miriam Jonker, (beleidsmedewerker gemeente Den Haag)
3. Marie-Anne van Erp (Multicultureel Ontmoetingscentrum)
4. Pleun van den Dool (HOF)
5. Karin Klein (Stichting Mantelzorg)
6. Andre Doesberg (Zebra)

Geïnterviewden, Kerken

1. Albert Abraham (voorzitter SMO)
2. Seth Bempong (Acts Revival Church)
3. Astrid Tiesema-Samsom (Church of St John & St Philip)
4. Jeff Hancock (Crossroads Church)
5. Joan Manev, Petranka Valova en Tsveta Velinova (Bulgaars Orthodoxe Kerk)
6. Dennis Nwosu (Reconciliation & Restoration International)
7. Medhat S. Mouri (Arabische Gemeenschap Den Haag)
8. Jean–Marie Luemba, (Eglise Evangélique de la Haye)

Bijlage 3 Deelnemers groepsbijeenkomsten

Groepsgesprek 16 april

1. Dennis Nwosu (Reconciliation & Restoration International)
2. Nelson Lacroes (Stichting Amem)
3. Magda Lacroes (Stichting Amem)
4. Lerina Kwamba (Stek/Kariboe Bibi)
5. Jean-Marie Luemba (Eglise Evangélique de la Haye)
6. Farnady Jak (New Song)
7. Kwaku Boateng (Info Cent Stichting)
8. Arthur Williams (Global Harvest Hour)
9. Rans Donko (Basis Kans)
10. James Dapach (Info Cent Stichting)
11. Albert Abraham (SMO)

Groepsgesprek 18 juni

1. Haimanot Belay (Stichting Gobez)
2. Mary Awuah (Methodist Church)
3. Jacqueline Mousa (Koptisch Orthodoxe Kerk)
4. Albert Abraham (SMO)

Bijlage 4 Kerken en initiatieven uitgelicht

Bulgaarse Kerk

De Bulgaarse kerk in Den Haag bestaat sinds 2000. Aartspriester Joan Manev leidt de gemeente in spiritueel opzicht en zorgt ervoor dat de regels en rituelen worden nageleefd. Daarnaast bleek al snel dat het nodig was om beter te kunnen communiceren met de Nederlandse samenleving. Vanuit de Bulgaarse kerk is daarom een stichting opgericht, zodat men ook sociale activiteiten kan organiseren en subsidies kan aanvragen.

Op het moment zit de kerk in een slooppand, en er is overleg gezocht met de gemeente Den Haag over de bestemming van het huidige kerkgebouw of eventuele nieuwe huisvesting. Nu is de kerk alleen op zondag open voor de dienst, en in de uren erna blijven mensen hangen om bij te praten, of om boeken te lenen in de bibliotheek. De kerk is een plek waar Bulgaren elkaar kunnen ontmoeten en tradities kunnen delen. De kerk is het eerste aanspreekpunt voor nieuwkomers, en geeft dan ook veel informatie over de Nederlandse samenleving en regels. De Bulgaarse kerk geeft aan dat op brieven van de kerk niet wordt gereageerd door de overheid: de kerk weet ook niet precies bij wie of bij welke dienst binnen de gemeente zij moet aankloppen voor bespreking van het huisvestingsprobleem.

De kerkleden hebben meegedaan met NLDoet, om de tuin behorende bij het pand op te knappen. Vele buurtbewoners kwamen hierbij helpen. Ook wordt er kleding en geld ingezameld voor een stichting in Bulgarije die straatkinderen opvangt. Daarnaast is er vanuit de vrouwengevangenis in Alkmaar om hulp gevraagd door de geestelijk verzorgster. Ook waren ze deelnemers in het project 'Parels van Kortenbosch', georganiseerd door stadsdeel Kortenbosch. Naast hun eigen activiteiten wordt er veel samengewerkt met de Georgische Parochie en de Russische kerken. De Bulgaarse kerk wil graag internationaliseren en toegankelijker worden.
Website: www.bgorthodoxekerk.nl

Kariboe Bibi – Centrum voor Afrikaanse vrouwen

Kariboe Bibi is Swahili voor 'Welkom Vriendin'. Kariboe Bibi (opgericht in 2007) is een centrum van en voor sub-Sahara Afrikaanse vrouwen, en onderdeel van Stek. Zij bereiken circa 30 verschillende nationaliteiten. Kariboe Bibi wil vrouwen uit hun isolement te halen: vrou-wenemancipatie, integratie en participatie in de Nederlandse samenleving zijn daarbij de kernwoorden.

Verbetering van de situatie van vrouwen betekent ook vaak een verbetering van de situatie van de kinderen en andere gezinsleden. De vrouwen zijn vaak de spil in de familie.

Bij Kariboe Bibi kunnen vrouwen en hun kinderen terecht voor verschillende activiteiten zoals Nederlandse les, aerobic, taalbom (combinatie van Nederlandse les en aerobic), moeder-kindmiddagen en computerlessen. Daarnaast is er een inloopspreekuur waar men terecht kan voor vragen omtrent 'lastige papieren', en organiseren ze themabijeenkomsten. Deze gaan onder ander over opvoeding, het verminderen van culturele conflicten tussen ouderen en jongeren en empowerment van kinderen. De activiteiten worden georganiseerd door de vrouwen zelf. Er worden ook andere dienstverlenende organisaties uitgenodigd om voorlichting of informatie te geven. Kariboe Bibi Wil daarnaast ook anderen kennis laten maken met de Afrikaanse cultuur. Kariboe Bibi was een van de acht finalisten van de WOMEN Inc. Cordaid Stimuleringsprijzen, die bedoeld zijn om vrouwenorganisaties te stimuleren en te ondersteunen.
Website: www.kariboebibi.nl

MOC Heilig Hart – Multicultureel Ontmoetingscentrum

Het multicultureel ontmoetingscentrum (MOC) Heilig hart wil ontmoeting stimuleren tussen mensen met verschillende culturele achtergronden. Het is een initiatief van de rooms-katholieke kerk in de Schilderswijk/Transvaal in Den Haag. Deze kerk kampte met leegloop en had tegelijkertijd de wens om actief te blijven in de wijk. Als vertrouwde plek in de buurt, en met een gebouw geschikt voor activiteiten werd er gekozen voor een multicultureel ontmoetingscentrum. Verschillende migrantenparochies maken gebruik van de ruimte en er is een ruim aanbod van sociaal-culturele activiteiten voor alle wijkbewoners.

Door middel van hun activiteiten willen de mensen van MOC een bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de buurt en willen zij de emancipatie en zelfredzaamheid binnen verschillende bevolkingsgroepen bevorderen. Het centrum staat midden in de wijk en bereikt daardoor veel lokale bewoners, en trekt mensen aan van ongeveer 44 verschillende nationaliteiten. Zij zijn actief als vrijwilligers of nemen deel aan de activiteiten.

Het MOC kent drie pijlers: educatie, workshops en ontmoeting. Naast cursussen Nederlands, worden er alfabetiserings- en computercursussen aangeboden. Er zijn workshops op het gebied van levensbeschouwing, persoonlijk welzijn en muziek. Ook zijn er verschillende ont-moetingsmomenten, zoals samen koffie drinken, en een mantelzorgcafé. Ook organiseerden ze een aantal bijeenkomsten 'Interreligieus Koken'. Vrouwen met verschillende religieuze achtergronden kookten voor elkaar een gerecht behorende bij een religieuze feestdag of ritueel. Uiteindelijk zijn alle recepten en persoonlijke verhalen gebundeld in het boek 'Potje goud in de

keuken'. Daarnaast is er ook een door vrijwilligers georganiseerd distributiepunt van de Voedselbank.
Website: www.moc-hart.nl

Serve the City - Vrijwilligersorganisatie

Vrijwilligersinitiatief Serve the City is in 2005 ontstaan in Brussel, vanuit de christelijke ge-loofsovertuiging dat het belangrijk is om iets voor de medemens te betekenen én om op die manier deelnemers meer persoonlijk betrokken te laten worden bij de problemen en behoeften die een stad kent. Serve the City heeft zich daarna over Europa, Afrika en Amerika verspreid. Ondertussen is Serve the City wereldwijd in meer dan 50 steden actief.

Sinds 2009 bestaat het initiatief ook in Den Haag. Naastenliefde staat centraal in het vrijwilli-gerswerk. Serve the City is geworteld in het christelijke geloof, maar werkt samen met zoveel mogelijk mensen, ongeacht hun achtergrond, om een beweging in Den Haag op gang te krijgen. Serve the City probeert hulp te bieden daar waar hulp nodig is, en bij voorkeur waar nog geen andere organisaties hulp bieden. De vrijwilligers geven ondersteuning aan mensen met verschillende achtergronden.

De hulp wordt meestal in projectvorm aangeboden; dit houdt in dat er een hulpvraag is waar vervolgens een groep vrijwilligers bij wordt gezocht. Voorbeelden van projecten zijn: Snow-boarden, koken en eten met ex-gedetineerde jongeren, kinderen die op pleegouders wachten een leuke dag bezorgen in een speeltuin, de kloostertuin in Den Haag Centrum opknappen of koffie uitdelen en een praatje maken met tramconducteurs, daklozen en straatmuzikanten.

Vrijwilligers schrijven zich in voor een project. Veel projecten duren een dag. Op deze manier kunnen mensen die weinig tijd hebben, of zich niet voor langere tijd willen binden, toch vrijwilligerswerk doen.

Een van de kerken die samenwerkt met Serve the City en haar gemeenteleden aanspoort om vrijwilliger te worden is de Crossroads Church. Deze internationale kerk is sinds 1997 actief in Den Haag. 'We willen niet iets compleet nieuw starten, maar we willen bestaande organisaties ondersteunen[41]' ,aldus een van de pastors. Voor de Crossroads Church is Serve the City een uitstekend project om vrijwilligers naar door te sturen, omdat het aansluit bij hun streven om zoveel mogelijk mensen, ongeacht hun achtergrond, te helpen. Diversiteit wordt gezien als een van de belangrijkste kernwaarden van de Crossroads Church.
Website: www.stcdenhaag.nl

41 'We don't want to start something completely new, but we want to support the existing organisations'

Julianakerk / De Paardenberg

Toen het kerkbezoek van de Julianakerk in de jaren zestig en zeventig terugliep, werd het gebouw steeds vaker gebruikt als wijkcentrum. Omdat het gebouw gerenoveerd moest worden, is men gaan nadenken over een nieuwe gebruiksvorm. Het kerkgebouw heeft een nieuwe indeling gekregen die ruimte biedt aan verschillende soorten activiteiten. De Julianakerk is daardoor een wijkcentrum geworden voor alle bewoners van Transvaal.

In de Julianakerk zijn een aantal welzijnsinstellingen actief, waaronder Zebra Welzijn en De Paardenberg (een project van Stek). Bij de Paardenberg zijn er meer dan 80 vrijwilligers be-trokken bij verschillende activiteiten. Deze lopen uiteen van huiswerkbegeleiding, fietslessen, taallessen, een uitdeelpunt van de voedselbank tot computercursussen. Ook zijn er speciale inloopspreekuren voor bijvoorbeeld Midden- en Oost Europeanen, voor ongedocumenteerden die een dokter of tandarts nodig hebben, of voor mensen die problemen hebben zoals schulden en er alleen niet meer uitkomen. Bij de i-shop kunnen bewoners terecht met vragen op het gebied van welzijn, vrije tijd, zorg en wonen.
Website: www.atriumjulianakerk.nl

Conferentie Afrika Present

In 2008 vond in Den Haag de conferentie 'Afrika Present' plaats. Het doel van de conferentie was om de Afrikaanse gemeenschap in Den Haag zichtbaarder te maken, en het contact tussen Afrikaanse zelforganisaties, de gemeente en welzijnsorganisaties te bevorderen. Daarnaast werden er workshops gehouden om concrete aanbevelingen te formuleren op zes terreinen: gemeentelijk beleid, beleid van fondsen, emancipatie, gezondheidszorg, werk/opleiding en jongeren/opvoeding. Zo ontstond er een uitwisseling van informatie over verschillende onderwerpen zoals het aanvragen van subsidies, doorverwij-zingen naar officiële hulpinstanties, voorlichtingsmogelijkheden en opties voor opleidingen en educatie.

Deze conferentie werd georganiseerd door Mara, Stek, Importante, VOSAW, SSWAN, Kariboe Bibi, Council of African Churches, Redeem Foundation en Sidasil. Er waren ongeveer 300 aanwezigen, waaronder burgermeester Van Aartsen die de conferentie opende en de wethouder emancipatie. Daarnaast waren er vertegenwoordigers uit het maatschappelijk middenveld (zoals onder andere Bureau Jeugdzorg, GGD, Mama Rosa, InTop en Parnassia). Door deze conferentie werden mensen en organisaties met elkaar in contact gebracht. Binnen één dag werden er waardevolle contacten gelegd, veel informatie verstrekt en expertise uitgewisseld.

Bijlage 5 Leden Klankbordgroep

Derk Stegeman (Stek)
Jan Grotendorst (Stek)
Albert Abraham (SMO)
Arthur Williams (SMO, GLOHH)
Dennis Nwosu (SMO, Reconciliation & Restoration International)
Hermen van Dorp (Stichting Mara)
Pleun van den Dool (HOF)
Lerina Kwamba (Stek, Kariboe Bibi)
Jacqueline Mousa (Koptisch Orthodoxe Kerk)

Alleen aanwezig bij bespreking conceptrapportage
Miriam Jonker (gemeente Den Haag)
Astrid Tiesema-Samson (Church of St John & St. Philip)
Joan Manev (Bulgaarse Kerk)
Petranka Valova –(Bulgaarse Kerk)
Tsveta Velinova (Bulgaarse Kerk)
Rans Donko (SMO, Stichting Basis Kans)

Colofon

Opdrachtgever	Stek in samenwerking met SMO en Mara (Den Haag)
Mogelijk gemaakt door	Gemeente Den Haag
Auteurs	Drs. M.F. Davelaar Dr. A. Damacena Martins I.J.H van Troostwijk
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Foto omslag	Hollandse Hoogte
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
http://www.verwey-jonker.nl.

ISBN 978-90-5830-537-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2012.
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Den Haag telt veel internationale en migrantenkerken. Deze kerken vervullen vaak een maatschappelijke rol. Ze zijn in staat om groepen aan te spreken en te ondersteunen waar de overheid en reguliere organisaties niet veel contact mee hebben. In een samenleving waarin zelfredzaamheid steeds meer centraal staat, vertegenwoordigen deze kerken met hun actieve vrijwilligers en vele activiteiten een belangrijke waarde.

Dit rapport brengt in kaart welke sociale activiteiten de internationale en migrantenkerken in Den Haag organiseren en hoe zij bijdragen aan het versterken van de vrijwillige inzet binnen de civil society. Daarnaast maakt deze onderzoeksrapportage duidelijk welke knelpunten er op dit vlak zijn. Tot slot worden aanbevelingen gedaan om het vrijwilligerswerk te versterken, en om de samenwerking tussen de kerken onderling, tussen kerken en de overheid en tussen kerken en algemene (welzijns)instellingen te bevorderen. De Haagse situatie staat centraal, maar het rapport biedt ook informatie aan andere overheden, kerken en maatschappelijke organisaties. Kortom, een lezenswaardig rapport voor iedereen die meer wil weten over de maatschappelijke inzet van internationale en migrantenkerken of die belang hecht aan nieuwe verbindingen binnen het lokale vrijwilligerswerk.